

UDK 808.1 + 861.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE

JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1974
2

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA OBRZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 22	ŠT. 2	STR. 129-244	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1974
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>Hanna Orzechowska</i> , Vezava glagolov * <i>věděti</i> , * <i>znati</i> , * <i>uměti</i> v Dalmatinski bibliji in današnji slovenščini	129
<i>Franč Zadavec</i> , Groteska v Prežihovi prozi	151
<i>Dušan Ludvik</i> , Še o imenih zdravilnih rastlin	169
<i>M. I. Ryžova</i> , Dragotin Kette in ruska literatura	185
<i>Primož Simoniti</i> , Jezuitska disputacija v Gradcu leta 1575	205

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

<i>Matej Rode</i> , Poskus klasifikacije krajšav	215
<i>Oton Berkopec</i> , Aškerčeva pisma Cehom	220
<i>Božica Kitičič</i> , Krunoslav Pranjič: Jezik i stil Matoševе pripovjedačke proze	240
<i>Marja Boršnik</i> , Dodatno gradivo k Pismom slovenske »moderne«	241
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Gerald Stone: Lexical Changes in the Upper Sorbian Literary Language during and following the National Awakening	243

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

<i>Hanna Orzechowska</i> , The government of the Verbs * <i>věděti</i> , * <i>znati</i> , * <i>uměti</i> in Dalmatin's Translation of the Bible and the Present-Day Slovene	129
<i>Franč Zadavec</i> , The Grotesque in Prežihov's Prose Work	151
<i>Dušan Ludvik</i> , Further Notes to the Names of Curative Plants	169
<i>M. I. Ryžova</i> , Dragotin Kette and the Russian Literature	185
<i>Primož Simoniti</i> , A Jesuit Disputation in Graz from 1575	205

REVIEWS — NOTES — REPORTS — SOURCES

<i>Matej Rode</i> , An Attempt at a Classification of Abbreviations	215
<i>Oton Berkopec</i> , Aškerč's Letters to Czechs	220
<i>Božica Kitičič</i> , Krunoslav Pranjič: Jezik i stil Matoševе pripovjedačke proze (Language and Style in Matoš's Narrative Prose)	240
<i>Marja Boršnik</i> , Additional Materials to Pisma slovenske »moderne« (Letters of the Slovene Fin de Siècle)	241
<i>Alenka Šivic-Dular</i> , Gerald Stone: Lexical Changes in the Upper Sorbian Literary Language during and following the National Awakening	243

Uredniški odbor: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franč Zadavec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič

Naročila sprejema in časopis odpošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

Editorial Board: France Bernik, Vatroslav Kalenič, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Fran Petre, Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franč Zadavec

Editor: Jože Toporišič

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana

VEZAVA GLAGOLOV *VĚDĚTI, *ZNATI, *UMĚTI
V DALMATINOVÍ BIBLIJI IN DANAŠNJI SLOVENŠČINI

Spremembe v vezavi in iz tega izvirajoče spremembe v razdelitvi pomenkega polja v sopomenski skupini glagolov *uměti*, *věděti* in *znati* so se v slovenskem knjižnem jeziku izvršile od 16. do druge polovice 19. stoletja, to pa v primeri s stanjem, podedovanim od praslovansčine. Smer teh sprememb in njih končni rezultati približujejo slovenski jezik zahodnoslovanskim jezikom.

The changes in the government and the resulting changes in the distribution of the semantic field of the synonymous group of the verbs *uměti*, *věděti* and *znati* occurred in the Slovene literary language from the 16th until the second half of the 19th century; these being the changes with regard to the state as inherited from Primitive Slavonic. The direction of these changes as well as their end results bring the Slovene language close to west Slav languages.

1.

V naslovu naštetih glagoli so bili v praslovansčini tesna sopomenska skupina. Pomenske razlike med njimi so bile odvisne od različne vezave, in samo vezava je znotraj te sopomenske skupine določala popolno pokrivanje (če sta dva glagola lahko imela isto vezavo) ali delno različnost pomenov (v obsegu, v kakršnem so bile vezavne možnosti posameznih glagolov različne). Temu vprašanju sem že posvetila tri članke.¹ Da bo moje razpravljanje razumljivo, moram tu delno ponoviti ponazoritev s primeri in sklepe teh člankov.

O izhodiščnem, praslovanskem stanju na obravnavanem področju lahko posredno sklepamo predvsem iz stanja v posameznih slovanskih jezikih. O praslovanskem leksikalnem obsegu teh treh glagolov priča njihovo nastopanje v spomenikih ali sodobnih besedilih jezikov vseh treh skupin (južne, vzhodne in zahodne). Razen tega imamo lahko za verjeten model prvotnega značaja praslovanskega stanja vezave posameznih glagolov stanje v stari cerkveni slovansčini, ker kaže ta jezik, čeprav spada k južnoslovanski skupini, v tem pogledu zelo arhaično stanje. Bistveno se namreč razlikuje od stanja, ki ga imamo v živih

¹ a) H. Orzechowska, H. Rybicka: Grupa synonimiczna umieć, wiedzieć, znać w języku polskim na tle innych języków słowiańskich. Rocznik slawistyczny XXXII (1971), d. 1, str. 13—30; b) H. Orzechowska, Zmiany rekcji czasowników *uměti, *věděti, *znati w językach zachodniosłowiańskich i ich rekcja w języku słoweńskim. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej XI (1972) str. 235—248.

južnoslovanskih jezikih, posebno v bolgarščini, makedonščini in srbohrvaščini, zato pa je blizu najstarejšemu izpričanemu stanju v zahodnoslovanskih jezikih. V tem pogledu se tudi zelo razlikuje od sedanjih vzhodnoslovanskih jezikov. Tako nam že smer teh podobnosti in razlik dovoljuje sklep, da je glede vezave glagolov *věděti*, *znati*, *uměti* in tudi glede relativne pogostosti njihove rabe stara cerkvena slovanščina ohranila stanje, ki je blizu praslovanskemu ali celo istovetno z njim.

Naslov in snov te razprave nam že v začetku nalagata ugotovitev, da podoben tip ujemanja, kakršnega imamo med staro cerkveno slovanščino in najbolj arhaičnim ugotovljenim stanjem v zahodnoslovanskih jezikih, veže tudi najstarejši južnoslovanski knjižni jezik s knjižno slovenščino 16. stoletja, ki jo v tej razpravi predstavlja Dalmatinova biblija.

2.

Kratko o obsegu rabe obravnavanih treh glagolov v stari cerkveni slovanščini. Za osnovo sem vzela Zografski kodeks,² glede posameznih vprašanj dopolnjen z gradivom iz Sinajskega psalterja.

V Zografskem kodeksu izkazuje *věděti* presenetljivo številčno premoč (159 rab). To pomeni sploh 86 % rab glagolov obravnavane sopomenske skupine. Druga dva glagola nastopata v tem besedilu mnogo redkeje: *znati* — 18-krat (9,7 %) in *uměti* — 8-krat (4,3 %). Tudi tipi vezave so zastopani zelo neenakomerno.

I. Nedoločniška vezava (dopolnilo v obliki nedoločnika), ki jo štejemo za značilno lastnost naklonskih glagolov, je tu izpričana popolnoma samo pri najredkejšem od teh treh glagolov, pri *uměti*: *uměete daaniě blaga dačti čędomě vašimě* Mt VII, 11; *lice ubo nebesi uměete rasčždati* Mt XVI, 3 in podobno: *lice nebu i zemli uměete iskušati* Luk XII, 56. Prvi od teh primerov nastopa v isti obliki v Luk XI, 13. To so vsi štirje primeri rabe vezave I v tej sopomenski skupini. Razen tega lahko domnevamo, da se je že nakazovala težnja k nedoločniškemu dopolnilu tudi pri glagolu *věděti*, ki se je kasneje razvila v južnem delu zahodnoslovanske skupine in v slovenščini. V Zografskem kodeksu namreč srečamo stavek z delno elipso povedka. V podrednem stavku je izpuščeno nedoločniško dopolnilo, navezujoče se na povedek

² a) V. Jagić: Quattuor Evangeliorum Codex Glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus... (fototipska izdaja), Graz 1954;

b) S. Severianov, Synajskaaja psaltyr' (fototipska izdaja), Graz 1954.

³ Z. Golač: Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji). Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego XXV (1967), s. 37.

glavnega stavka: *imate kustodijō, idēte utorǫdite ēkože vĕšte* Mt XXVII, 65. V poljskem prevodu biblije (J. Wujka)⁴ beremo na tem mestu: *strzeżcie jako umiecie*, v staročeškem prevodu iz 15. stoletja⁵ pa: *frzyezzte, yakozz umyte*, v češkem prevodu biblije iz leta 1745 pa je tu: *gdĕte, oftrĕiheyte, gakž wjte*.⁶ Dalmatinova biblija ima na tem mestu: *... inu varujte, kakor vĕjfte*. Ta posebna raba gl. *věděti* v Zografskem kodeksu ne more biti pogojena z jezikovnim vzorom izvirnika: grško besedilo ima v tem zadnjem stavku *oidate* podobno kot v treh od štirih prejšnjih primerov.⁷ Drugi glagol, tj. *ginōskete*, je rabljen samo v Mt XVI, 3. Pri Dalmatinovem besedilu in pri češki bibliji v kasnejši verziji se ne da izključiti vpliv latinskega besedila; v prvih štirih primerih je tu *nostis*, v petem pa *scitis*.

Pri glagolu *znati* nedoločniška vezava v starocerkvenoslovanskih besedilih ni izpričana.

II. Tožilniška vezava (prehodnost). Vsi trije glagoli tu obravnavane sopomenske skupine se v besedilu Zografskega kodeksa rabijo prehodno. Pri *věděti* je takih primerov 48 (ali 30 % rab tega glagola), pri *uměti* 2; pri *znati* so vse rabe v besedilu s predmeti v tožilniku (18 po številu).

Primerov, kjer je predmet posploševalni zaimек, nisem oddelila v posebno skupino, saj to pravzaprav niso primeri za prehodnost: take zveze se v slovanskih jezikih ne pretvarjajo v trpne konstrukcije, zaimек pa je po navadi prvina, ki se navezuje na prejšnji predmetni stavek ali pa ga nadomešča in naznanja zvezo z vsebino drugega stavka. Taki primeri s funkcionalnega gledišča prej ustrezajo spodaj obravnavanemu tipu III. vezave. V Zografskem kodeksu jih ni veliko: pri *věděti* samo 7. Ostanek sestavljajo prave prehodne rabe, npr. za *věděti*: *Glagoljō vamĕ ne vĕdĕ vašĕ* Mt XXV, 12; *... ne vĕmĕ človĕka sego* Mr XIV, 71; *Bogĕ že vĕstĕ srĕdca vašā* Lk XVI, 15; *... po mnĕ grĕdĕtĕ mōžĕ iže prĕdĕ mĕnojo bystĕ ... i azĕ ne vĕdĕžĕ ego* Jan I, 30–31; *... ni mene vĕšte ni otĕca moego. ašte mĕ biste vĕdĕli. i otĕca moego ubo biste vĕdĕli* Jan VIII, 19; *... ne vĕdĕtĕ poslavĕšaago mĕ* Jan XV, 21. In za *znati*:

⁴ *Biblia* to jest księgi Starego i Nowego Testamentu, z lacińskiego na język polski przelożone przez Ks. D. Jakóba Wujka. Warszawa 1966. Brytyjskie i zagraniczne towarzystwo biblijne.

⁵ *F. Černý*: *Evangeliář Olomoucký*. Praha 1901. Sbirka pramenů... str. 187.

⁶ *Biblia Sacra* to gest Biblj Swatá... V Brĕku 1745 Nákladem Samuele Trautmanna.

⁷ *Novum Testamentum graece et latine...* cum apparatus critico imprimendum curavit E. Nestle. London 1969. United Bible Societies.

... *mōža ne znajo* Lk I, 34; ... *kako me znaeši* Jan I, 49; *ašte me biste znali. i otčca moego znali biste ubo* Jan XIV, 7; *uměti: i diplěaxo se ijudei glagoljoste. kako se kōnigy uměetš ne učo se* Jan VII, 15.

Tako je torej morala biti prehodnost v začetku skupna značilnost vse sopomenske skupine. Prehodnost pri *věděti* je npr. v poljščini izginila že v zgodovinski dobi (to se da ugotoviti v spomenikih), v češčini in slovaščini pa je to še mlajši pojav.

Pomensko razlikovanje v tej sopomenski skupini v slovanskih jezikih je povezano z izgubljanjem nekaterih tipov vezave pri posameznih glagolih ali s pojavljanjem novih. Taka kasna novost je pojav predmetnih stavkov (vezave III) pri glagolu *znati. V Zografskem kodeksu ima *znati samo vezavo tipa II.

III. Stavčna vezava (predmetni stavek).⁸ V Zografskem kodeksu je izpričana pri tej sopomenski skupini samo pri *věděti* in *uměti*. Iz gradiva v slovarju J. Kurza⁹ izhaja, da je posamično pojavljanje vezave tipa III pri *znati* omejeno na najmlajše starocerkvenoslovanske spomenike.

Pri glagolu *věděti* je vezava III v Zografskem kodeksu osnovni tip (94 rab ali 59 % rab tega glagola). Na sploh redek glagol *uměti* je s tako vezavo izpričan dvakrat (to je 25 % rab). Stanje, kakršno je v Zografskem kodeksu pri *věděti*, je v bistvu ostalo v vseh tistih slovanskih jezikih, ki so ta glagol ohranili.

Primeri iz Zografskega kodeksa:

věděti: věstš bo otčca vašo i xžže trěbuete Mt VI, 8; *věste eko kōnezi ezykš ustojětš imš* Mt XX, 25; *vědite eko blizš estš žetva* Mr XIII, 28; ... *i mene věste .i věste otš kōdu esmš* Jan VII, 28. *uměti: i ne uměaxo čto byšę otšvęštali emu* Mr XIV, 40; *Onš ž otšvöržę se glagole ne umějo ni švēmš. čto ty glagolješi* Mr XIV, 68.

Značilna stavčna vezava glagola *znati v južnoslovanskih jezikih (razen v slovenščini), ki jim je skupna z vzhodnoslovanskimi jeziki, je novost, mlajša od praslovanske dobe in celo od obdobja nastajanja temeljnih starocerkvenoslovanskih besedil.

IV. Predložna vezava (daljni predmet s predlogom *o*) je v Zografskem kodeksu zelo redka; sta samo dva primera, oba z *věděti*.

⁸ O značilnosti te vezave za t.i. verba sentiendi et cognoscendi prim. J. Bauer: Vývoj českého souvětí. Praha 1960, str. 132. O istem Ž. Golab, op. cit. str. 37; prim. tudi J. Oravec: Vázba slovíes v slovenčine. Bratislava 1967; str. 280 in sl.

⁹ Slovník jazyka staroslověnského, zv. VII, Praha 1963.

Gradivo iz drugih slovanskih jezikov kaže, da imajo vezavo tipa IV praviloma tisti naši glagoli, ki imajo stavčno vezavo (tip III). Prepričljiv dokaz za pomensko zvezo med tema dvema tipoma vezave je možnost njunega skupnega nastopanja ali zamenjave v stavkih tipa polj. *Wszyscy wiedzą o tym, że...* Prim. slovensko: *Za vašega moža pa ne vedo, kje je* (Žrm, 140). Vezava IV je tu pravzaprav imenski ustreznik (skrajšava) glagolske, stavčne konstrukcije.

Oba primera vezave IV v Zografskem kodeksu sta različici enega stavka, uporabljeni v dveh evangelijih: *a o dñni tom6. i o godině toi. niktože ne věstě* Mt XXIV, 36; *A o dñni tom6. i o časě. niktože ne věstě* Mr XIII, 32.

Stara cerkvena slovansščina (prej pa že praslovansščina) je torej poznala vse tri glagole obravnavane skupine, vendar so imeli tedaj drugačno vezavo kot v poznejšem razvoju posameznih slovanskih jezikov.

Tako je glagol *věděti*, ki ima v načelu vse štiri tipe vezave, nastopal najpogosteje z vezavo III (59 % rab) in II (30 %), zelo redko z vezavo tipa IV (2 primera) in v enem dvomljivem primeru z vezavo I. Razen tega srečamo tu še nekakšen arhaičen tip dvojne vezave, tj. združenje tipov II in III, npr.: *Gospodi. věděx6 tē ēko žestokž esi člověkž* Mt XXV, 24; *...ne vědě vašō otž kōdu este* Luk. XIII, 25; *ne věsta sę kogo duxa esta vy* Lk IX, 55. Takih primerov je v Zografskem kodeksu približno petnajst. S problematiko dvojne vezave tega in drugih glagolov naše skupine se v tem članku ne bom dalje ukvarjala, ker bi se s tem oddaljila od glavne teme.

Glagol *znati* je v Zografskem kodeksu bistveno redkejši kot *věděti* in ima izključno tožilniško vezavo. Na videz ima izmed naših treh glagolov najmanj skladijskih možnosti. Pa vendar je prav ta glagol izrinil skoraj v vsej vzhodoslovanski skupini (brez beloruščine) in v skoraj vsej južnoslovanski skupini (brez slovenščine) glagol *věděti* v njegovih temeljnih vezavnih tipih.

Glagol *uměti* se v Zografskem kodeksu uporablja najredkeje, vendar je izpričan s tremi tipi vezave (nima edino zaimkove vezave, IV). Glavni tip pri njem je nedoločniška vezava. Vsi slovanski jeziki, ki so ta glagol ohranili, so ga ohranili prav s to vezavo. Tudi njegov leksikalno postranski značaj, drugovrstnost v razmerju do drugih dveh glagolov obravnavane sopomenske skupine na področju vezave II in III, se je v živih slovanskih jezikih ohranil. V nobenem od njih pa se glagol *uměti na področju teh dveh vezav frekvenčno ni povzpел na prvo mesto.

3.

Stanje v Dalmatinovi bibliji opisujem tu na podlagi bistveno obširnejšega tekstnega gradiva, kot ga ima stara cerkvena slovanščina. Izpisala sem vse primere naše sopomenske skupine z 815 strani tega besedila, to je iz več kot polovice biblije. Te strani sem izbrala v 30 odlomkih¹⁰ raznih dolžin iz vseh glavnih delov biblije. Tako je lahko torej gradivo iz teh odlomkov v celoti reprezentativno za jezik Dalmatinove biblije, razen tega pa v načelu tudi za knjižno slovenščino 16. stoletja, ker je Dalmatinova biblija sploh najboljšežnejši enotno urejeni tekst tega obdobja.

Za obravnavano sopomensko skupino sem nabrala iz preiskanega besedila skupaj 780 primerov, to je skoraj petkrat več kot iz Zografskega kodeksa. Tudi pri Dalmatinu so izpričani vsi trije glagoli obravnavane skupine, vendar je njihov sorazmerni delež nekoliko drugačen. Navajam ga v primerjalni preglednici: številke označujejo odstotek posameznih glagolov v celoti izpisane količine obravnavane skupine in absolutno število primerov (v oklepajih):

Glagol	Zografski kodeks	Dalmatinova biblija
* <i>věděti</i>	66 % (159)	72 % (561)
* <i>znati</i>	9,7 % (18)	26,4 % (206)
* <i>uměti</i>	4,3 % (8)	1,6 % (13)

Na prvi pogled vidimo rast sorazmernega deleža glagola *znati na račun zelo izrazite omejitve rab drugih dveh glagolov. Obenem je še vedno ohranjena znatna količinska premoč glagola *věděti v razmerju do obeh drugih.

Podrobnejša analiza primerov kaže, da so te spremembe sorazmerja predvsem posledica sprememb v vezavi posameznih glagolov, predvsem

¹⁰ Iz Dalmatinove biblije sem izbrala za obravnavano vprašanje celotno besedilo z naslednjih strani: »Gmain predgovor...« 41,5 neoštevilčenih strani; »Predgovor zhes Stari Testament« 8,5 neoštevilčenih strani; iz prve paginacijske serije (v besedilu razprave označena z rimsko številko I pred številko lista: str. 9v—16v; str. 24r—41v; 62v—64v; 100v—119r; 132v—182r; 186r—207v; 213r—218r; 234r—245v; 256r—260v; 262v—292r; 299r—301r; 312r—334r; «Predgovor zhes vse Preroke» in »Predgovor zhes... Iesai« = 9 nešteti str.; iz druge paginacijske serije (tu označene z II pred številko lista) str. 1r—15v; 20v—39v, 45v—53v; 58r—68r; 72r—73v; 77v—88r; 95r—106v; 108r—120r; 132r—176v; 178r—184v; iz tretje paginacijske serije (označene s III pred številko lista) str. 61r—101r; 101v—105r; 108r—112v; 114r—119r; 122v—155v. To je skupaj 815 str.

glagolov **věděti*, **znati*. Nastopile so novosti in nastale vidne spremembe v uporabi vezave I (nedoločniške) in II (tožilniške). V prvem primeru se je leksikalni obseg razširil na **věděti* in **znati*, v drugem je glagol **znati* v znatni meri prevzel funkcijo glagola **věděti*, kar se je izrazilo predvsem v spremembi kolikostnega razmerja med njima. Pri III. in IV. tipu vezave ni bistvenih sprememb: osnovni in skoraj izključno uporabljani glagol je *vedeti*. — Naj sedaj po vrsti podrobno obravnavam slovenske spremembe in novosti v primerjavi z rekonstruiranim praslovanskim stanjem.

4.

Vezava I (nedoločniška). V Dalmatinovi bibliji je izpričana v 85 primerih, od tega pri *znati* v 71,5% (61 rab), *vedeti* — 17,7% (15 rab), *umeti* pa — 10,6% (9 rab). Iz tega jasno izhaja, da je bil že v 16. stoletju glavni glagol z nedoločniško vezavo v knjižni slovenščini *znati*. V tem pogledu se slovenščina zelo razločno veže s preostalo južnoslovansko skupino.

Tudi druga vezavna novost (nedoločniška vezava glagola *vedeti*), ki veže slovenščino predvsem z južnim delom zahodnoslovanske skupine, je v primeri s praslovanskim stanjem razvita. Zato pa se osnovni glagol te vezave v praslovanščini, tj. **uměti*, tu umika; padel je tako skupni delež njegovih rab v celotni sopomenski skupini kot tudi delež v realizaciji vezave I. Ni se pojavila niti po obsegu razširila nobena druga vezava tega glagola.

Nekaj značilnih primerov rabe: *vedeti*: ... *de bodo tvoja ufta vejdila reslozhik iměti* Preg V, 2; *Enu saftopnu ferce se vej pametnu dèrshati* Preg XVIII, 15; ... *de bo vědil tu hudu savrezhi* Iz VII, 15; ... *de bodo vědili reslozhik dèrshati mej ſvetim inu nefvetim* Ezek XLIV, 25; ... *inu ga nevěmo popraviti* Predgovor zhes Ioela Preroka, s. II/108 r.; ... *je Boshja vóla ... de en vřakoteri mej vami vej ſvojo pořsodo ohraniti v' ſvetuſti* Tes IV, 4. — *znati*: ... *kadar ti eno řajno řliřhiřh, de jo snafř islořhiti* 1 Mojz XLI, 15; *Jeřt snam vdariti inu osdraviti* 5 Mojz XXXII, 59; *Ti me snafř pèřpraviti ř'mozhjo na Boj: Ti snafř pod me vrejzhi kateri ře meni supèř řtavio* 2 Kralj XXII, 40; *Ieřt bi tudi taku dobru snal govoriti, kakor vy* Job XVI, 4; *En Nevern nesna nizh prou vuzhiti* Sir XV, 9; ... *kir řo snali plavati* Apd XXVII, 43; *Satu mi pořhli eniřa modriřa Mořha, kateri sna delati is Slata inu kateri vmeje isresořati* ... 2 Kron II, 7. V zadnjem primeru izhaja iz sobesedila določena sopomenskost *umeti* in *znati*: ta dva glagola nimata samo iste vezave, zbli-

žan je tudi pomenski obseg glagolov, ki so rabljeni pri njih kot nedoločniško dopolnilo. To sopomenskost potrjuje raba glagola *umeti* v obeh primerih v poljskem prevodu biblije J. Wujka: ... *któryby umiał robić złotem i srebrem ... i któryby umiał ryć rzeźniania ...* Podobno je v češki bibliji iz leta 1745: *kterýžby uměl dělati na zlatě ... a kterýžby uměl řezati řezby ...*

Isti redki glagol *umeti* se ponovi v istem poglavju pri Dalmatinu še dvakrat: v 8. in 14. vrstici. Lahko domnevamo — ker nastopajo vse te tri rabe v pismih Salomona Hiramu in Hiramu Salomonu — da so prevajalec biblije ali uredniki namenoma uporabili tako stilizacijo in vzeli redkejši glagol namesto splošnejšega. To potrjujejo drugi primeri z *umeti*: *Sakaj jeft vém, de tvoji hlapci omejo lejs lékati na Libani* 1 Kron II, 8; *Ah Gofpud Gofpud, jeft nevmém predigovati, sakaj jeft sim premlad* Jer I, 6. V že navedenem poljskem prevodu biblije se to mesto glasi: *A, A, A, Panie Boże! oto nie umiem mówić; bom ja jest dziecina*. Ta stilizacija v poljskem prevodu podpira zgornjo podmeno o posebni, omejeni, stilno zaznamovani rabi glagola *umeti* v Dalmatinovi bibliji. Podobno češki prevod v izdaji iz 18. stoletja: *Y řekl sem; Ach Panovníče Hospodine, ay nevmjm mluvíti, nebo dítě gšem*. Pri drugih primerih rabe tega glagola z nedoločniško vezavo v Dalmatinovi bibliji imamo praviloma opravka ali z rabo v besedilu monološkega ali epistolarnega značaja ali tudi v sopomenski ponovitvi (poleg drugega glagola iz iste skupine):

... *imejte nam sa dobru, aku nevmémo taku dobru govoriti, kakòr ty flovezhi Beffedniki* Predgovor Iesusa Syrachoviga Synu zhes svoje Buque s. II 154 r.; *Inu de bi jeft vměl prerokovati, inu bi vejdil vse skrivnosti, inu bi vse snal ... inu bi lubesni neimel, taku bi jeft nishter bil* 1 Kor XIII, 2; *inu omeje vuzhiti, de sna tudi opominati ...* Tit I, 9. Nakopičenje vseh treh sopomenskih glagolov naše skupine v eni vrstici pisma Korinčanom jasno priča o namenski stilizaciji.

Tako torej izkazuje na področju nedoločniške vezave jezik Dalmatinove biblije v primeri s praslovanskim stanjem dve novosti: razširjenje te vezave na **vėděti* in **znati* in iz tega izhajajočo težnjo po omejitvi glagola **uměti* v tej vlogi. Ta omejitev se ne izraža samo s kolikostnim razmerjem med glagoli v tej sopomenski skupini, ampak tudi s stilistično specializacijo (stilno zaznamovanostjo) glagola *umeti*. Taka specializacija je po navadi zunanji znak in posledica nazadovanja dane slovarske enote v besedišču knjižnega jezika.¹¹ Na devet primerov rabe

¹¹ Prim. A. Jedlička: Teorija praške šole o knjižnem jeziku. Jezik in slovstvo 1965, št. 6—7.

umeti z nedoločniško vezavo je v raziskanem delu Dalmatinove biblije šest takih, pri katerih je stilna zaznamovanost glagola *umeti* nedvomna.

V primeri s stanjem iz 16. stoletja v besedilih s preloma 18. in 19. stoletja glede nedoločniške vezave ni bistvenih razlik.

5.

Vezava II, tožilniška, je v Dalmatinovi bibliji zastopana z 234 primeri. Medtem ko v Zografskem kodeksu sestavljajo pretežno večino primerov te vezave naših glagolov rabe *věděti* (71 %), je v Dalmatinovi bibliji večina na strani *znati* (57 %). To postane še bolj izrazito, če pri štetju v obeh besedilih ne upoštevamo že omenjene formalne prehodne rabe s posploševalnimi zaimki (tip polj. *wiem to, wiem wszystko* — take rabe niso podvržene pretvorbi v trpne konstrukcije!). V Zografskem kodeksu je nedoločniška vezava zastopana s 66 % za *věděti*, s 30 % za *znati*, zato pa je pri Dalmatinu razmerje skoraj ravno obratno: 29 % za *vedeti* (53 primerov), 69 % za *znati* (121 primerov) in 4 primeri za *umeti*, kar je okrog 2 %. Če odštejemo omenjene zaimkove predmete, imamo skupno približno 178 primerov te vezave.

Vendar kljub spremembi kolikostnih razmerij ta dva osnovna glagola še vedno »strežeta« celotnemu pomenskemu polju te vezave in sta skoraj popolni sopomenki. To se vidi predvsem iz njune izmenične rabe v podobnem sobesedilu (to pomeni z istimi ali podobnimi samostalniki ali zaimki v vlogi predmeta). Navajam primere rabe z osebnimi zaimki: ... *ta fe hvali tiga, de on mene vej inu sna, de fim jeft Gospud* Jer IX, 24; poljski prevod se tu glasi: ... *że umie i zna mię...*; *Iesufa jeft dobru snam, inu Paula jeft dobru vém* Apd XIX, 15. Nadalje navajam primere z istovetnim ali pomensko zelo bližnjim samostalniškim predmetom na raznih mestih besedila:

p i s m o : ... *ony ... imajo S. Pifmu od mladih nug vediti* Gmajn Predgovor nešt. s. 41; ... *kir hozhe ... vse Pifmu snati* glosa na robu s. II 166 v. k Sir XXXIII;

n a u k — *u č e n j e* : *Potle bi jeft bil rad vejdel rifnizhen navuk* Dan VII, 19, s. II 100 r; ... *fim tudi snal veliku vuzhenje* Sir XXXIV, 11, s. II 167 r;

p r a v d a : ... *Ali moj folk nezhe Gospodnie Praude véditi* Jer VIII, 7, s. 31 v; ... *kateri Boshjo prauo vejdo* Rimlj I, 32 s. III 82 r; ... *kateri Praudo snajo* — Mih III, 1, s. II 117 r;

r e č : ... *Bug ... vse rizhy, male inu velike, inu vse djanje téh zhlovekov vej inu ... vidi* Gmajn Predgovor s. 3 nešt.; ... *inu katere rizhy nefim*

- vejdel, to fim isvprafhal* Job XXIX, 16, s. I 274 v; ... *inu on sna vfe rizhy* 1 Jan III, 20, s. III 125 v;
- mi sel*: *Sakaj jest vém nyh mipli* 5 Mojz XXXI, 21, s. I 116 v; ... *jest dobru snam vashe mipli* Job XXI, 27, s. I 272 v; ... *inu vafhiga Duha mipli jest dobru snam* Ezek XI, 5, s. II 64 r;
- svet* ‚nasvet‘ ... *de she svit inu muzh vésh k'vojskovanju* Iz XXXVI, 5, s. II 14 r; ... *kateri zhlovik vej Boshji svit* Modr IX, s. II, 142 v; ... *vfe nyh svejte snafh supàr mene, da me hozheo vbyti* Jer XVIII, 25, s. II 56 v;
- delo*: ... *de njegoviga dela nevésh* Job XXXVI, 24, s. I 277 r; ... *ta-ku tudi nemoresh véditi Boshjiga della* Prid XI, 5, s. I 331 v; ... *on sna nyh dela* Job XXXIV, 25, s. I 276 r;
- pregreha, greh*: *Puſti me vejdi moje preſtoplenje inu gréh* Job XII, 23, s. I 270 r; *Sakaj jest vém vashe pregrehe* Am V, 12, s. II 112 r; ... *katera nam Gréhe razodeva...*, *katere my poprej néſmo snali* Predgovor zhes St. Test. s. 6;
- hudoba, prevzetnost*: ... *de jest vſo nyh hudobo vém* Oz VII, 2, s. II 106 r; ... *dobru snam tvojo prevsetnost inu tvojga ferza hudobo* 1 Kralj XVII, 28 s. I 159 r; ... *jest snam tvojo nepokornost* 5 Mojz XXXI, s. I 116 v;
- pot*: ... *ti nevésh tiga Vejtra pota* Prid XI, 5, s. I 331 v; *Ony me vſak dan izzheo, inu hozheo moje poti véditi* Iz LVIII, 2, s. 23 r; ... *ony nevejdo pota tiga miru* Rimlj III, 18, s. III 82 v; *Pojdi od nas, my nezremo tvojih potou snati* Job XXI, 14, s. I 272 r; *Gospod sna téh Pravizhnih pot* Ps I, 6, s. II 280 r; *Ie li snafh pot v'Mederfko Dshelo?* ... *ieſt ga dobru snam inu fim ga zheſtú hodil* Tob V, 6, s. II 149 v;
- kos nyve, dežela*: *Vejſte li ta kos Ioabove nyve raven moje?* 2 Kralj XIV, 30, s. I 175 v; ... *néſo ony snali to Dshelo* Apd XXVII, 39, s. III 77 v.

Navedeni primeri ne zajemajo vseh ugotovljenih podobnosti tega tipa v sobesedilu glagolov *vedeti* in *znati*, vendar pa v zadostni meri ponazarjajo njuno sopomensko rabo.

Glagol *umeti* je v raziskanem besedilu prehoden samo 4-krat; kakor pri njegovi rabi z nedoločniško vezavo se pojavlja navadno v sosesčini katerega izmed drugih dveh glagolov te skupine. Lahko celo domnevamo, da je tam rabljen samo zaradi popestritve besedja ali v stilni vlogi:

De bodo pak ty, kir ga bujle neomejo ali nesnajo enu podvoishanje inu navuk imeli Predgovor zhes Stari Testament, s. 1; ... *nepomaga de enu rėzh dobru vmeje: temuzh vse leshy na zhaffu inu frezhi. Zhlovik tudi nevej soojga zhaffa* Prid IX, 11—12, s. I, 351 v; ... *kir hote vse mojstriti inu famy vse vměti, inu mēnio, de S. Pifmu cillu sounaj snajo* Predgovor zhes Preroke s. I nešt.; *fleherni fe fliffa de svoje dellu vmeje, Sir XXXIX s. II, 169 r* (v istem odlomku je trikrat uporabljen *znati*).

Tako je torej v pomenskem tekmovanju med prehodnim *vedeti* in prehodnim *znati* v slovenščini 16. stoletja izrazito zmagal glagol *znati*, vendar se splošni položaj v sopomenski skupini v primeri z zgoraj prikazanim praslovanskim stanjem ni bistveno spremenil: pomensko polje še nadalje zasedajo glagoli iste skupine. Tudi drugorazredni položaj glagola *umeti* se ni spremenil, čeprav še nadalje slabi. Vse to je vredno poudariti zato, ker je prav na tem področju v knjižni slovenščini prišlo do spremembe v teku 17. in 18. stol.: pojavila se je nova slovanska enota, ki je hitro izrinila oba konkurentna glagola z nedoločniškim dopolnilom. Ta enota je sestavljena *poznati*. Glagol je tu rabljen že kot dvovidski. Za našo raziskavo so pomembne njegove nedovršne rabe, ki pomenijo pravo novost: povzročile so izpodrinjenje nedovršne oblike nepredponskega *znati*.

Znotraj obravnavane sopomenske skupine se ta novost kaže predvsem v spremembi kolikostnih razmerij: v besedilih 19. in 20. stol. skupna udeležba glagola *znati* v sopomenski skupini (nadalje obravnavani brez novega glagola *poznati*) pade na okrog 12—15%. Ostanek obsega *vedeti*; *umeti* se pojavlja v približno 1,5% primerov. Pa tudi to majhno število rab glagola *znati* ima v ogromni večini nedoločniško vezavo (nad 80%).

6.

Zanimiva bi bila podrobnejša analiza zgodovine tekmovanja med glagoloma *znati* in impf. *poznati* od 16. do konca 18. stoletja. Vendar kronologijo in posledice tega procesa že osvetljuje primerjava ustreznih mest Dalmatinove biblije z Japljevo.

Na 18 primerov tožilniške vezave glagola *znati*, izpričanih v Zograf-skem kodeksu (ali v besedilu evangelija), smo v Dalmatinovi bibliji ugotovili v 16 primerih isti glagol. V enem primeru ima Dalmatin *vedeti IV*, v enem pa *spoznati II*. Zato pa je v novi zavezi pri Japlju na istih 18 mestih v 15 primerih *poznati* impf. s tožilniško vezavo, v treh pa

spoznati. Na primerjanih mestih ni niti ene prehodne rabe *znati*, čeprav je ta glagol pri Japlju še najti. Primeri:

Dalmatin	Japelj
Mt VII, 23: <i>Ieft vas néšim nikuli snal</i>	<i>De jeft vafs nikoli nišim posnal</i>
Mt XXVI, 72 <i>... jeft nesnam tiga Zhlovéka</i>	<i>De jeft tiga zhlovéka ne posnám</i>
Lk XXII, 57 <i>Shena, jeft ga nesnam</i>	<i>Shena, jeft ga ne posnám</i>
Jan X, 14—15 <i>... jeft snam te moje, inu jeft šim snan tem mojim. Kakor mene sna moj Ozha, inu jeft snam Ozhe-ta ...</i>	<i>... inu jeft te moje posnám, inu te moje me posnajo, Kakór Ozhe mene posná, takú tudi jeft Ozhe-ta posnám ...</i>
Jan X, 4—5 <i>... inu te Ouce gredó sa nym, sakaj one snajo njegovo šhtimo. Ampak sa enim ptuim negredó, temuzh béshé pred nym: sakaj one téh ptuih šhtimo nesnajo.</i>	<i>Inu ovze gredó sa njim, sakaj one posnajo njegóv glafs. Sa enim ptujim pak negredó ... sakaj one ne posnajo glafs tih ptujih.</i>

V zadnjem od teh primerov glagola *znati* (Dalmatin) in *poznati* (Japelj), rabljena v 4. vrstici, ustrežata *věděti* II, ki je na tem mestu rabljen v Zografskem kodeksu. To pomeni dodatno ponazoritev gornje ugotovitve, da je *znati* dobil sorazmerno premoč nad *vedeti* v območju tožilniške vezave v knjižni slovenščini do konca 16. stoletja. Nato začne na tem področju v teku 17. in 18. stoletja *poznati* izpodrivati *znati*, kar dokazujejo rabe pri Japlju. O tem, da so navedeni primeri dejansko pojav določene zakonitosti v razvoju vezave (pa tudi sprememb pomen-skih obsegov) obravnavane sopomenske skupine, pričajo tudi primeri, v katerih Zografski kodeks rabi *věděti* II. Takih primerov (skupaj s predmeti v obliki posploševalnih zaimkov in podobnimi) je v KZ 48. V Dalmatinovi bibliji je na 19 od teh mest uporabljen glagol *znati*, ustrezno je v Japljevi bibliji na teh mestih po navadi glagol *poznati*. Obenem se pri Dalmatinu kot tudi pri Japlju dogaja, da nastopa v preostalih primerih glagol *vedeti* II, ali tudi, redkeje, drugi (*zastopiti*, *videti*). Navajam primere takih zastopstev (Zogr. kodeks ima tu zmeraj *věděti*):

Dalmatin

jeft vas nesnam Mt XXV, 12
... de ti mene nesnafh Lk XXII,
 34

*... sakaj ony nesnajo tiga, kateri
 je mene posflal* Jan XV, 21

Japelj

... de mene ne posnafh
jeft vafh ne posnám

*Sakaj ony ne posnajo tēga, kateri
 je mene posflal*

Zanimivo je tudi, da dobimo primere, ki so kot ustvarjeni za ponazoritev zgoraj podane rekonstrukcije poteka sprememb v obravnavani sopomenski skupini: tam, kjer ima Zografski kodeks *vědēti* II, Dalmatin še pogosto ohranja *vedeti* II, Japljeva biblija pa prav v teh primerih nima *poznati*, ampak njegov prejšnji ustreznik *znati* II. Navajam take primere z besedilom iz vseh treh prevodov evangelija:

Zografski kodeks	Dalmatin	Japelj
<i>...i čmože azb idq vēste pqt6... g(ospo- d)j.ne vēmč kamo idč- ši, i kako pqt6 može- mč vědēti. Jan XIV, 4—5</i>	<i>Inu kam jeft grem, tu vy vezfte, inu ta pot tudi vejfte... my ne- vemo, kam grefh, inu koku moremo my ta pot vejđiti.</i>	<i>Inu kamer jeft grēm, vy vejfte, inu ta pot snate...my ne vejmo, kam grefh: Inu kokú hozhemo my to pôt snati?</i>

Kot nebitvene izpuščam še druge kombinacije ustreznih odlomkov iz teh treh besedil, prav tako se ne spuščam v enako podrobne primerjave s sodobnimi slovenskimi verzijami biblije. Glede rabe *vedeti* II, *znati* II in *poznati* II je to zelo natančna podoba nadaljevanja težnje, izražene v Japljevi bibliji in prikazane zgoraj v primerjavi tega besedila z Dalmatinovo biblijo. Omejitev prehodnih rab *znati* in *vedeti* in njih zamenjava s *poznati* II, ki nastopa tudi kot nedovršni glagol, ima podoben obseg kot v drugih besedilih s preloma 19. in 20. stol. Tako so se torej osnovne spremembe na tem področju dokončale v dobi, ki je tu neposredno ne raziskujemo: med koncem 16. in koncem 18. stoletja.

Zanimivo je, da se je to dogajalo istočasno na mnogo širšem področju in tudi zunaj južnoslovanskih jezikov: tudi v slovaščini in deloma v češčini. Tako imenovana Kamedulska biblija¹² iz let 1756 do 1759, ki je ohranjena samo v rokopisu in prikazuje zgodnjo, predbernolakovsko stopnjo razvoja knjižne slovaščine, kaže pri obravnavanju glagolov

¹² T. i. Kamaldulske Pismo. Fotokopija iz knjižnice JULŠ SAV v Bratislavi.

naše sopomenske skupine presenetljive podobnosti z Japljevo biblijo, vendar pa gre tu za razmeroma bolj zgodnjo stopnjo razširjenja nedovršnika *poznati* na mestu *znati II in *věděti II. Na ta problem sem že opozorila na drugem mestu.¹³ Tu samo kratko poročilo.

V osemnajstih zgoraj omenjenih primerih tožilniške vezave *znati*, izpričanih v Zografskem kodeksu, uporablja Kamedulska biblija štikrat *poznabat'* in prav tolikokrat *poznat'*. Npr. Jan X, 14: *Ya sem dobrý Paštír: a poznávám óvce své, y poznávagú mňa mé.* — Jan XIV, 7: *Kdy byjste poznali mňa, y Otca mého ovšem poznalibyjste: a odvočlágška poznate ho, y viděli ste ho.* V drugih primerih nastopa tu še *znat'*, ki je ta tip vezave v knjižni slovaščini izgubil šele na prelomu 19. in 20. stoletja.¹⁴

Ustrezno temu je v primerih, ko ima Zografski kodeks *věděti* II, Dalmatinova biblija pa deloma isti glagol, deloma *znati* II (ki ga potem v Japljevi bibliji zamenja *poznati*), v Kamedulski bibliji podoben položaj. Ta pomeni nekako posredno stanje med tem, kar najdemo pri Dalmatinu, in tem, kar je pri Japlju. Na 48 primerov prehodnih rab *věděti* v Zografskem kodeksu ima slovaški prevod iz osemnajstega stoletja v treh primerih *poznat'* in v 27 primerih *znat'*. Navajam primere za rabo *poznat'*: Lk XI, 17: *... gdiž poznal mýšlenj geich*; Lk XII, 47: *který poznal vůlu Pana svého.*

Sodobna knjižna slovaščina rabi v taki vlogi, podobno kot slovenščina, skoraj izključno *poznat'*. Obenem sta *vediet'* in tudi *znat'* kot prehodna glagola v sodobni slovaščini arhaizma, ohranjena v ozkem krogu ustaljenih frazeoloških zvez.

Tu ne bom obravnavala posameznih razlik in podobnosti v rabi *poznati* impf./pf. v sodobni knjižni srbohrvaščini. Z ozirom na to, da je v vsej južnoslovanski skupini razen slovenščine izginil glagol *věděti in ima zato *znati v osnovi vse tu obravnavane vezave, so razmere v naši sopomenski skupini popolnoma drugačne. Vendar pa je dejstvo, da tudi v tem jeziku dvovidski *poznati* s tožilniško vezavo delno zamenjuje *znati* II.

Zgodovina širjenja dvovidskega *poznati* tako z ozemeljskega kot s slovarskega gledišča (izrivanje drugih glagolov sopomenske skupine iz rabe) bi zahtevala podrobnih posebnih raziskav. Zdi se mi, da bi lahko prišli do izredno zanimivih podatkov o vzajemnih povezanostih med

¹³ »Prasłowiańskie *uměti, *znati, *věděti w słowackim języku literackim« — članek, napisan februarja 1971 za jubilejni zbornik prof. E. Paulinyja v Bratislavi (v tisku); p. 6.

¹⁴ O tem pišem zelo podrobno v članku »Zmiany rekcji...«, str. 245.

delom zahodnoslovanske skupine in med južnoslovansko skupino. To bi bilo tem zanimivejše, ker so se bistvene spremembe v tej smeri dokončale že v zgodovinskih časih, tako da ne gre za obravnavanje conskega obsega *poznati* kot prostorsko omejenega slovanskega arhaizma. Navedeni podatki iz slovenskih in slovaških prevodov nove zaveze dokazujejo, da gre tu za consko novost na področju vezavnih razmerij in s tem tesno povezano novost v besedju.

7.

Na področju vezave III in IV v Dalmatinovi bibliji ni bistvenih razlik v primeri s praslovanskim stanjem: v obeh teh vezavah prevladuje tu *vedeti*. V 16. stoletju, podobno kot na koncu 19. stoletja, se posamezno (v manj kot 1 % primerov te vezave v obravnavani sopomenski skupini) pojavlja vezava III pri *znati*. Te primere je treba najbrž obravnavati kot narečni ali pokrajinski pojav v knjižni slovenščini, povezan s sosesčino hrvaških narečij in knjižne srbohrvaščine. Tam namreč *znati* nastopa z vezavo III in IV že redno, podobno kot v vsem preostalem delu južnoslovanske skupine. V slovenskih besedilih iz dobe po drugi svetovni vojni takih rab (*znati* III in IV) ni. To izpričuje postopno normalizacijo (standardizacijo) sistema knjižne slovenščine.

8.

V sodobni knjižni slovenščini (konec 19. stoletja in 20. stoletje) se v načelu nadaljujejo razvojne težnje, katerih smeri sem obravnavala zgoraj, ko sem primerjala praslovansko stanje (posredno predstavljeno s starocerkvenoslovanskim besedilom) s stanjem v Dalmatinovi bibliji (16. stol.) in Japljevi bibliji (konec 18. stol.).¹⁵

Z gledišča pogostnosti nastopanja posameznih glagolov vzbuja pozornost količinski porast *vedeti* (v sodobnih besedilih okrog 87 % rab glagolov te skupine), kar je povezano z omejevanjem rabe *znati* (okrog 12 % rab) in izginotjem *umeti* (1,4 % v starejši skupini in 0 % v mlajši skupini sodobnih besedil). Omejevanje rabe *znati* ne gre na račun *vedeti*, ampak na račun predponskega glagola zunaj obravnavane skupine — *poznati*. O tem sem že govorila zgoraj v zvezi z vezavo II.

Kar zadeva posamezne tipe vezave, vzbuja pozornost dejstvo, da obseg nedoločniške vezave ne kaže bistvene razlike v primeri s stanjem

¹⁵ Tu se opiram na besedila, podana na koncu članka: starejša besedila so do druge svetovne vojne, mlajša so napisana in izdana po l. 1945; iz obeh skupin je zbranih nad 2200 primerov glagolov obravnavane sopomenske skupine.

iz 16. stoletja vse do prve polovice 20. stoletja. Šele po letu 1945 se začena prelom v tej smeri. Navajam tabelo odstotne udeležnosti posameznih glagolov pri nedoločniški vezavi:

Glagol	Dalmatinova biblija	Sodobna slovenščina	
		starejša skupina, s preloma XIX./XX. stol.	mmlajša skupina, po l. 1945
<i>vedeti</i>	17,7 %	22,5 %	11 %
<i>znati</i>	71,5 %	74 %	89 %
<i>umeti</i>	10 %	3,7 %	0 %

Tako se že na prelomu 19. in 20. stoletja ob izrazitem upadu deleža *umeti* pri tej vezavi zarisuje v primeri s stanjem iz 16. stoletja celo določen porast rabe *vedeti* s to vezavo, kar je očitno povezano s tem, da je ta glagol prevzel del rab izginjajočega *umeti* I. Besedila, nastala po 2. svetovni vojni, pa izkazujejo silen upad obsega rabe te vezave pri *vedeti* (do 11 %) in prevzem vsega ostalega obsega te vezave po *znati*, povezano z izginotjem *umeti* v tej vezavi. Umikanje glagola *umeti* iz nedoločniške vezave se veže tudi s popolnim izginotjem te redke besedne enote iz besedja sodobne knjižne slovenščine.¹⁶

Glagol *vedeti* ima kljub sorazmerno večji pogostosti rab v obravnavani sopomenski skupini v 19. stoletju v primeri s stanjem v 16. stoletju silno omejen leksikalni obseg. Na 37 rab z vezavo I, ki smo jih izpisali v starejši sodobni skupini, jih je 20 v frazeološki zvezi z glagolom rekanja, npr.: ... *in v svoji sreči ni vedela drugega odgovoriti nego: »Gospod Juri! ...«*, I. Tavčar, Spisi IV, s. 20, Grajski pisar; ... *pri srcu pa mi je bilo tako tesno sladko, da ne vem povedati, kako*, J. Kozak, Maske, s. 66; ... *in ga je pogledal, kot ... bi ne vedel ničesar reči, ne povprašati*, F. Bevk, Faraon, s. 108; *Ničesar ni vedela povedati*, B. Kreft, Povesti, s. 50; *Ne, o Ivici Martin ne ve mnogo povedati*, M. Kranjec, Tri novele, s. 111.

¹⁶ To zadeva besedila, raziskana in prešteta za ta članek. Med sodobnimi pisatelji pa vendar nekateri uporabljajo *umeti*, in to prav z nedoločniško vezavo, npr. v antologiji Slovenska proza 1945—1965, Ljubljana 1968: *»Rekli so, da me zgrabiti živoljenje za roge,«* str. 318; *»... morje je šumotalo, kot ume včasih šumotati tišina na uho preplašenega človeka,«* str. 321; *»Spomin ume napihniiti celo barake,«* str. 334. Vsi trije primeri izvirajo iz besedila A. Hienga *»Marisa,«* ki je nastalo v l. 1956 in bilo ponovno izdano l. 1961. Pisatelj v istem besedilu uporablja tudi *znati* I: *»... ki ne zna biti prijazna,«* str. 332; *»jaz ne znam več živeti po starem,«* str. 330; *»Ni si znal pomagati,«* str. 326; *»... ki si ga ni znal prav orisati,«* str. 317. Rabo *umeti* pri A. Hiengu ocenjujejo Slovenci istega rodu kot arhaično značilnost osebnega stila tega pisatelja.

V skupini mlajših besedil sem izpisala 14 rab glagola *vedeti* I, od tega 8 v takih frazeoloških zvezah, npr: *Ali je imel brke? — Natančno ne bi vedel povedati*, C. Kosmač, Pomladni dan, s. 76; *Ljudska poslovica ve povedati, da sta v tej kapelici maševala brata Ciril in Metod*, Prežihov Voranc, Od Kotelj ..., s. 40; *... je to edino, o čemer ve kaj povedati*, V. Kavčič, Tja in nazaj, s. 73; *»Da,« je rekel saksofonist, ker ni vedel nič drugega reči*, S. Rozman, Obala, s. 153.

Treba bi bilo raziskati, če ni pogostost rab *vedeti* z nedoločnikom, ki jo opažamo na prelomu 19. in 20. stoletja, v zvezi z vplivom češčine na besedje in frazeologijo knjižne slovenščine v 19. stoletju.¹⁷

Spremembe obsega vezave II (tožilniške) v 19. in 20. stoletju dosledno nadaljujejo zgoraj obravnavano težnjo po zamenjavi *znati* II in *vedeti* II s *poznati*. V štirih sodobnih besedilih sem preštela delež tega glagola pri nedoločniški vezavi na področju obravnavane sopomenske skupine.¹⁸ V pregledanih odlomkih besedil ta delež niha od 61 % (JMP) do 96 % (PV). Na *znati* odpade ustrezno od 0 % do 28 % (JMP), na *vedeti* pa od 0 % (PV) do 20 % (JMW); *umeti* v teh besedilih sploh ni izpričan.

Pri vezavi III in IV se je v tej sopomenski skupini v sodobni slovenščini v zadnjem času utrdil samo glagol *vedeti*. Vredno je še omeniti, da je predlog, ki uvaja daljni predmet pri vezavi IV v Dalmatinovi bibliji, najpogosteje *od* (70 % rab te vezave); z njim tekmuje *za* (30 % rab). V sodobni knjižni slovenščini tekmujeta pri tej vezavi predloga *za* (okrog 55 % rab) in *o* (okrog 45 % rab), pri čemer ni razlike v razmerju med starejšo in mlajšo skupino sodobnih besedil.

9.

Kot rezultat zgoraj obravnavanih sprememb obsega vezave v slovenščini v primeri s podedovanim praslovanskim stanjem so nastopili v sopomenski skupini, ki obsega v naslovu omenjene tri glagole (verba

¹⁷ Ta vpliv je znano dejstvo. Prim. A. Breznik, Življenje besed, Maribor 1967, str. 125 in sl.; F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967, str. 29, str. 47. Poleg tega v knjižni češčini prav do preloma 19. in 20. stoletja, pa celo do tridesetih let našega stoletja, **věděti* nastopa z nedoločniško vezavo. Prim. o tem moj članek Zmiany rekcji ..., str. 258. Danes tako rabo odločno ocenjujemo kot arhaizem.

¹⁸ Seznam besedil: C. Kosmač: Pomladni dan, Ljubljana 1953 (kratica CK). — Prežihov Voranc: Od Kotelj do Belih vod, Ljubljana 1954 (kratica PV). — J. Menart: Prevodi: a) W. Shakespeare. Soneti, Ljubljana 1965; b) F. Villon. Veliki Testament, Ljubljana 1970 (kratica JMP). Izvirna dela: a) Pesmi štirih, Ljubljana 1953; b) Prva jesen, Koper 1955; c) Časopisni stih, Ljubljana 1960; d) Bela pravljica, Ljubljana 1963 (kratica: JMW).

cognoscendi), bistveni premiki pomena in obsega rabe posameznih glagolov. Spremenil se je deloma tudi njen slovarski sestav. Vse te spremembe so se dogajale postopoma. Stanje, ki ga predstavlja najboljše enotno besedilo iz 16. stoletja, je bližje praslovanskemu stanju kot besedila s preloma 18. in 19. stoletja; nekateri procesi, ki so se začeli v 16.—18. stoletju, so dokončani šele v 19. stoletju ali celo v prvi polovici 20. stoletja. Bistvene spremembe, ki so se dovršile po 16. stoletju v slovarskem sestavu in v notranji razdelitvi vezavno-pomenskih razmerij tu obravnavane sopomenske skupine, gredo v tem pogledu v smeri zблиžanja slovenščine z zahodnoslovansko skupino.

V poglavju 6 sem omenila conski obseg vidske in vezavne novosti v obliki glagola *poznati* (impf.), ki se je razen v južnoslovanskih jezikih pojavil tudi v češčini in slovaščini. Tu je treba poudariti, da je tudi končni rezultat vezavnih in pomenskih premikov v tej skupini privedel do take ureditve vzajemnih razmerij med njenimi glagoli, kot jo poznamo razen v slovenščini še v zahodnoslovanski skupini. (Od sodobnih zahodnoslovanskih knjižnih jezikov nima take ureditve znotraj te sopomenske skupine edino slovaščina.) Bistvo te ureditve je natančna vezavna specializacija treh ali štirih različnih glagolov. Spodaj prikazani sestav tipov vezave in glagolov, ki jo realizirajo v sodobni poljščini in slovenščini, jasno kaže, da so tu razlike edino v slovarskih enotah, ki realizirajo posamezne tipe vezave, ne pa v njihovih medsebojnih razmerjih:

vezava I: sln. *znati*; polj. *umieć*

vezava II: sln. *poznati* pf. in impf.; polj. *znać* impf., *poznać* pf.

Vezava III in IV: sln. *vedeti*; polj. *wiedzieć*

Ta ureditev vezavnih razmerij, ki se je izoblikovala znotraj stare sopomenske skupine **uměti*, **věděti*, **znati*, je popolnoma različna od tiste, ki se je izoblikovala v drugih južnoslovanskih jezikih. Tam so vsi štirje tipi vezave v bistvu realizirani z **znati*, varianta tega glagola z različnim vezavnim obsegom in z različno stilno vrednostjo (in frekvenco) v različnih jezikih je **uměti*. Položaj, zelo blizu splošno slovanškemu, je tudi v vzhodnoslovanskih jezikih.

Razvoj tipov vezave in s tem povezano razdelitev pomenskega polja tu obravnavane skupine v slovenščini je torej treba imeti za eno od zahodnoslovanskih lastnosti tega jezika.

SEZNAM SODOBNIH BESEDIL, UPORABLJENIH V TEM ČLANKU

- I. Starejša skupina: *I. Tavčar*: Zbrani spisi. IV. Ljubljana 1926: a) Grajski pisar (1888); b) 4000 (1891); c) V Zali (1894). Skupaj okrog 350 str. — *I. Cankar*: Moje življenje 1920; b) Podobe iz sanj 1917; c) Potepuh Marko in kralj Matjaž (1906), Izbrano delo 1952. Skupaj okrog 400 str. — *F. Bevč*: a) Hiša v Strugi, Lj. 1927; b) Faraon, Lj. 1922. Skupaj okrog 240 str. — *S. Grum*: Proza in drame. Maribor 1957. (Besedila iz let 1920—1930.) Skupaj okrog 340 str. — *B. Kreft*: a) Človek mrtvaških lobanj (1930), Lj. 1959; b) Povesti nekdanjih dni (1924—1935), Lj. 1950. Skupaj 440 str. — *O. Župančič*: Zbrano delo I, II. Ljubljana 1956, 1957. — *M. Kranjec*: Tri novele. Ljubljana 1955. 192 str. — *J. Kozak*: Maske. Ljubljana 1940. 360 str. — *K. Meško*: V ko-roških gorah. Celje 1950. 150 str.
- II. Mlajša skupina: *Prežihov Voranc*: Od Kotelj do Belih vod. Ljubljana 1945. 200 str. — *Ciril Kosmač*: Pomladni dan. Ljubljana 1953. 166 str. — *J. Menart* (izvirna dela): a) Pesmi štirih, Lj. 1953; b) Prva jesen, Koper 1955; c) Casopisni stih, Lj. 1960; d) Bela pravljica, Lj. 1963. — *F. Kalan*: Gosposodična Mary. Lj. 1960. Preučeno 80 str. — *S. Rozman*: Obala. Lj. 1959. 200 str. — *M. Mihelič*: Hiša večera. Lj. 1959. Preučeno 100 str. — *A. Rebula*: Senčni ples. Ljubljana 1960. Preučeno 121 str. — *V. Kavčič*: a) Ognji so potemneli. Lj. 1960; b) Tja in nazaj, Lj. 1962. Skupaj preučeno 275 str. — *A. Ingolič*: Mladost na stopnicah. Lj. 1962. Preučeno 90 str. — *J. Menart* (prevodi): a) W. Shakespeare. Soneti. Lj. 1965; b) F. Villon: Veliki testament. Ljubljana 1970.

Prevedel Marko Kranjec

SUMMARY

The verbs **uměti*, **věděti*, **znati*, constituting a set of synonyms with a common semantic field, have been inherited by all Slavonic languages from Primitive Slavic. Their different shades of meaning result from the different syntactic elements governed by them. A number of syntactic shifts within this group of verbs, which occurred in the course of development of Slavonic languages, resulted in changes in their meaning, or even (in one case) in the lexical composition of the group.

The situation in the Primitive Slavic language, reconstructed on the basis of the Old Church Slavonic (The Zograf Codex), was as follows:

uměti: governments I, II and III (that is, with an infinitive, an accusative or a clause as the governed element); very low frequency;

věděti: governments II, III and IV (the last one with a noun phrase as the governed element); remnants of government I; very high frequency;

znati: government II; medium frequency.

A detailed discussion of this was the subject of earlier articles by this author, devoted entirely to the above set of synonyms. The basic tendencies of syntactic change within this set in different Slavic languages were discussed in those articles, and the similarity in this respect between the

Slovene language and some West Slavonic languages (notably Czech and Slovak) was also touched upon.

The subject of this article is the range and approximate absolute chronology of syntactic changes in the usage of these verbs in literary Slovene.

The situation in the 16th century has been described on the basis of the J. Dalmatin Bible (1584), at the turn of the 18th century — on the basis of the so-called Japelj Bible, and in contemporary Slovene — on the basis of about twenty different texts, divided into an older (up to the Second World War) and a newer (the last thirty years) group. The situation in the Dalmatin Bible is much closer to the Primitive Slavic language than in the contemporary language, but there already exist very substantial differences between the Slovene and the Old Church Slavonic. The similarity lies in the functioning of all three verbs in the 16th century, and in the same basic ratio of their frequencies. But the higher frequency of *znati*, as compared with the two other verbs, is already definite, which results from its changed government. In DB it was used with government I, like *vedeti*, the government nonexistent with either verb in Old Church Slavonic. With an infinitive as the governed element, by far the most common verb was *znati* (71.5% of all cases), with *vedeti* the second (17.7%), and *umeti* the third (10.6%). All the usages of *umeti* with an infinitive have a definite stylistic quality that presages its ultimate disappearance.

With respect to the accusative as the governed element (government II, transitivity), the verb *znati* is also more common than *vedeti* in DB, while the ratio was just the opposite in the Zograf Codex. The vestigial character of *vedeti* with an accusative is further confirmed by a large number of border-line cases, with the governed word being a demonstrative pronoun used as an operator of substitutional connection of sentences or for reference. In comparison with ZC, the number of transitive usages of this verb with a noun or personal pronoun is strikingly smaller. In the respect, *znati* and *vedeti* are full synonyms in DB.

Further changes in the accusative government took place in the course of the 17th and 18th centuries, viz. *znati* was superseded by the prefixal pf./impf. derivate *poznati*, which is dominant in the compared passages of the Japelj Bible. (This is a phenomenon with a broader geographical range, recorded in both the Czech and Slovak languages at approximately the same time, as well as in the Serbo-Croatian language, however with a slightly changed set of synonyms.)

With respect to the clause and noun phrase as the governed elements (governments III and IV), *vedeti* has been the dominant verb since the 16th century. Already in that century, the clause government appeared in very few cases (0.5%) with *znati*, and the situation remained the same in the texts from the end of the 19th and the beginning of the 20th century. It was a south-eastern provincialism in the literary Slovene language, and as the system of that language has considerably stabilized since World War II this usage has not appeared for the last thirty years or so.

The contemporary literary Slovene both continues and modifies the basic tendencies within the infinitive and accusative governments, outlined in the above comparison of the situation in the 16th and at the turn of the 18th

century. The occurrence of government I. decreased only in the last thirty years, with the verb *vedeti* followed by an infinitive being completely superseded by *znati*. With respect to government II (accusative) both verbs were finally superseded by *poznati*, while the verb *umeti* disappeared in all its functions.

Thus the syntactic and semantic specialization within this set of synonyms, which has taken place in the literary Slovene, is very similar to the specialization existing in the Polish language, although partly effected by different lexical units: government I — *znati* (Pol. *umieć*); government II — *poznati* impf. and pf. (Pol. impf. *znać*, pf. *poznać*); government III and IV — *vedeti* (Pol. *wiedzieć*).

This situation differs completely from that existing, with respect to this group of synonyms, in all other South Slavic languages where, generally speaking, **znati* serves all four governments, and *umeti* is its variant with a different syntactic range and a different stylistic quality. Also in the East Slavonic languages the situation is similar.

Consequently, the syntactic development and the resulting division of the semantic field of the discussed set of synonyms in the Slovene language must be recognized as one of its West Slavonic features.

GROTESKA V PREŽIHOVI PROZI

Pripovedni način Prežihovega Voranca je v glavnem realističen, vendar pisatelj često presega naravno velikost in izrazitost epskih oseb in predmetnih pojavov ter jih postavlja v takšnih oblikah in zvezah, da učinkujejo osupljivo, smešno in grozljivo, groteskno. Groteska Prežihovega se včasih bliža ljudski karnevalizaciji in posnema njeno estetiko, večinoma pa se vendarle kaže kot izrazita osebna ustvarjalna zmožnost, ki človekove bio-psihične in družbene zaplete in probleme osvetljuje ostreje, kot bi jih realistična izoblika. Prisotna je v glavnih zvrsteh njegove proze, v njenih glavnih tematskih krogih in vtkana v skoraj ves čas Prežihovega pisateljstva.

The narrative manner of Prežihov Voranc is for the most part that of a realist; still, the writer frequently reaches beyond the natural size and expressiveness of epic figures and objective phenomena and places them in forms and contexts where they strike the reader as astonishing, ridiculous and dreadful, grotesque. At times Prežihov's grotesque comes close to the folk's carnival spirit and imitates its aesthetics, but generally it nevertheless proves to be an individual creative ability capable to illustrate man's bio-psychical and social conflicts better than they could be brought out in a realistic delineation. Being woven into almost the entire span of Prežihov's work, this ability is present in all the varieties of his prose and in all of its main themes.

I

V pripovedni prozi Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca (1895 do 1950), čigar pripovedni način je v glavnem realističen, so tudi groteskni opisi, prizori in epski značaji. V njih se je odpovedal projekciji pojavov in oseb v njihovi naravni velikosti in naravni izrazitosti in jih postavil v takšno luč in razmerja, da učinkujejo osupljivo, smešno in grozljivo.

Odgovoriti si na vprašanje, zakaj je tako ravnal, ni tako preprosto in je toliko težje, ker sam ni ničesar napisal o groteski in grotesknem, ne v korespondenci ne v kakšnih drugih zvezah, kjer govori o načinu svojega pisateljstva. Vsaka njegova opomba o tej estetski kategoriji bi bila zelo dragocena, saj bi mogoče celo povedala, ali so tista mesta in epske osebe, ki jih vidimo kot groteskne, le reprodukcija modelov in kar največje pisateljske zvestobe pojavom iz okolja, ali pa so morda predvsem produkt lastnega ustvarjalnega hotenja, ali prevladuje v njih enkratna ustvarjalna zmožnost, ali pa gre predvsem za ljubezen do ljudske karnevalizacije in za veselje, da bi po njem zaživela še v knjižni besedi.

Biografsko gradivo in Prežihovi avtobiografski zapisi povejo le, da je bil občutljiv za iracionalne moči v človeku, nekateri epski liki pa le še bolj potrjujejo, da ga je precej zanimalo predosebno, anonimno člove-

kovo dno, v katerem prevladujejo alogične nagonske moči in odločilno sooblikujejo njegovo ravnanje. Reči je celo moč, da so ga duševno nesomerne osebe, kot so čudaški »veternik«, spolni nevrotik, blazna ženska, za fizično bolečino neobčutljivi terc, sadistični mučitelj, pijanec in izstradanec, ki pada v stanja poblaznelosti, pisateljsko očitno privlačevala. Vse to pomeni, da je dobro občutil zmaličenost in jo oblikoval kot zmaličenost.

Vprašujemo pa se, zakaj se je tako rad mudil ob zmaličenih pojavih in patoloških osebah? Mar je bil tudi sam neuravnovešen nevrotik, sanjar in introvertiran tip, tedaj kakšen umetnik, ki ga privlačuje patološka duševna resničnost in ki po psihologu Carlu Gustavu Jungu v literarno sliko rad združuje tudi ambivaletna razpoloženja in oblike, lepo in spačeno, prostaško in zvišeno, gnus in prijetnost? Ne najdem podatkov, ki bi Prežiha opredeljevali za nevrotika, še manj ga za takšnega izdaja jasna distančna pripovedna perspektiva, s katero prikazuje psihofizične posebnosti in ki immanentno dokazuje, da si jih ni izbral za medij, s katerim bi izrazil morebitno nesomernost lastnih duševnih moči, ampak jih je izoblikoval kot zanimivo in veliko povedno življenjsko vsebino. Skratka, njegov posluš za patološko duševnost ne dovoli sklepati, da ga je za groteskno oblikovanje človeka in predmetnosti motivirala lastna nevrotika. Iz tega pa sledi, da moramo karnevalizacijo v njegovi pripovedni prozi opirati predvsem na njegovo oblikovalno zmožnost: naj gre za grdo sliko človeškega telesa, za srhljiv duševni dogodek, za človekov spopad z zemljo »pošastjo«, za kačo, ki zadene renegata na glavo, za nevidnega »polipa«, ki gospodarsko izsesava kmetsko srenjo: povsod gre za Prežihov izbor besed, s katerimi označuje spačene tvorbe, za Prežihovo stilizacijo pojava, ki bralca zaprepašča. Kdo drug bi taisti pojav videl in opisal drugače, tudi negroteskno. Groteskno torej ne obstaja že v naravi, v odnosih med ljudmi, ampak je estetska kategorija, ki jo je treba šele ustvariti.

Iz več razlogov pa ne ravnamo narobe, če vse Prežihove grotesknosti ne pripišemo le njemu, ampak tudi vplivom okolja, v katerem je zrasel. Okolje se mi zdi tokrat toliko važnejše, ker gre za pisatelja brez formalne visoke izobrazbe, za neizšolanega razumnika, ki se je predvsem z močjo talenta vzdignil nad okolje, postal njegov glasnik in kritik, zato pa ostal toliko siloviteje vraščen v njegovo duhovnost, etiko pa tudi v njegovo pripovedovalno elementarnost in ljubezen do hiperbole. Da je

mladi Prežih rad prisluškoval načinom ljudskega pripovedovanja, »mislil ljudske duše«, celo rajši, kot čital »filozofe in učenjake«, je med drugim povedal v mladostni prozi *Iz našega življenja* (1912—1914). Zdelo se mu je, da bi mu njihove knjige »v dolgovezni obliki« komaj povedale isto, kot so mu povedali kmeti ljudje, ko jih je slišal premišljevat in govoriti svojo filozofijo, politiko in gospodarsko tematiko »v najznačilnejših primerah« na enak način, kot so se razgovarjali »o soncu, luni, nebu in zemlji«. Oblika sodb je bila preprosta, predstave naivne, izražanje drastično, a vse duhovito in nazorno, kar pač pomeni, da mu je ugajal pripovedovalni način »ljudske duše«.

Že iz teh podatkov lahko sklepamo, da si je Prežih za svojo pripovedovalno tehniko marsikaj izposodil iz ljudskih pripovedovalnih načinov. Da je dobil pobudo za groteskno oblikovanje tudi v vaški skupnosti pa tudi pri očetu, dokazuje tudi več metafor in povedi iz njegove proze tridesetih let. Kako je soseska znala iz razmerja človek in zemlja, človek in predmet narediti grotesko oziroma to razmerje pokazati tako, da zemlja ali pa predmet zmaliči posameznika in cel rod, da postane njun preganjalski motiv, povesta tudi primera iz novele *Boj na požiravniku* (1935) in novele *Asasa* (1940). V prvi je zapisal ironično metaforo »Pri Dihurjevih že spet zemlja gori!«, v drugi »Kramohu so koši začeli v glavi rasti«, obe pa priznal za ljudski jezikovni podobi. Obakrat gre za fantastično realnost, za premaknjene in pomešane predmetno-človeške zveze, za posmehljivo predstavnost, ki ljubi grozljivo ali vsaj smešno spachen privid, gre za groteskno slikovitenje razmerij med človekom in naravo. Tudi ni moč dvomiti, da je oče, produkt takšnega duhovno-podobarskega konteksta, v izbruhih jeze uporabljal posmehljivo groteskne primere in nizke, prostaške besede, kot mu jih je Prežih nekajkrat pripisal, npr.: »Jé in serje kot mi!« je odvrnil oče nizkotno (o grofu). — »Vse bo hudič vzal. Vse je pri vragu! ... Molite, kaj zijate?« (ob nevihti). — Oče je »z glasom blazneža zatulil: ‚S količki, ki so ostali, si pa lahko riti zabijemo‘« (*Asasa*). Skratka, ti primeri dokazujejo, da sta ljudska robata fantastika in drastičen, oster izraz sooblikovala osnovo za Prežihovo slovstveno grotesknost, da mu je okolje stopnjevalo zmožnost za groteskno oblikovanje, da je bil tudi v groteski glasnik zavesti in podzavesti svojega okolja. Še enkrat in takoj pa je treba poudariti dve sintagmi: »sooblikovala osnovo« in »stopnjevalo zmožnost«, kajti z njima sicer priznavamo oblikovalni vpliv okolja na pisatelja, obenem pa hočemo pove-

dati, da Prežih ni bil pasivni prevodnik neke objektivne, ljudske estetike, ampak predvsem mojster svoje enkratne pripovedne tehnike tako v posameznih kategorijah, kakršna je groteska, kot v celotni pripovedovalni strukturi. Ko torej v njegovi groteski upoštevamo sedimente okolja, jo predvsem priznavamo kot osebno kreativno zmožnost, s tem pa tudi že, kot bo razvidno v analitičnem delu, kot posebno oblikovno tendenco, kot kategorijo s posebnimi idejno-estetskimi nameni znotraj Prežihovega pisateljstva.

II

V Prežihovi mladostni prozi pred prvo svetovno vojno so groteskni prizori zrasli večinoma iz položajev, v katerih se zavest stemni pod vplivom alkohola in erotične strasti: »blazna zavest« pijanca, ki »ni zmožen (resno) misliti na smrt«, ali pa doživlja srhljive predsmrtne privide, pa pobesnelo ljubosumlje, to je prva tema njegovega grotesknega oblikovanja. Za dogajalni čas si je izbral največkrat noč, dogajalni prostori — pijančeva koč, vinska klet, pokopališče — pa tudi niso sociabilni, ampak so primerno okolje za razmah groze in romantične fantastike.

Zgodba *Noč v koči Andrejca Ožgana* (1910) ima prizor, ki ga odigrajo pijani mož, umirajoča žena, dva bebasta otroka in normalni otrok. Sredi noči burja stresa koč, pijani mož se valja po tleh in se napol roga napol sentimentalni pred ženo, ki jo stiska smrtni krč, da se ji iztrga »nečloveški, blazen glas«, bebca nato še bolj zmedeno vzkričita, normalni otrok pa »objokuje mrtvo mater, obenem pa kriči od strahu, ker je sam v črni, strašni noči, v sredi med mrtvimi, blaznimi in pijanimi«. Prežih je združil v skupno sliko krče ugašajoče zavesti, tragikomično ne-zavest, bebavost in prestrašenost, divjino iracionalnega in burno nočno pokrajino. Priznati moramo, da je celoten prizor konstrukt oblikovalne volje, ki zavestno sestavlja in označuje tako, da bi označeno zbudilo grozo in celo gnus. Ker pa psihološko motivna konstrukcija in srhljivost romantično prirejenega dogajalnega prostora in časa ne ostaneta igra čiste fantastike in se iz dogodka eksplicite oglasi tudi vzgojno moralna misel, ker torej ne moremo govoriti o čisti reprodukciji popolnoma brezsmerne pijančeve in blaznikove duševnosti, besedila tudi ne moremo imeti za čisto grotesko.

Med prisebnostjo in »blazno zavestjo« niha nekaj časa tudi oseba v črtici *Konec* (1914), predmet te proze je pijanec, ki plane razburjen iz spanca, nakar ga mučijo občutki ponižanosti, obupa in krivde, ki jih pijanost stopnjuje in meša do stopnje, da si začne sam »delati smrt«. Ko si

na nočnem pokopališču išče prostor za grob, ga v hipu obkolijo fantastični živalski stvori in mu odvzamejo zmožnost, da bi se še naprej nadzoroval.¹ Konča v nonsensnem položaju, ki je posledica pijanske blaznosti ali neurejene domišljije. Dodati moramo, da v grotesknem prizoru sodeluje tudi krščanski negativni mitem (hudič), ki grotesknosti sicer ne omejuje, omejitve pa nakazuje pijanec, ki se obdolžuje in kesa (pripovedovalčev moralni glas).

Na robu groteske stoji tudi nočni prizor, kako ljubosumni fant v vinski kleti pobije najprej ljubimca, nato pa za dekletom plane v noč in s kolom pobije še njo. Da je podlaga za groteskni prizor pobesnelo ljubosumje, potrди fant sam, ki se izdivja, nato pa izjavi, da je »spet pri zavesti« (V mraku, 1914).

»Nočne zgodbe« jasno kažejo, da je Prežih snov za prve grozljive prizore in groteskne epske osebe poiskal v človeku, ki je izgubil pregled nad seboj in ravna iz polzavesti, iz duševnega krča, iz razboljene, patološke domišljije, in ki je izgubil tudi posluš za realne meje resničnosti. Zdi se tudi, da je pripovedovalec »nočnih zgodb« reproduciral že fantastično izoblikovane, pripovedovane prizore ljudske romantične domišljije in hiperbolije, da je povzel produkte »kolektivne zavesti«, literariziral domišljijске stvore in zmaličenost iz stvarnega življenja neke srenje, ki je rada mešala dispartatne pojave, združevala realne in fantastične stvari, obkrožala duševne zlome s fantastičnimi živalmi in s hudičem, ki ga krščanska mitologija itak že slika kot srhljiv spojek človeka in živali.

Če so Prežihove prve groteske potemtakem tudi plod ljudske folklorne fantastike, ljudskih predstav o »blazni zavesti« pijanca in srhljivih dejanjih, ki jih ta zavest odtiskuje ali v okolje ali pa samo sebe razkroji, če so posledica ljudskega pretiravanja, povečevanja bio-psihičnih moči, pa spada v predvojni čas tudi že socialno motivirana Prežihova groteska. Značilno zanjo je, da ni več konstrukt, ampak optično organski vtis, da temelji na motivu, za katerega pripovedovalec jamči, da ga je sam doživel. Takšen je prizor dečka in deklice v delavskem kletnem stanovanju, v katerem se otroka kot »hijeni« zagrizeta drug v

¹ »Naenkrat je začela pred njim rasti iz tal črna postava, dvigati se, da je bila višja kakor najvišji spomenik. Pred seboj pa je imela razgrnjen raznobarven papir, ki je segal od tal gor pod brado, in na papirju je bral Blaž besedo: »Tisočak.« Nad papirjem pa se mu je režala zabuhnjena glava — žganjarja. Okrog in okrog te prikazni so skakale črne, rogate in kosmate pošasti, ki so stegovale svoje, krempljem podobne roke proti njemu. »To so vragi, pomagajte!« je zavpil Blaž z obupaním, norim glasom, odskočil za korak in padel v jamo, izkopano nekemu kmetu iz vasi, in si zlomil tilnik ...«

drugega, zvijeta v oduren klobčič,² neskončni sadizem pa pripovedovalec motivira socialno, je »nespodobna slika bede in revščine...«, in socialno motivacijo groteske poglobi še z vprašanji: »Čemu so te slike tako nespremenljive, tako realne podobe našega socialnega življenja? Čemu smo mi proletarci?« (*Med nami, 1912.*) Ta vpraševalni komentar pa tudi pove, da ima groteskni motiv v pripovedi poseben pomen in namen: zmaličena mladost razburljivo opozarja na človekov breztalni, brezperspektivni in nerazumni položaj v kapitalistični družbi.

Če seštejemo uvodne motivacijske vzmeti Prežihove groteske, obstanemo pred dvema: pred iracionalno (»blazna zavest«) in pred objektivno, družbeno (socialna nepravilnost). Pa tudi pred dvema stilnima izvedbama groteske: pred folklorno romantično in pred kritično realistično.

III

V novem valu njegovega grotesknega pisanja se je zmanjšala udeležba folklorno romantične komponente, groteska je rasla iz treh žarišč: iz spopadov človeka z zemljo in ekonomskimi zakoni, iz soočenj človeka z vojno ter iz navzkrižij in nesomernosti bio-psihičnih moči v človeku kot zasebni bivanjski enoti. Snov grotesknih motivov in značajev je potemtakem zmeraj vsota objektivne predmetnosti in duševnosti, ne izvira pa iz kakšnega idealističnega svetovnega nazora.

Kje in kaj je groteskno v prvem tematskem krogu?

V noveli *Boj na požiravniku* Prežih najprej opiše vodni požiravnik, ki bajtarski družini vsako leto uniči krompirjevo njivo na osojni planini, imenuje ga »potuhnjenec«, »požeruh« in »pošast«, ki »posrka vase s svojimi čeljustmi vso rušo«. Snovni pojav pisatelj preovsebinsi in mu odvzame tudi prvotno obliko. To stori tudi z usti soseske, groteskni pojav na Dihurjevi njivi je pravzaprav njena posmehljiva tvorba, soseska namreč vsako leto znova poimenuje »požrešno pošast« z ekspresivno ironijo: »Pri Dihurjevih že spet zemlja gori!« Dihurji pa doživljajo požiravnik kot preganjalsko moč, ki seje v njihov rod trajno tesnobo in trajno spodkopuje njihovo eksistencialno varnost. Požiravnik golta

² — V medli, pojemajoči luči sem zagledal na tleh zvit klobčič, ki se je premetaval po podu, trkal ob tla in se krčevito stresal. Pogledal sem natančneje... Dve človeški bitji, dvoje otrok se je zvijalo v prahu, praskalo in se grizlo, davilo, hropelo, ječalo in sikalo. Dva suha, od razburjenosti zardela obrazka sta žarela med zamazanimi cunjami, zasajala se drug v drugega in se penila; dolge, blede in okrvavljene ročice so se ovijale trupel, trgale, grabile, stiskale se v pesti in udarjale... —

»znoj njihovih rok in čel«, njegove »lakotne čeljusti se požrešno stegajo po samem Dihurjevem rodu in srkajo za njegovim mozgom in njegovo krvjo«, tako da rod za rodom postaja »bolj krmežljiv«. Kakšna sta torej nasprotnika po prvem, bolj epskem kot scenaričnem sporočilu? Zemeljski pojav je povečan v srhljivo »požrešno pošast«, človek ob njem pa je zbežan, telesno in duševno prizadet, oba sta vržena iz naravne oblike in izrazitosti, oba sta zmaličena. Za zemeljsko novotvorbo Prežih skoraj ni našel dovolj krepkega izraza, da bi izčrpal njeno surovost, označil jo je s pojmi iz živalskega sveta, dal ji je fantastično grozljivi videz, z mešanjem zemeljskega in živalskega dobil osupljive proporce, s povečevalnimi izrazi »požrešna čeljust« in »goltati« pa dosegel še notranji napon, ki zbuja grozo. Pošastnost zemeljske »pošasti« je postavil v strogo fizične meje in oblike, jo zadržal v mejah snovnega ter zanjo ni iskal animistične podlage, ni je iracionaliziral.

Groteskno izoblikovani zemeljski pojav ima jasno estetsko posledico: pisateljska povečava, hiperbola, stilizacija, ki zbuja grozo in posmeh, siloviteje označi resničnost Dihurjevega položaja, kot bi jo označil realistični opis, groteskni učinek sovražne resničnosti ali negativnega junaka tudi nazorneje predstavi moč, ki jo mora novelska oseba premagati, če hoče nemoteno obstajati. Čim kmetska zadruga bajtarju namreč odreče gmotno pomoč, s katero bi morda lažje obvladal požiravnik, se novelski junak odloči za končni spopad z negativno zemeljsko močjo. Spopad med groteskno oblikovano negativno resničnostjo in med Dihurjem se more goditi kajpada le groteskno, v njem se podobi obeh še bolj zmaličita: Dihur napada »besen« in »obseden«, polblazen, slika požiravnika postane še gnusnejša (»Mokrotne čeljusti so se odpirale in grozile požreti celo repišče«, »sluzaste čeljusti«, »srebanje novih sluzastih ustnic«). Posledica boja med novelsko osebo in »pošastjo« je absurdna: novelska oseba »pošast« sicer ukroti, uniči pa svojo perspektivo in prihodnost otrok; zemljo premagaš, če se odločiš za hiatno groteskni izid: na eno stran »negibna kepa rosnega mrliča«, na drugo dokončna proletarizacija otrok.

Skratka: S sliko »pošastne zemlje« in z deformacijo človeka na njej je Prežih odkril posebno bivanjsko resničnost in razdril dozdevno idiličnost tega bivanja, ugovarjal je tistemu tipu slovenske in evropske literature, ki je idealizirala kmetsko življenje, razvrednotil je Hamsunov mit o »blagoslovu zemlje«. Iz tega seveda sledi, da je njegova groteska v tem primeru tudi tendenčna, odnos med delavcem in zemljo je izoblikoval groteskno iz estetskega in idejnega razloga: iz estetskega, da bi bolj živo upovedil neko kmetsko resničnost, iz idejnega, da bi pokazal,

kakšna je dejanska bajtarjeva bivanjska resnica. V izobliki dihurskega boja torej ni videti spontanega realizma, ampak hoteni realizem, hoteno tehniko, ki pa je umetniško neoporečno obvladana. Da je grotesko kot artizem Prežih uvrstil med svoje idejno kritične oblikovalne prvine, pove tudi dejstvo, da je spopad med bajtarjem in »pošastjo« preložil na trenutek, ko je družba bajtarja gospodarsko izobčila, mu odrekla vsakršno pomoč.

Da je groteskno oblikovanje razumel kot način, ki lahko odlično služi za razkrivanje antihumane resničnosti, pove tudi roman *Jamnica* (1941 do 1945), v katerem je še izostril razkrivalno, spoznavno in kritično vlogo in vrednost groteske. Tu je abstraktni pojem »gospodarska kriza« večkrat konkretiziral v žival, ki steguje lovke po kmetijah in vsem vaškem kolektivu, jo zdaj imenoval »polip«, drugič »odurna pošast« in »tuja krvoločna žival«, tretjič »pošast, ki je začela dvigati nepoznano glavo«, in s podobnimi negativnimi izrazi in podobami, soseska pa doživlja gospodarsko krizo kot »neznanski strah« in kot »storokega polipa«, čigar »nevidne ustnice« požirajo kmetijo za kmetijo.³ Lesno podjetje nekje za goro se spremeni v nedoumno, odtujeno in grozljivo moč, ki ljudem spodmika tla, jih suva v katastrofo, ti pa nedoumnega sovražnika zmaličijo v odurni stvor, zato da bi toliko izčrpnjeje izrazili, ponazorili stisko, ki jim jo povzroča polom podjetja v splošni gospodarski krizi.

In kakšna je porabnost in funkcija groteske v Prežihovih vojnih besedilih?

Prva groteskna slika v vojnem romanu *Doberdob* (1939) je montaža idealiziranega in tipiziranega vojakovega telesa in individualne glave, ki sredi venca vojaških trofej škili v cesarjevo sliko. »Grozovita spaka« se še poveča, ko žena prelepi moževo glavo s prašičjo glavo, ki drži v gobcu štiriperesno deteljico: »Novi vojakov obraz je z rilcem vred sijajno uprt v cesarja.« Montaža izključujočih se človeških in živalskih delov, živalska glava na človekovem idealiziranem, paradnem telesu poudarja pač surovost militarizma, soočenje takšnega spačka z vzvišenim, napol kulturnim človekom rodi na eno stran novo grotesko, hkrati pa je

³ »Zato so se glave takoj spet sklonile in vsa kuhinja se je stisnila v mučen molk, poln nekega neznanskega strahu. Bilo je, ko da bi se pošast, o kateri so govorili, priplazila k Pernjakovi hiši in pogledala skozi temna okna s svojimi nedosegljivimi, poželjivimi očmi...«

»Ta trenutek se je zaprla nevidna lovka sto in storokega polipa, ki se je iz glavnega mesta prilepila na Dobrije, na Jamnico. Zaprla pa se je samo za hip, dokler nevidne ustnice niso požrle kaplje, ki se je imenovala: petdeset tisoč dinarjev, po jamniško pa žulj permanške zemlje — potem se je lovka zopet odprla kakor nevidno brezdhanje žrelo.«

posmehljiv, že robat porog človeku, ki čuti srečo, ko bulji v vzvišenega gospodarja, kateri ga je bil izrodil v spačka. Satiričen je tudi motiv o Rotšildovi hčeri, ki jo oče ponuja z bogato doto. »Je sicer normalna, lepo razvita in mlada, le glavo ima svinjsko,« pravijo vojaki in se pri izbira-nju med njo in fronto odločijo zanjo. Združevanje lepega ženskega telesa s svinjsko glavo izraža dvojje: tesnobo, v kateri bi se človek raje odločil za najstrašnejše bivanje, samo da bi se rešil pred smrtjo, izraža pa tudi ironično domišljijo, ki hoče nosilce vojne kaznovati tako, da jih spreminja v spake. Groteskno zmaličena ženska je potemtakem plod eksistencialne groze in domišljijiski poskus, kako pred vojno uteči in kako se vojnim špekulantom maščevati.

To pa sta tudi edina motiva v romanu, kjer Prežih zadržuje grotesko v polju ironije in karikature in z njo smeši, razvrednotuje na videz vzvišeno, sveto, kultno, nedosegljivo. Vsi drugi groteskni prizori imajo namen pokazati, kako vojna človeka razosebi in zmaliči, kako hitro potrga pajčolan civilizacije in kulture, s katero je človek nekakšno ozarjeno bitje v veselju. Groteskni motivi razčlovečenja se delijo na vizualno poudarjene in na take, ki govorijo o skaženi duševnosti.

Razpon prve motivne vrste sega od izvotlenega telesa na žični oviri prek metonimične zamenjave, ki strelno vrsto vojakov pokaže kot mehanično »verigo« in »vrv«, ki bega in gomazi po razcefrani kamniti planoti, in še dalje do osupljivih novotvorb (namesto ust ima vojak le še luknjo na desnem licu, pokrito z zverženimi ustnicami, ki prepuščajo živalskemu podoben glas). S temi spački, okostnjaki in novotvorbami se bralec lahko identificira, zato pa beži pred njimi, saj zbujajo bivanjski gnus in predočujejo človekovo popolno nemoč in poraženost. Tej vrsti so sorodni kompleksni stvori, sestavljeni iz vojne tehnike, pokrajine in telesno reduciranih ljudi. Poleg motiva »verige« je takšen silhuetni bataljon, ki se opoteka po nočni pokrajini, po kateri mečejo eksplozije pošastno svetlobno igro in prekinjajo tišino z »odurnimi zvoki«; po pokrajini sekajo »jeziki temačnih senc«, zemlja se premika, oči vojakov so uprte »v goreči pekel pred njimi«, bataljon se poganja proti »goreči steni«, ki plahuta nad hribovjem. V takšnih kompleksnih motivih je človek lutka, smešno pomanjšana igračka tehnike, ki groteskno poplesuje na spodmikajočih se tleh, ali pa se reduciran na sestavino prestrašene množice zmaliči skupaj z njo v »kepo čutnosti in utripanja«, skratka, prvotna podoba človeka se umakne srhljivi in porogljivi novotvorbi. Groteskni so tudi motivi »kratkega stika«, v katerih zdravo bitje udari ob mrtvega ali pa zmaličenega, otroška duša na sadistični prizor. Izrazitejši med njimi je prizor, kako mlada žena po letih odsotnosti navdušeno objame

moža vojaka, nato pa krikne in se z grozo odmakne »od čudne nepoznane pošasti«: začutila je namreč, da mu je granata iztrgala spolovilo. Nič manj srhljiv je golgotski motiv, v katerem se otroka hočeta igrati z ujetniki, ki jih je komanda kaznovala tako, da od bolečine spačeni visijo na kolih. Ob takih trčenjih, motivih kratkega stika, spreletita bralca gnus in groza, saj poskrbijo za to, da pokažejo človeka daleč zunaj njegovih naravnih meja in oblik.

Motive kratkega stika doživljamo in opazujemo skorajda kot razpoloženske motive, podajajo namreč nenadno prestrašenost, absurdna doživetja epskih oseb, rezko čustvenost, nagonsko razdvojenost in podobno. Rojevajo se v popolnoma stvarnih, realnih okoliščinah, dopuščajo pa videz, da se v njih razvezujejo demonične moči, ki zlomijo odpor zavesti in volje, človeka spačijo in vržejo na mejo blaznosti. V takšnih položajih se epske osebe vedejo tragikomično. Obsežen tragikomični položaj, v katerem razpadata volja in moč, ker je naval nagona prisilovit, je razvit v poglavju »Lebring«, kjer skupina sestradanih vojakov v lazaretu deli komis. Nagon po samoohranitvi (glad) jih je zmaličil v smešne pogoltniže in obsedence, ki se delajo vzvišene nad takšno ničevostjo, kot je komis, dostojanstveno postavljajo mejo med tem, kar hočejo biti in med nagonom. Sestradanci zmaličijo podobo kruha v »pošast« in »neznano žival«, pripovedovalec pa jih zaplete v igro potujevanja in privlačevanja s to »neznano živaljo«, iz česar rojijo tragikomične oblike in prizori. Žarišče teh vedenjskih oblik je temeljni groteskni odnos med subjektom in objektom, ki ga Prežih takole postavi: »Sredi kroga (vojakov) je na deskah dežala črnorjava in negibna stvar, podobna ubiti, neznani živali, v katero so bile uprte oči šestorice...« Iz temeljnega grotesknega odnosa pa se tudi že vidi, da »črnorjava pošast« po obliki in vsebinsko ni nič drugega kot projekcija krčevite, razdražene, izmučene duševnosti, ki iz sicer oblikovno indiferentnega predmeta skuje grozljivo novotvorbo. Odnos med subjektom in objektom je Prežih izdelal z naturalistično ekspresivnimi stilizmi, zato da bi kar najbolj pokazal, kako je vojna izvor mnogoterih človekovih deformacij. Ko Prežih po smešnem boju s komisom in po končanem pogoltnem obredu pokaže še sklepno sliko premaganih antijunakov: »sedijo drug poleg drugega, podobni jastrebom, ki so pravkar namesto pričakovane obilne kokoši požrli suhega vrabca. Njih oči so osuple, njih obrazi bolestno presenečeni«, potem bralec njegove proze spozna, da je prav v prizoru, ki ga odigrajo ti sestradanci, tragikomična varianta njegove groteske dosegla silovit artistski vrh.

Hudo pa bi se motil, kdor bi mislil, da je ta vrh zrasel iz Prežihovega veselja do igre z nenormalnim v človeku, da je morda celo posledica njegovega demonskega veselja nad človekovo tragikomičnostjo in možno zmaličenostjo. Kajti prav nič ni potrebno pozabiti, da imajo tragikomične podobe zmaličenosti za ozadje zgodovinsko, vojno dogajanje in da je zato tudi tragikomična vrsta groteske bila v odlični službi Prežihove humanistične pisateljske revolte, da je tudi z njo žigosal vojno kot zlo in da je to zlo prav z grotesko bolj razkrinkal, kot bi ga morebiti z mirnim, naravnim opisovanjem in upovedovanjem.

Tudi v noveli *Stari grad* (1945) je groteskni prizor izraz silovitega moralnega in narodnega ogorčenja. Njen junak je pohabljen fant, ki z vrha opuščenega grajskega stolpa več let opazuje, kako nemški okupator izseljuje in muči Slovence v trgu. Za vrh novele izbere pripovedovalec prizor, v katerem se fant spopade z okupatorjevim sodelavcem, ki je policist in za katerega so »ljudje trdili, da je zblaznel«. Ko ta na dnu stolpa davi in obeša partizanko, nekdanjo sošolko, in od nje terja, da izda partizane, pohabljeni fant zagleda kačo, jo vrže v globino,⁴ da pade na sadistovo glavo in se mu zvije po rokah na tla. Gadov udarec je tako nepričakovan, da mučitelj pade iz naravnih telesnih in duševnih oblik. »mrzli občutek« groze ga vrže v duševno zmedo, prelomi ga v zbegano, kričavo gmoto, vsemogočni policist kapitulira pred živaljo. Prežih kači ni naložil mistične vloge, kot ji jo nekaj let kasneje v noveli iz osvobodilnega boja Edvard Kocbek, gadov udarec je snovno realen, groteska je v sestavinah realna, njena realnost pove, da sta trčili enaki nevrednosti, sadističen človek in strupen plazilec. Vendar pa je to groteskno realnost moč razumeti tudi simbolično. Od enkratnega moralnega popačenca in enkratnega grotesknega dogodka se razgled odpre namreč po tipičnem, po celotni razčlovečeni moči, ki je v nemško nacionalistični varianti poskušala razosebiti slovenskega in druge evropske narode. Vizualna in zvočna groteska, postavljena v dno grajskega stolpa, izraža hudodelstvo protičloveške ideologije pa tudi njen razpad. Prežih je tokrat pisal gro-

⁴ »Gad je padel mučitelju prav na glavo, od tam pa se mu je zmotil po rokah na tla. Vester je dobro zadel. Ker je padeč žival omotil, ga ni vsekala, ampak se je grdo zvijala na tleh. Hubert je zakričal kakor obseden, izpustil vrv in blazno odskočil. Na glavi in po rokah je še gomazel mrzli občutek ostudne živali. Prepadeni rabelj je bil tako prevzet, da ni mogel takoj najti izhoda iz stolpa, in je skakal sem in tja kakor nor ter nerazumljivo vpil. Tedaj pa je priletela z vrha nova manjša žival v žrelo. Ta ga sicer ni zadela, vendar je njen ostudni pojav rabeljna še huje zbegal. Sedaj je udrl naravnost skozi vhod in planil po bregu navzdol proti trgu.

Vester se je na stolpu oddahnil. Čim je zagnal v žrelo prvega gada, je zagledal že drugega, nekoliko manjšega, ki se je zvit grel na soncu. Tudi tega je takoj zagnal nanj. Uspeh je bil popoln, rabelj je pobegnil.«

teskno, zato da bi razkril amoralizem fašistično policijskega sistema in njegov bedni konec.

Groteskni prizor pa ima še drugo komponento. Ta je nacionalno etična. Najdaljši mučiteljski prizor izvaja v noveli namreč narodni renegat. In če pohabljeni fant v enem prejšnjih prizorov vrže na nemškega policista in psa skalo, vrže na renegata kačo. Izbor in razdelitev snovnih akcentov ima globok etični namen in pomen. Če je Prežih samo z grotesko lahko polno označil protičloveškost neke ideologije in njene prakse, je etične udarce znotraj razvrednotenja razdelil tako, da je najtežjega usmeril na renegata, ki ga je odločno sovražil.

Pomembno žarišče Prežihove groteske so tudi psiho-fizične nepravilnosti in nesomernosti človeške narave in patološki posebnosti. Že motiv o sestradancih v vojnem romanu je pokazal vlogo nagona pri nastajanju grotesknosti. Groteske te vrste je v epskih strukturah iz kmetskega življenja še več. V drugi polovici tridesetih let je Prežih pogostoma zadeval na duševne motive, kot so blaznost, podivjanost in naval strasti in takšna neravnovesja deloma reproduciral tako, da je opisal njihove reakcije na obrazih oseb. Obrazi karikature ne učinkujejo smešno, ampak srhljivo, saj so razmerja delov premaknjena, zmaličena, ali pa pogleda iz obraza surova žival. Takšnih primerov je več v *Jamnici*.⁵ Včasih je grotesken tudi epski komentar, ki zgodbo pomika naprej, npr.: — Znova je zazijala njegova brezzoba čeljust: »Naj pa država popravi most, ker nas je toliko ociganila ...«

Kakor v vojnem nastaja groteskno tudi v kmetskem romanu tedaj in tam, kjer in kadar se zdravo sreča s patološkim, kjer višje, sublimno in ponosno trči ob zmaličeno, ob živalsko v človeku, kjer udari čista vitalnost umsko prizadetega dekleta na razumsko in sociološko kontrolirani odpor. Ponosen kmetski fant se motá v breztalnem položaju, ko mu pridivja nasproti terba (neumnica) z njegovim otrokom. Grotesken je tudi prizor, ko druga poblaznela ženska stoji pred pečjo in se veselo krohoče, ker drži na loparju dveletnega otroka, ki ga bo zdaj zdaj vrgla v ogenj.

Preden nadaljujemo, se moramo ponovno spomniti, da je grotesknost estetska kategorija, poseben pogled na človeka in stvari, na medsebojne odnose človeškega, živalskega in predmetnega sveta, ki ima to lastnost, da v upodabljalno umetnostih napolni celotno sliko in zajame več kip,

⁵ »Temna votlina njegovega goltanca je kakor odprto žrelo režala v brata, iz njegovih oči pa je švigalo nepopisno sovraštvo, njegov sivkasti, suhotni obraz je potemnel in zdelo se je, ko da bi iz te spake sovraštva in pohlepa štrleli bregovi in odori Permanove kmetije, ko da bi iz nje gledale temne jame permanških mogočnih gozdov ...«

medtem ko se v besedni umetnosti le izjemoma polastni celotne pesmi ali daljšega proznega in dramskega besedila. To velja tudi za tiste Prežihove novele, v katerih nastopajo posebneži, ki se kot opazne izjeme začrtujejo na kmetško ozadje in presenečajo okolico s čudno, čudaško ter napol strašljivo, nedoumno naravo. Srečujemo jih v novelah *Pot na klop* (1939), *Veternik* (1940) in *Kurjak* (1940).

V prvi se zapiti tesar Gašper loči od okolja zlasti po besednem inventarju. Medtem ko soseska uporablja bogaboječe besede, govori tesar nizke besede, psovke in kletvice. Vidi pa se, da sta ga v psovkarja zmaličila dva dejavnika: lastna narava in socialna določenost, pijanstvo in socialna breztalnost. Ves čas se iz življenja roga, in še zadnji, vsiljeni religiozno-spravni akt poravna z nizkimi besedami, da ženske strmijo od groze; čim namreč duhovnik odide, se Gašperjevo življenje izteka v zadirčnosti in preklinjanju.⁶

V tej noveli in drugih obravnavanih besedilih predstavlja groteska le del pripovednega dogajanja in je po njem razpršena, v novelah *Veternik* in *Kurjak*, zlasti v drugi, pa je groteskno skorajda kar naprej prisotno. V obeh, še zlasti v zadnji človeka razorje in pokonča biološka, nagonska moč. *Veternik* je čudak, za katerega mislijo, da že umira, ko nepričakovano vstane, se kljubovalno povzpne na planino, demonstrira nevidezno neuničljivost, se izpostavi vetru in nevihti, nakar ga strela ubije. Gre za podobo človeka, ki je naravnost bolešno občutljiv za spremembe v naravi, z njo tako intenzivno povezuje svojo usodo, da ga pokrajinske in vesoljske moči na koncu uničijo. *Kurjak* pa je zmaličen duševno in telesno: ima ptičjo glavo, krempljaste roke, povrh pa je spolni nevrotik, ki beži pred žensko ter sadistično občuje s kurami. Pripovedovalec se nobenkrat ne odlepi od njegove patološke narave, in samo enkrat ga spremlja iz kurnika, iz grotesknega dogajalnega prostora, v katerem strada s kopico hreščečih sov, jastrebov in kokoši. Vzrok za notranjo deformacijo je najbrž nasprotje med vitalnostjo in telesno pohabljenostjo,

⁶ »Kako je bilo, Gašper?« ga je vprašala dekla.

»Prekleta lepo,« je odgovoril.

»Krišobari, Gašper, pa vsaj zdaj ne preklinjaj, ko si odvezo sprejel in si čist kot uršulske device na gori.«

»Prav imaš, Vožnica, skoraj bi bil pozabil na tega hudiča.«

Vse ženske so se prekrižale.

Čez nekaj časa se je Gašper iznenada spomnil:

»Vožnik, skoraj bi bil še nekaj pozabil. Zunaj na tnalu sem pustil cekar z orodjem, tem zlomkom salaminskim. Vse življenje me je drl ta hudič. Notri je cimraka, kranc, dve klamfi, cepin in še dve sekiri. To je vse, kar imam, ko sem sedemdeset let star. Prodaj in imej za krsto in pogreb... Da ne bo kdo rekel: Vse življenje je pil, nazadnje pa je še na tuje stroške gagnil, ta hudič... prekleti... zgarani...«

Po teh besedah se mu je glava obesila na blazino in takoj nato je umrl.

grdoča je Kurjaka že v mladosti označila z imenom, ga izrinila iz družbe in normalne, zdrave generične zmožnosti in kontinuitete. Reduciranost na živalsko stopnjo Prežih argumentira tudi s Kurjakovo vnanjo, telesno podobnostjo s ptiči, ne prikriva pa, da je njegovo bivanjsko grotesko sopovzročilo okolje, ki še zdaj sadistično stopnjuje njegovo zbežanost. Kadar pride namreč na vas, ga deca straši z besedo »raca«, z nečim, kar Kurjak doživlja kot preganjalski motiv in zavoljo katerega se še bolj zbežan vrača v svoj kurnik. Ljudje ga torej preganjajo, varnega in gospodarja se čuti le v zakletkanem ptičjem svetu: je, skratka, zmaličen v preganjanega in zbežanega sadista. Prežihov črni humor doseže naj-rezkejšo stopnjo v prizoru, ko izstradani kragulji, ki so požrli že vso mrhovino v izginulem kurniku, kljujejo nazadnje še oči iz lobanje mrtvega Kurjaka.

Ker v Prežihovi prozi človek nikjer več ni tako totalno vrnjen nazaj v divjino živalskega sveta, se vprašujem, ali je imel pisatelj za Kurjaka model, ali pa ga je ustvaril sam in predstavlja sintezo nesmiselov in zmaličenosti, ki jih je srečeval v kmetskem življenju. Bodi tako ali drugače, Kurjakova podoba priča, da ni maral zatajevati bio-psihičnih deformacij kmetskega življenja, toliko manj, ker je z njimi morda še najbolj ostro opozarjal na njegove narurne surovosti in socialna nasprotja.

IV

Analitični del tega članka je sicer komajda nakazal glavna žarišča Prežihove groteske, a je že v sedanjem obsegu opozoril, da bi prezrl pomembno estetsko-ustvarjalno moč in sestavino Prežihove proze, kdor bi podrobneje razčlenil njen sestav, pri tem pa zanemaril grotesko. Že bežen pogled na ta sestav nas je prepričal, da se je Prežih rad ustavljal ob deformiranem, grozljivem in čudaškem, da je grotesknemu odmeril pomembno vlogo. Pokazal pa je tudi, kakšnega izvora je njegovo groteskno oblikovanje in kakšna je dejanska estetska vloga tega oblikovanja. Skoraj vsako važnejše groteskno mesto v njegovi prozi nas opozarja, da je izvor tega načina pri Prežihu le toliko spontan, kolikor si nekaj spontanosti mora ohraniti celotna in vsakršna umetniška dejavnost, sicer pa je groteska zavestno sproti izbran izrazni način tega pripovednika in njegovega epskega sveta. Prežih je očitno moral slutiti in vedeti — pa četudi nimamo eksplicitnih dokazov za takšno vednost —, da je neko človeško stvarnost, zasebno bivanjsko in objektivno, družbeno in zgodovinsko vključenost in spopadenost izrazil z grotesko veliko nazorneje in polneje, kot bi jo razklenil z realističnim opisom. Človekov spopad z

zemljo je stiliziral krčevito, kruh in požiravnik je potujil v pošast, zato da bi kar najbolj nazorno pokazal prepad med človekom in naravo, obenem pa razkril, kako je človek ujet v nonsensne položaje, ki jih kopičijo čas, razmere ter ekonomska ideologija in sistemi, in kako ga te nadosebne moči duševno in telesno zmaličijo, čim mu odjemljejo svobodo in spodkopavajo osebno varnost, čim so individualistično usmerjene. Poleg poneumnjenosti individualističnega sistema, vsemogočne države in militarizirane civilizacije, ki potlačijo in zveržijo človeka v smešno lutko, pa Prežih razkriva z naturalistično natančnostjo, a v zverženi obliki in sliki tudi globinsko duševnost, zatajevano slo, prikrivano bojazen, potlačeno maščevalnost in agresivnost ter slepo igro erotičnega nagona. Njegova groteska je vsebinsko potemtakem dvovrstna: ena vrsta se oslanja na psiho-fizične nesomernosti v človeku in sporoča elementarne bivanjske anomalije, druga vrsta se vzdiguje iz disproporcij med posameznikom in zgodovino, iz boja z zemljo, iz absurde ujetosti v grobo vsakdanjost. Njegov kmetijski človek se prebija iz stiske, iz samote, iz ekonomske potlačenosti in izobčenosti k višjemu, lepšemu življenju, pri tem pa redno trešči ob ovire, ki so močnejše in ga zmaličijo. Če je groteska o psiho-fizičnih anomalijah predvsem »opazovalna«, konstatorna, je druga tudi kritična, obakrat pa njena resničnost izvira iz fizisa, iz stvarnosti, ki se meša s fantastiko oziroma se ureja po svobodnih zakonih fantastične realnosti, je posledica zavestne pisateljeve igre med fantastiko in realnostjo. Kdor pa se vprašuje po zadnjih vzmeteh obeh vsebinskih smeri Prežihove groteske, ugotavlja, da imata skupno dno in da je to dno predvsem socialno, da je takšno v veliki meri tudi tedaj, ko groteska reproducira nesmisle in navzkrižja na videz le iz nagonsko biološke podlage.

V groteskni položajih učinkujejo Prežihove epske osebe včasih tudi tragikomično, v takšnih položajih se njegova komika združuje z elementi tragike, z mračno, grenko in gnusno vsebino. Seveda nam ta tip komike še kako dokazuje, da njegova groteska ni produkt tistega humorja, s katerim bi pisatelj hotel in moral suvereno obvladati življenjska protislovja, niti ne izvira iz kakšnega posebnega veselja do zveržene življenjske slike. V tem tipu groteske je mnogo prej videti, da je Prežih začuden, zavzet pa tudi zaprepaščen nad naravo, kadar se ta svobodno in kruto poigrava s človekom, pa tudi začuden nad človekom, ki brez moči in zmage podlega strahovom, s katerimi ga zastrašuje moralno negativna družba.

Temeljna oblika njegove groteske je hiperbolično stopnjevanje vsega, kar po njegovem preseže svoje naravne meje. Prežih izjemno rad poveča

pojavi prek naravnih oblik, da začne učinkovati grozljivo in smešno, rad podre razmerja med sestavinami pojava ali deli človeka in vzpostavi nova, takšna, da nas osupnejo, pretresejo in zaprepastijo, saj pred njimi odpovejo uvajene, vsakdanje predstave in dojemalne moči. Nagib k deformaciji in hiperboli je — kot kažejo mnogoteri motivi — prinesel iz kmetskega življenja, od tam, kjer se je tudi sam neposredno soočal z naravo. V vaški, ljudski, folklorni groteski je na splošno opaziti človekovo voljo, da močnejšo naravo in vse nepregledne moči premaga tako, da jih preoblikuje v fantastične stvore, jih napolni z zapomeni, jih iracionalizira, jim odvzame prvotno obliko, jih poveča in hkrati zmaliči. Nekateri avtobiografski motivi iz Prežihovih besedil potrjujejo, da obstaja med njegovo groteskno hiperbolo in takšno ljudsko povečevalno-razdiralno domišljijo in govorico, med artistično grotesko in folklorno masko pojavov trdno in organsko generično razmerje. To razmerje seveda nič ne zmanjšuje dejstva, da je Prežih resnični kreator grotesknega v svoji prozi in da je samo kot kreator lahko izbral in določil grotesknemu tudi jasno vlogo.

Da pri njem ne gre predvsem za spontano grotesko, ampak predvsem za funkcionalno, namensko grotesko, bi potrdil tudi pogled na mesta, ki jih groteskno zavzema v Prežihovih pripovednih strukturah. Že bežen pogled na kompozicijsko strukturo njegove groteske pove, da jo je rad postavljajal na opazne, izpostavljene, preobratne točke neke zgodbe, tja, kjer se dogajanje vzdigne v dramatično konico in v poanto nesmisla. Tako v novelah. V romanih so groteskno oblikovani detajli, prizori in osebe razpršeni po strukturi celote, vendar so tudi tukaj postavljeni na opazna mesta v razvoju posameznikove in kolektivne zgodbe.

РЕЗЮМЕ

В словенской реалистической повествовательной прозе гротеск играет заметную роль только после появления новелл и романов Ловро Кухара-Прежихова Воранца. Это проза, которую Прежихов Воранц писал в период с 1910-го по 1946-ой год, в период, когда в словенской литературе дали себя знать и антиреалистические стили, особенно дисгармоничный и часто гротескный экспрессионизм. Но гротеск Прежихова Воранца не является в такой мере плодом литературной ситуации, сколько следствием необычайного писательского чутья иррациональной силы в человеке, его духовной и физической деформации и народной карневализации, следовательно следствием такой творческой точки зрения, которая подразумевает деформированные образы человека, общественных отношений и предметности.

Изначальные гротески Прежихова Воранца базируются на фольклорных фантастических ночных рассказах, на «безумии сознания». В его новелле и в его романе из 30-ых годов гротеск вытекает из трех источников: из конфликта человека с землей и экономической ситуацией (опровержение мифа Гамсуна о «соках земли»), из подвластности человека хаосу войны и из пороков и деформации человеческой биофизической силы. Гротеск Прежихова Воранца раскрывает наряду с деформациями всевластного государства, обезумевшей милитаристской цивилизации и индивидуалистической экономической системы, притеснявших человека и таким образом превращавших его в испуганную смешную гримасу и куклу — и скрытую чувственность и слепую игру эротического инстинкта. Поскольку является его гротеск, выражающий подчиненность человека порокам элементарного характера, с эстетической точки зрения прежде всего наблюдательно-констатационным, постольку является гротеск, изображающий диспропорцию между индивидуумом и средой, и критически-разоблачительным. Его правдивость вытекает таким образом в обоих случаях из физиса, из индивидуальной и общественной экзистенциальной действительности, а его конститутивным фактором являются свободные законы фантастической реальности. В реалистическом изображении крестьянства и военной жизни эстетическая функция гротеска в радикализации духовной и материальной экзистенциальной действительности, в более ясном разборе и более полном познании нее — в этом и превосходство гротеска над реалистической повествовательной манерой.

ŠE O IMENIH ZDRAVILNIH RASTLIN

S pritegnitvijo slovanskih, germanskih... imen je osvetljeno etimološko in kulturnozgodovinsko ozadje imenskih variant za nekatere samorastnice (samojed, samolezga, samonica) in za zimzelen.

By taking into account Slavonic, Germanic, and other plant names, we have sought to elucidate the etymological and cultural-historical background of the name variants for some wild-growing plants (crow-foot, privet, cowberry) and for lesser periwinkle.

0. Izhodišče: Mnoga naša imena zdravilnih rastlin odsevajo določena dognanja srednjeveške, na antičnem izročilu temelječe botanike, farmakologije in medicine. Kljub slovanskim vzporednicam številna imena te vrste niso zmeraj »prastara«, temveč srednjeveška ali še mlajša, niso »praslovanska«, ampak nadnacionalna, splošno evropska.¹

1. Samorastnice

1.0. Pleteršnik navaja 14 kolon zloženek z določilom *samo-*, ki so izvečine mlade pa tudi umetno, individualno napravljene, vendar so med njimi prave ljudske, teritorialno določene in časovno opredeljive, stare zloženke (protestantskih piscev ipd.), npr.: *samobíčen*, *samodrûg*, *samogólten*, *samogóltněž*, *samomáščina*, *samorogáč*, *samoslíšec*, *samóstra*, *samosvój*, *samotéčen*, *samótež(en)* itd. Iz tega določila je zloženo tudi lepo število ljudskih samostalnikov in pridevnikov, ki označujejo samorasla drevesa in samorašče rastline, tj. take, ki so slučajno in same od sebe vzklike ter se razvile iz odpadlega ali iz od vode, vetra (durch Anflug) ipd. prinesene semena (zrna, peške, koščice), se pravi brez posega človekove roke. V preteklosti je bilo v kmečkem gospodarstvu, zlasti tam, kjer ni obširnih gozdov, vsako drevo dobrodošel prirastek, vsaka samosevna rastlina izvečine uporabna. Samorastnike (= *divják*, *divjáča*, *divjaka*) so cepili in, ko so se cepiči prijeli, jih presajali v sadovnjake ali ob hiše

¹ Več o tem gl. Dušan Ludvik, Ljudska imena zdravilnih rastlin, Traditiones 2 (1973), str. 159–176. Prejšnji niz gl. tudi Dušan Ludvik, O imenih zdravilnih rastlin, SR 20 (1972), str. 71–85 in Dopolnila k imenom zdravilnih rastlin, SR 20 (1972), str. 419–425. Kratice pomenijo: HOLUB & KOPEČNÝ, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1952; FISCHER Hermann, Mittelalterliche Pflanzenkunde, München 1929; MACHEK Václav, Česká a slovenská jména rostlin, Praha 1954; Meyers Konversationslexikon, 5. Aufl., Leipzig 1894s.; PRITZEL & JESSEN, Die deutschen Volksnamen der Pflanzen, Hannover 1882; druge kratice gl. v SR in Traditiones.

(*prihišnica* — Goriško), samosevna podrast v gozdovih je nadomeščala poséčje, rabila za drva ipd. Večina zloženek, tvorjenih z določilom *samo-*, označuje samorasla drevesa, trto, poljske rastline, redkokdaj zelišča.

1.0.1. *Samorast* — povečini sadno drevo — se imenuje: *samorâselka* (Slomšek, Caf), *samorâselnik* (Cigale), *samorâst* (Cigale), *samorâstka* (L. Svetec: Kamnik, Litija), *samorâstnik* (Prežihov Voranc: Koroška), *samorâstnica* (SP), *samorâščnica* (Gutsmann, Cigale, Caf), npr. črešnja samorastka; *samoraščnica* je predvsem »divja konoplja«. Tudi pridevniške variante so bogato razvite: *samorâsel*, *samorâseln*, *samorâstel*, *samorâsten* (Cigale, Janežič, Caf), *samorâstov* (Levstik: Lašče), *samorâšč* (Levstik, Jurčič, Bela krajina), *samorâščen*, *samorâški* (Cigale, Caf), npr. samorasla zel, češnja; samorasli hmelj »Rasenhopfen«; samorastno drevo; samorastov les; samorašč les, oreh; samorašča sliva, samoraščna trava.

1.0.2. Po Pleteršniku je *samoróden* »naturwüchsig« (Cigale, Janežič) sicer r u s k a beseda, vendar ima novejša slovenščina tudi *samoródnik*, *samoródnica*, *samoródna trta*, *oreh samoródnik*, *trta samoródnica* (SP), vse v pomenu »samorastnik, samorastnica, samorasten«. Druge ustrezne ljudske izpeljanke so: *samosêjtec* (Gorenjsko), *samosêjka* (Bela krajina), *samosêvec* (Cigale, Janežič, L. Svetec: Kamnik, Litija, Bilc: Kranjsko, Caf), *samosêvka* (Cigale, Janežič, Erjavc, Vrtovec, Tolmin) predvsem v pomenu »rastlina, ki se je sama zasejala«, pa tudi »samoraslo drevo«, posebno »divja hruška« ali »divja jabolana«, npr. krompir samosevec, oves samosevec = »ki se sam zaseje«, hruška, trta samosevka. Pridevniške variante so: *samosêv* (samoseva konoplja); *samosêven* (Cigale, Janežič), *samosêvski* (Cigale), umetno je najbrž *samosét* (Cigale s. v. *selbst-gesät* = adjektiv).

1.0.3. Ljudske zloženke s *samo-* v pomenu »rastlina, ki se je slučajno zasejala in sama od sebe zrasla«, je splošno ime, katerega široko vsebino je ponavadi omejeval dodatek, tj. ime ustrezne kultivirane rastline, drevesa, grma (glej spredaj, tip: črešnja samorastka, samoséva konoplja). Drugi del zloženke je ponavadi neki iz vsakdanjega življenja znani d e v e r b a t i v. V primeru, da drugi del zloženek ni deverbativ, prim. *samovrâtec* »*Monotropa hypopitys*«, *samozřnec* »neka vrsta fižola« (Tušek; Ljubljanski zvon), *samogřmček* (Glonar), *samopérka* (Sloven. pravopis 1962), beseda mogoče ni ljudska, ampak novejša tvorba, tako najbrž tudi abstrakta *samorâslost* (Pleteršnik nima), *samoródnost* (Levstik), *samosétva* (Cigale, Caf), *samotvórnost* (Cigale).

1.1. *Samojed* sicer ni samorastnica, oblikovno pa sodi k naslednjim zloženkam. — 1.1.0. Murko, Cigale, Miklošič: vzhod. Štajersko imajo *samojed* za »Ranunculus, zlatice«; ponekod na vzhod. Štajerskem pomeni tudi »Anagallis (Caf). Zlatic je več vrst, med njimi tudi »Ranunculus illyricus« = »windischer (= slovenski) Hahnenfuss« (Tabernomontanus 1588). Vse vrste vsebujejo oster, več ali manj strupen sok (s sokom Ranunculus Thora so v srednjem veku zastrupljali puščice — Lexikon), posebno strupen je Ranunculus arvensis.

1.1.1. »Ranunculus sceleratus«, ki raste na vlažnih in močvirnatih travnikih, je bil v preteklosti cenjen kot zdravilo. Srlat. se imenuje tudi *flammula* = »plamenček, vročnica«, srvn. *brenn(e)krüt* (zelo razširjeno ime), pač zaradi ostrega soka; »flammula, ko jo položiš na telo, povzroča mehurje (= opekline) in razžira« (češ. »sžirá«), zato se češko imenuje tudi *žerout*² (sloven. bi ustrezalo »žerec«). S to razlago je določen pomen sloven. *samojéd* in njegove variante *samojéja* (Murko, Caf). Vzhodnoštaj. simpleks *jéja* (pija in jeja — Caf) pomeni »jed«, *samojéja* = *samojéda »zel, ki sama od sebe jé« (= razjeda, razžira). O ljudskosti imena pričata tudi moška in ženska oblika rastlinskega imena kot ostanek antično-srednjeveškega nazora o dveh spolih rastlin in dreves (prim. tudi Pleteršnik s. v. *gospodičnica* = »divji mak«; v Solkanu pri Gorici ugibljejo otroci, dokler je cvet še v popku, ali je »gospod« = beli cvet ali »gospa« = rdeči cvet!; prim. češmin : češmina, topol : topola idr.). Stara srvn. paralela k »samojed, samojeja« je *selbiszunge* (Pritzel & Jessen) = = *selbbizzunge »jezičasta zel, ki sama od sebe grize«.³

1.1.2. *Pizdogriz* »Gift-Hahnefuß, Ranunculus sceleratus« (Murko, Caf — Slovenske gorice) je pač ljudsko etimološka šaljiva oblika. V prvem delu besede je najbrž ostanek srvn. imena za »zlatice« — *selbiszunge* = = *biß*, bav. *piß*, v drugem pa prevod slednjega: »griz, ogriz, ugriz«, torej *pis-ogriz, po zatemnitvi vsebine prvega dela > *pizdogriz* (*ogriz* je tu varianta za *jed, jeja*, gl. 1.1.1.). Nemščina pozna nekaj imen rastlin z *Biß* (Bißmüntz, Froschbiß, Hühnerbiß, Abbißkraut, Teufelsanbiß idr.), seveda ne za »zlatice«. Vendar pa neka vrsta »zlatice« (Ranunculus aconitifolius) nosi ime *Abbeis* (1808) »*Abbiß*« (ugriz), v Avstriji pa se spet neka druga »zlatice« (Ranunculus acer) imenuje *Teufelsabbiß* (Pritzel & Jessen 323). Cigale s. *Abbiß* in Pleteršnik prevajata *Teufelsabbiß* s »hudičev griz, hudičev ogriz, hudičev ogrizek«, vendar to ni »zlatice«, temveč

² MACHEK, l. c., str. 49s.

³ Manjka pri KLUGE; moja razlaga.

»Scabiosa succisa«. Vsekakor pa je osnova *Biß* v nemških imenih za »zlatice« vplivala na izoblikovanje našega *pizdogriz*.

1.2. Samolezga. — 1.2.0. Rastlinsko ime *samolēzga* »Ligustrum vulgare« = Rainweide, Harriegel, Beinholz, Tintenbeerstrauch, Zaunriegel itd. — je z Notranjskega (Burger ok. 1830, Novice), je torej ljudsko. To potrjuje tudi njegova, sicer štajerska, a vendarle parna oblika *samolēzovec* (Caf) in jvzh. štajerski kolektivum *samolēzovina* za *samolēzgovina* (Miklošič). Oblikovni sinonimi so *zimolēz* (Cigale, Janežič, Caf, Miklošič, EW s. v.) in ljudsko ime iz Haloz (Caf) *drēmolēs*, *šumolēza* (Caf). Cigale s. v. *Harriegel* navaja *kostanjčevje* (Janežič, Miklošič, Valjavec), kar je po Pleteršniku napak za *kosteničevje* (Dictionarium 17. stol. — Pirc 1830: živa meja iz kosteničevja) = kranjski dialekti. Primorsko (Bovec) je *kostenik*, Zalokar ima *kostika*, štajerski imenski par je *kostenika* (Caf, Pohorje) in *kostenják* (Caf). Štajersko je *trdíka* (Caf), prekmurski lokalizem je *čontika* (Caf). Drugačen sinonim je tudi *pesika*, *psika*, *pesikovec* in kolektivum *pesikovina*, *pásji lēs* (Dictionarium 17. stol., Hyppolit 1712, Caf, vzhod. Štajersko).

1.2.1. Samolezgo so uporabljali za zdravljenje gnilobe v ustih in turov, zato za razlago imena *kostenik*, *kostika* in variante ne pride v poštev bolezen *kostnica*, *kostenica* »revma, podagra«. Vse izvedenke izhajajo iz osnove *kōst*, pač po tem, ker je njen les gladek, trd in jednat kot »kost«, zato tudi *trdíka*. Uporabljali so ga za struženje in rezljanje (Pritzel & Jessen, Lexikon). To etimologijo potrjuje tudi *čontika*, izpeljanka iz *čōnta* »kost«, kar je vzhodnoštaj. in prekmurska izposojenka iz madžarščine (Caf); nemške paralele so: *Beinholz* (BRUNSCHWYG 1500, BOCK 1530, FUCHS 1542 idr.), *Weißbeinholz* (1770) *Painwōd* (MEGENBERG 1475).

1.2.2. *Psika* in njene izpeljanke ter *pasji les* so iz osnove *pēs*, (*pasji*). MACHEK (str. 11) meni, da oznake tipa »vlčí mák« — sloven. »zajčji mak«, pomenijo manj cenjene, za človeka neužitne, nekoristne in celo škodljive ali strupene rastline, ki jih človek odstopa živalim ali ki se jim odpoveduje v korist živali(!). Bolj verjetno je, da tipi kravja zel, kozja zel, pasja trava, svinjski mleč, konjska meta ipd. označujejo rastlino, s katero se hrani tista žival, medtem ko npr. kačji koren, kačja trava, volčji koren, kačji mleč, metuljeva jagoda, zajčja detelja, volčji les idr. označujejo zdravilne rastline (resnične ali domnevne) in s tem tudi njih nahajališče (volčji = gozd, metulji = travnik itd.). Lahko pa gre tudi za nasprotje: v vrtu gojena in divje rastoča rastlina (mak : zajčji

mak) ali žitarica in divje rastoča vrsta (ječmen: mišji, ribji ječmen, pšenica: kravja pšenica, trava: pasja trava). Taka imena so lahko pristna in ljudska, lahko pa so enostavno prevzeta ali prevedena iz drugega jezika (Wolfsbeer: volčja jagoda, Hundsgaras: pasja trava). Od teh tipov moramo ločiti tipe mačji, pasji, zajčji, petelinov, konjski, kozji, ovčji, svinjski, mišji, lisičji, medvedov *rep*; mačje *uho*; pasji *zob*; medvedova *taca*; sračja, vranja zajčja, volčja, mačja *noga*; modrasov, petelinov *greben*; kurje, pasje, volovsko *oko*; ptičja *očesa*, mačje *oči*; jelenov, kačji, kurji, pasji, ovčji, volovji (volovski) *jezik*; pasje *modo*, kozlove *modi*; konjska *griva*; kozja *brada*; žabji *gobec*; kozji, lisičji *parkeljci*; zajčji *parkeljčki* itd.; pri njih gre za primerjavo na podlagi neke skupne lastnosti ali zunanje podobe. To so gledane in videne, čeravno včasih malce fantazijske podobe kmečkega vsakdanjika (skoraj vsak del živega telesa je *komparatum*). Tudi tukaj vmes je precej prevodov ali ljudskih prilagoditev tujih vzorov.

1.2.2.1. Samolezgo — *pasji les* gojijo tudi v vrtovih za žive meje (LEXIKON). *Pasji les* je torej divje rastoči grm na razliko od zasajenega; *psika* in *psikovec* je pravzaprav *sviba* (*Cornus sanguinea*), do zamenjave je prišlo zaradi tega, ker v srednjem veku niso razločevali »*Cornus*« od »*Ligustrum*« (»*Cornus sanguinea*« se imenuje »*Cornus*« in »*Ligustrum*« = PRITZEL & JESSEN 112, 214, srvn. *hartrugil*). Določilo *pasji* v pomenu *divji* se dá dokazati iz drugega imena za *psiko* (*Cornus*!): *pasji dren* = *divji dren* (PLETERSNIK) ali iz nem. paralele *wilde Weide* »*Ligustrum*«, ker je samolezga (*pasji les*) »vrbi« (*Weide*) podoben grm. Nemška vzporednica k *pasji les* je *Hundsbeer*, *Hundsbeerstrauch*, *Hundsbeerstaude* (Avstrija), češ. *psi dřín* (na razliko od pravega *drena* »*Cornus*«), bolg. *pasji drjan*, *ptiči drjan*. Ime je srednjeveško, evropsko.

1.2.3. *Zimolèz* je drugačno, najbrž vzhod. štajersko ime za *samolezga*; tudi češ. se »*Ligustrum*« imenuje *zimol'éz*, *zimolýz*, *zimolejz*,⁴ pri čemer ni mogoče ugotoviti, ali je sloven. ime prevzeto iz češčine ali pa je staro. Samolezga — *zimolez* raste v zahodni, srednji in južni Evropi ter na Kavkazu; ima trajne ali pozno odpadajoče liste (na jugu odpadejo šele prihodnjo pomlad). Miklošič ga razlaga kot *metatezo* iz *zimozel »zimzelen« (tako tudi *Machek*), Rostafiński pa kot *lj u d s k o e t i m o l o š k o* obliko iz *zemolez.⁵ Mogoče pa je v prvem delu imena *n e u g o* -

⁴ MACHEK, l. c., str. 181.

⁵ MACHEK, l. c., str. 223.

to v l j e n i stslvan. refleks za ide. koren **sem-* »eden, zmer(aj), veden« (prim. lat. *semper*, got. *sine-*, stvn. *sinegruoni* »zmeraj rastoč«, tj. »vedno živeč«),⁶ v drugem morda osnova **lěz-*, **laz-* »plazeče se rásti«, torej »živetí«. To bi ustrezalo najstarejšemu znanemu lat. imenu za »zimzeleno« rastlino *semperviva* (ok. 50 n. št.) in stvn. paraleli *sinegruoni*. Ko v nemščini zastari stari ide./germ. koren *sine-* in se zato njegov pomen zatemni, najde jezik nov, ustrezen izraz: *wintergrün* (15. stol.). Tudi v slovan. jezikih bi ide. koren **sem-* lahko postal semantično temen; vsekakor se je ime naslonilo na nem. mlado ime *wintergrün* (= nadomestek za staro *sinegruoni* = vedno zelen > pozimi zelen), ki na splošno označuje »zimzelene« rastline v evropskem prostoru, prim. angl. *winter-green*. Tudi slovan. *zimolez* > ljudsko etimološki *zimozel* (veliko variant) je obče ime za več vrst »zimzelenih« ali njim podobnih rastlin (podrobneje pri *Vinca minor* 2.2.1. in 2.3.).

1.2.4. Samolezga. Problem imena *samolěz, *samolězga*, je isti kot pri besedi *zimolez*, le da tu ne gre za prilagoditev imenu *wintergrün*, ampak za naslonitev prvega dela (= ide. **sem-*) na določilo *sam-*, kar bi bilo po zatemnitvi prvotne vsebine možno morda zaradi glasovne podobnosti. Seveda — če bi se to zares tako zgodilo — bi se s tem spremenil tudi pojmovni obseg določila (*sam-*): namesto pomena »semperviva« (herba) = »vedno živa« (rastlina) bi bil nastal premik v »samo živa« (rastlina), tj. taka, ki je vzknila sama od sebe in rase brez zunanjšega posega. Stari telovadni termin *lěza* pomeni »dviganje, vzpenjanje«, sploh »gibanje v vis«, preneseno na rastlino bi to pomenilo »rast kvišku«, zato se v Kotu na beneški meji »srobot« (*Clematis vitalba*) imenuje *lěza* (PLETERSNIK). Nenavadno *lezga* je pač deverbativ, tvorjen podobno kakor *mezga* (mezeti), *drozga*, *brozga* (podrobnosti gl. pri *Vinca minor* 2.2.1.). *Šumolězga* je varianta, v kateri je prvotni pomen prvega korena sčasoma otemnel, prim. različice: *samo-*, *šumo-*, *zimo-*, *dremo-lezga*.

1.2.5. Haloška oblika *dremolěz* je razložljiva iz srednjeveške botanike, ki ni razlikovala med »Ligustrum« in »Cornus sanguinea« = *pasji* ali *divji dren*, *sviba*, *psika*, srednjeveško skupno ime za obe vrsti je *beinholz*, *beinwöide*, *hart(t)rügel*, *hundsbeer* v pomenu »divji dren« in »Ligustrum«. Hibridna oblika *dremoles* je nastala pač s križanjem *drěn* in *samolez* ali *zimolez* > *drenolez, *dremolez, zaradi nejasnosti po ljudski etimologiji pač *dremoles*, mogoče z naslonitvijo na nemške oblike, ki imajo v osnovi *-holz*, prim. *Beinholz*, *Geißholz*, *Heckenholz*, *Kahlholz*,

⁶ KLUGE s. v. *Singrün*.

Hehlholz, Kleinweidenholz, Mundholz, Reinholz, Straussenholz, Weißbeinholz idr. (vse za »Ligustrum«) in rotes Beinholz, Heckholz, Iseholz, Ladstockholz, Rotholz, Schusterholz (vse za »Cornus sanguinea« — prim. PRITZEL & JESSEN 113, 214). Seveda slovenski = haloški kmet in viničar ni mogel vseh teh imen poznati, zato bi šlo v tem primeru za ustno izročilo, ne smemo pa izključiti domače ustvarjalne fantazije (preproste etimologije), mogoče *divjega drena les, eliptično in iznakaženo > *dremoles*.⁷ Iz trdega lesa pasjega drena so nekoč delali pipe, bičevnike, strgarske in kolarske predmete (LEXIKON), podobno kakor iz lesa dremolesa. Osnova *lēs* kot oznaka raznih grmov pa je v slovenščini pogosta: božji, kačji, nedeljni les.

1.3. *Samonica*. — 1.3.0. Eno od redkih imen za »brusnica« je *samonica* (MURŠEC, CIGALE, MEDVED, CAF), kaže, da je ime vzhod. štajersko in da so ga zapisovalci mogoče slišali na Pohorju ali v Rogaških hribih, kamor so hodili nabirat brusnice, ali pa gre mogoče za domačo zamenjavo: »*Vaccinium L.*« ima več vrst. Pravim »brusnicam« so podobne rdeče jagode »*Vaccinium oxycoccos*« (Moosbeere, Torfbeere, Bruchbeere), ki rastejo v nižinah na močvirskih tleh (ne v hribih) (prim. kor.-nem. *Moschpar* v Lesachtalu) in so jih nekoč prodajali v lekarnah pod imenom *Sauerbeere* (PRITZEL & JESSEN 425). Muršec bi lahko ime slišal tudi doma; da ime ni umetno, priča Caf, ki ni vedel, katero rastlino označuje, in je k svojemu prepisu z vprašanjem dodal »nam(esto) smolnica?« (gl. SR 20, 1972, 419).

1.3.1. *Samonica* (MIKLOŠIČ ima tudi *samoničje* kot kolektivum) je enak imenski tip kakor *samojed*, *samojeja*, *samolez(ovina)*, ki je izpričan predvsem na vzhod. Štajerskem; kaže torej, da je imenska osnova neki *deverbativ*. Bezljaj (SR 11, 1958, 177) meni, da bi ime *samonica* »brusnica« morda kazalo (kakor njen sinonim *omanjščevina*) razlagati iz *měti*, *mánem*, ker da se zreli plodovi radi osipavajo (?), zato ga rekonstruiral v *samomanica. Prezrl je botanični termin *samoničen* »divje rastoč« (CIGALE), *samonik* (po hrvat. — CIGALE) »divje rastoča rastlina«, srb. *samonikom rasti* »sam od sebe rasti« (podobno kot sloven. rastlina »samosevka, samoraščna trava« — prim. CIGALE s. v. *selbst*), csl. *samoničьnъ* »sponte crescens, ex se ipso natus« (12. stol.).⁸

⁷ Tudi v nemščini so podobne hibridne oblike, prim. »*Sempervivum tectorum*« (netresk) = srvn. *donerbart* in *singrün*, s križanjem *Donnergrün* (PRITZEL & JESSEN 372).

⁸ MIKLOŠIČ, 215, s. v. **nik- 1.*, MIKLOŠIČ, *Lexicon palaeoslov.* — graeco — latinum, Vindobonae 1862—1865, str. 820 = *Psalterium St. Athanasii*, 12. stol. »*samoničьnъ* roždaetъ se«.

1.3.2. Prvotni pomen ide. osnove **nī-k-* (stslvan. *nī-k-ti*), ki je v teh besedah, je »skloniti glavo«⁹ — ohranjen je v *níkati* (METELKO) in *níčati* (JARNIK, POHLIN, CIGALE, Fram). Drugi pomen »izginiti«¹⁰ je živel v *níkniti 1.*, *zníkniti* (Štajersko, Haloze), medtem ko ima *níkniti 2.* (HABDELIČ 1679, GUTSMANN 1789, Dolenjsko) že drugotno vsebino »kliti, siliti, poganjati iz zemlje«. Osnova **nīk-* je v slovenščini zelo produktivna (prim. razne predložne izpeljanke in imena Nika, Nikova, Ponik, Ponikva), vzhod. štajersko je *vzníkniti* (CAF: Prekmurje), *zníkniti* (CAF) »pognati kal« (KRELJ: najprej *znikne* majhna travica), *vzníkva* (CAF) »das Wiederhervorkommen eines Baches« (= iznikalnik, prim. sorodno obliko *poníkva*).

1.3.3. Vendar je imela že stara slovanščina korensko paralelo *nicati (csl. *ponicati*), prim. shb. *nicati*, *iznicati*,⁹ ki pa v slovenščini kot simpleks najbrž ne obstaja več, pač pa živi — če je *nicati* < adj. *nic6 »z obrazom navzdol«¹⁰ v adjektivu *níc*, *vníc*, *vzníc*, *zníc* (vzhod. Štajersko, Dolenjsko, Kras, Notranjsko) »narobe« in v predložnih izpeljankah *ponícati* (CIGALE — ponicajoča reka; ledinsko ime *Ponicálo*,¹¹ ponikalni potok *Poncála* = *Ponicála* pri Vojskem),¹² imperfektivno *ponicevati* (Novice — voda poniceuje), medtem ko sta *poničnik*, *poničnica* (CIGALE, NAVRATIL) najbrž mladi tvorbi.

1.3.4. Zdi se, da so vzhodnoštajerski dialekti za od drugod mlado izposojeno »brusnica« imeli staro domače ime tipa »črešnja samorastka, trta samosevka« = **borovínka samoníca* ali *jagoda samoníka (*Vaccinium vitis idaea*) = »ki sama od sebe *nica*, samohotno *nika*« (= kalí, raste), ker se ne dá kultivirati — na razliko od bolj domače, gozdne *borovínke* (*Vaccinium myrtillus*). Kakor se je sprva splošno ime (npr. konoplja) *samoraščenica* ustalilo predvsem za »divja konoplja«, tako bi lahko iz take zveze z elipso nastalo *samonica* ali *samonika za »brusnica«. Neizpričano *samonika bi potrjevalo vzhod. štajersko rastlinsko ime *zníka* (CAF) < *vzníka »sama od sebe rastoča trta« (prim. vzhod. štajersko (*v*)*zníkniti*), kar je pač skrajšani deverbativ iz zveze *trta samovznika. Bavarsko ime za »brusnica« je tudi *Sprießelbeere* (PRITZEL & JESSEN 425; manjka pri Fischerju, torej je mlajše od 15. stol.). Kakorkoli že razlagamo prvi del besede, koren je stvn. *spriožz-*

⁹ MIKLOŠIČ, 215, s. v. **nik-* 1., **nik-* 2., HOLUB & KOPEČNÝ s. v. *-nikati*.

¹⁰ MIKLOŠIČ, 215, s. v. *nic6.

¹¹ France BEZLAJ, Slovenska vodna imena, Ljubljana 1961, del 2, str. 111.

¹² Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1968, str. 80 (manjka pri BEZLAJU).

> srvn. *spriezz-* »sprießen«, po Cigaletu »kalíti, spontano rasti, srb. niknuti, nicati«. Ali je bila prvotna bav. oblika *selbspriezberi »jagoda samonica« — podobno kakor tip *selbbīzunge ($z = \beta$)? Seveda je to le ljudsko etimološka oblika; etimološko pravilno je *briu3z, izposojeno iz slovan-. *brusnica* ($\bar{u} - i > iu$), zato *Preusselbeere* < *briu3z-* (od Slezije do Elsaškega). Nerazumljivi koren se je naslonil na razumljivo *spriezz-*.

1.3.5. Pravilnost razlage iz ide. **nī-k-*, stsl. **nik-/nic-* potrjujejo srb. *sunica*, brus. *sunica*, mrus. *sunyća*, rus. dial. *sunika* »malina«. ¹³ *Samonica* ima v svojem dialektičnem arealu in v daljnem sorodstvu nekaj vsebinskih in oblikovnih vzporednic — ni torej izolirano ime.

2. *Vinca minor* »zimzelen«

2.0. Cigale navaja s. v. *Singrün* »po srbskem« *zimozelen*, Tušek *mali zimzelen*, po SP 1962 *zimzelen*, adj. *zimzelen*. Nekoč je bil *zimzelen* zdravilna rastlina, »Synonyma apothecariorum« ga imenuje *Zingrun*. pokvarjeno za stvn. *singruonī* (beseda je splošnogermanska, a ne »pragermanska«, severnogerm. jeziki so si jo izposodili iz nemščine).

2.0.1. Zimzelene rastline rastejo pretežno v južni, srednji in zahodni Evropi, slovanška terminologija bo torej vsaj deloma odvisna od mediteranske. Najbolj znano tako ime je *herba semperviva* (DIOSKORIDES, ok. 50 n. št.) = »*Sempervivum tectorum* (netresk), ki pa v slovan. jezikih najbrž nima etimološke paralele, čeprav se je udomačil v severni Evropi, kjer uspeva tudi kot samorastnica; nekoč je rasel divje v južnoevropskih Alpah in predalpskem gorovju (LEXIKON). Srvn. ime zanj je *winterrurz* »zimski zel«, a tudi *singrün* »zmeraj zelen«, to pa je preneseno starejše ime za *Vinca minor*.

2.0.2. »*Vinca minor*« (na razliko od »*Vinca maior*«, ki je občutljiva za seversko zimo in jo v srednji Evropi kultivirajo le kot nagrobno rastlino — »mrtvaška mirta«) je zimzelena rastlina, ki uspeva tudi v severni in vzhodni Evropi vse do Volge in Kavkaza. Ni znano, katera od številnih zimzelenih rastlin se je prvotno imenovala *zimolez*, *zimozel*, kaže, da se je ime kot tip prenašalo z ene zimzelene ali nji podobne rastline (podobno kakor v nemščini) na drugo; v češčini se takó imenu-

¹³ MIKLOSIČ, 329, s. v. *sunica*. V drugem delu besede je gotovo *-nica/-nika* (prim. *samonica*). *Samonica* je zimzelena rastlina. Če bi bil prvi del besede ljudska etimologija za v slovanščini neugotovljeni ide. **sem-* »zmeraj«, *-nica* pa figurativno za *živъ (prim. *samolez-*, *zimolez-*), potem bi mogoče *samonica* pomenilo »herba semperviva«. *Sunica* gl. drugače BERNEKER, s. v. *loktika*.

jejo vsaj *Buxus*, *Hedera*, *Ligustrum*, *Linnaea*, *Lonicera*, *Vinca minor*.¹⁴

2.1.0. Slovan. zloženke se dá razvrstiti v dva tipa: I. polj. *zimoziol* (*Linnaea*); češ. *zimozel*, *zimozel'*, *zim(o)zeleň* > *zizoleň*, *zimozel'eni*, *zinzolin*, *zibolen* (*Buxus*, *Hedera*, *Linnaea*, *Vinca*); bolg. *zimzelen*, sbhrv. *zimozelen* — II. rus. *zimolost'*, *zimoloska*, *žimolost'*, *žimolostka*, *žilomost'*, *žalomustnik* (*Lonicera*); polj. *zimolza*, *zimalza*, *žymulka*, češ. *zimolez*, *zimolez'*, *zimolýz*, *zimolejz* (*Ligustrum*, *Lonicera*); *zimoléz*, *zimolaz*, *zimoláz* (*Lonicera*);¹⁴ sloven. *zimolèz* (*Ligustrum*), podobno *samolez(ovec)*, *samolezga*, *dremoles* (gl. pri *Samolezga* 1.2.4. in 1.2.5.), torej I. **zimozel*ž, II. **zimolèz*ž, s prevojem **zimolaz*ž.

2.1.1. Rostafiński razlaga *zimolez* (*Lonicera*) kot ljudsko etimologijo iz *zemolez »ki leze (se plazi) po zemlji«, kar pa Josef Jungmann zavrača, ker da bi to veljalo le za eno samo družino. Tudi Machek se odloči za etimologijo *zimozel »Immergrün«,¹⁵ ki jo je postavil že Miklošič, po metatezi *drugotno* > *zimoléz*, *zimolaz* »*Ligustrum* — *Rainweide*«. Toda *Lonicera*, *Hedera*, *Vinca* so plazilke in ovijalke, zato velja za drugi del imena prvotno gotovo *-lez*, *-laz* (ne *-zel* — (*Lonicera* ni izrazita zimzelenka!) v pomenu »ki leze (se plazi, raste) vertikalno in horizontalno«. Potemtakem etimologiji Rostafińskega ni kaj oporekati. Dvom vzbuja le razlaga prvega dela imena **zemo-*, npr. zimzeleni *Buxus* »zelenika, pušpanj« se ne plazi po zemlji, ampak »leze v vis« (!). Pomislek vzbujajo tudi poljske oblike *z ż* in rus. *z ž*, ki niso etimološke, saj je v polj., rus. *zima* ali v *ziemia*, *zem'* pripornik *z* (ne pa *ż*, *ž*) regularen satemski refleks za ide. **g'h*.¹⁶ Tudi preseneča, da so variante tipa I. in II. tako številne in raznolike. Iznakažene oblike nastajajo navadno, ko beseda vsebinsko otemni zaradi zastarelosti, redke uporabe ali spremembe vsebine. Machek sicer pravi »izguba zavedanja o (njihovem) izvoru je povročila razsežne glasovne spremembe« (235), ne pove pa, odkod in zakaj zatemnjevanje prvotne pojmovne vsebine, ko so vendar besede obeh tipov kot posamezni deli zloženek (*zima*, *zel*, *lez*) ali same zase še danes obče razumljive!

2.2.0. Zimzelena rastlina se lat. imenuje *semperviva* »zmeraj živa«, kar pa je tudi strokovno ime za »*Sempervivum tectorum*« (netresk). Stvn. *singruonī* je smiselni prevod latinskega imena *herba semperviva* — ger-

¹⁴ MACHEK, l. c., str. 140, 153, 181, 222, 223, 183.

¹⁵ MACHEK, l. c., str. 223.

¹⁶ HOLUB & KOPECNÝ, s. v. *země* — ide. **g'hem-*; *zima* — ide. **g'heimā*.

manski koren *grō- > stvn. *gruo-* prvotno izraža pojem »rásti, uspevati« (KLUGE s. v. *Singrün, grün*), preneseno »živeti«. Določilo stvn. *sin(a)-* je germ. *sim- (got. *sin-*, ags. *sine-*) v pomenu »dauernd« < »eins = in eins zusammen = in einem fort = immer« (prim. sloven. *véno, védnô* < < stslvan. *vð ina¹⁷), sorodno z lat. *semper* »vedno«, *simplex* »enovit, ne sestavljen, naraven«, vse v skladu z ide. *sem-, *sm¹⁸. Stvn. *singruoni* je *immergrün*, vendar v pomenu »vedno živ«, kar vé še Cigale (1860) s. v. *Immergrün* (Aizoon) = »vednoživ«.

2.2.1. Verjetno so tudi Slovani (kot Germani) prilagodili lat. *herba semperviva* svojemu jeziku: prvi del imena je mogoče še neugotovljeni, pomiselni stslvan. refleks za ide. *sem-,¹⁹ drugi del je mogoče ustrezní slovan. pojem za lat. *viva* »živa«. Stsl. *ži- (*živð, *žiti) ima širok vsebinski obseg; sloven. *živ* je nasprotje od mrtev, od suh (živa veja), je *tekoč* (živa voda), *rastoč* (živa meja), *rodeč* (živa zemlja), *gomazeč* (vse živo jih je), *živica* »korenina, ki živí«, *živika* »živi poganjek trte« itd. V posebnih primerih bi lahko tak pomensko bogati koren bili zamenjali s kakim vsebinsko podobnim: stslvan. *lěz-, *laz- pomeni z ozirom na rastlino (= plazeče se steblo, veje) toliko kot »rásti« — metaforično torej »živeti« (prim. zgoraj: živa meja). Domnevna stslvan. oblika za *semperviva* bi mogla biti: 1. ustrezní stsl. koren iz ide. *sem-, *sm-, 2. *-lězð, *-lazð, figurativno za »živ«. Stari telovadniški izraz za »vzpenjanje« je *léza* (gl. Samolezga 1.2.4.); na beneško slovenski meji se plazeči in vzpenjajoči se *srebot* »Clematis vitalba« imenuje *léza* (ER JAVEC: Kot).

¹⁷ MIKLOŠIČ, 96, s. v. *inþ.

¹⁸ Sigmunt FEIST, *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*, Leiden 1959, str. 422, 425 s. v. *simle, sinteins*.

¹⁹ HOLUB & KOPEČNÝ, s. v. *sām* = csl. *samъ* vzporeja splošnoslovan. obliko z ide. *sem- »eden«, ki je osnova got. *simle* »vormal« in *sinteins* »täglich, immer«, stvn. *singruoni* »vedno živ«. Ide. *sem- pomeni »eden« in »v eno mer = vedno, zmeraj« (isto kar ide. *oīnos, psl. *inþ), stslvan. *samъ ima tudi pomen »unus« — prim. *unicornus* (*monoceros*) = *inorogъ* (FEIST str. 24, s. v. *ains*) = *samorogáč* (MEGISER, DALMATIN) = *enoròg* (CIGALE), vendar pa je osnova *inþ razvila pojem »vedno«, za osnovo *samъ pa mi ni znano, da bi kdaj pomenila tudi »vedno«. Za stslvan. *samъ suponirajo tudi podaljšano stopnjo ide. *sem- (FEIST str. 409 s. v. *sama* »derselbe«, prim. »Die Dehnstufe [vom ide. Stamm *sem-] liegt vor in... abulg. *samъ* selber...«). Mogoče je stslvan. refleks (še neugotovljen) za ide. *sem- nespoznavno obsežen v *samolězþ (*samolezga, šumolezga, samolezovina, zimolez*), *šamonica*, *šamonika, *sunica*, *sunika*. Mogoče sodi sem tudi čudna oblika *senagólten* (adjektiv) = ROGERIJ ok. 1750, JAPELJ ok. 1790, MURKO ok. 1850, Gorenjsko — in *snagólten* (JANEŽIČ ok. 1860), ki ji je Pleteršnik v dvomu pripisal »menda namesto samogolten«. Toda stare ljudske, gorenjske zloženske iz *samo-*, tudi primorske, belokranjske idr., nimajo zatemnjenega določila (samodeseti, samodruha, samogolten, samogoltnož, samogoltnica, samohvalec, samojed, samomaščina, samopašen, samopriden, samorastka, samorašč, samosejka, samosevec, samostra, samosvoj, samotečen, samotežen). Problem ostaja.

Stara slovan. beseda za ide. **sem-* je, denimo, polagoma izumirala (slovanski jeziki in sama slovenščina nimajo enotne besede za »semper«) — s tem bi se začelo tudi zatemnjevanje osnovnega pomena in določila; nejasna pojmovna vsebina pa je primerna za ljudsko etimologiziranje.

2.2.2. Tudi stvn., srvn. *sina-*, *sin-* »trajen, za zmeraj, veden« je počasi starelo in postajalo nerazumljivo, kar je povzročilo krušenje in kaženje fonemov (prim. *senegrün*, *sintgrün*, *ingrün*, *sidergrün*, *sigrien*, *sygron*, *zingrun*, *sigri*, *igrüli*...). Jezik je našel nove pojme in povezave, prim. *wintergrün* »pozimi zelèn« (AUSLASSER 15. stol., *Hortus sanitatis*, BRUNSCHWYG 1500 itd.), tj. ime za »Pirola«, ki so ga v 16. stol. prenesli na *Vinca minor* (GESNER 1541). Mlajši sinonimi za pojem *singrüene* so *Immergrün* (*Vinca*, *Sempervivum* — *CORDUS* 1534), *Ewiggrün*, prim. angl. *evergreen*, *Grünewig*, *Donnergrün* (!) idr. Hkrati se spremeni tudi vsebina osnove *grün* = ne več »živ«, ampak > »zelen« = »pozimi zelèn, vedno zelen, večno zelen« itd.

2.3.0. Ime *Wintergrün* namesto *singrüen* postane nov strokovni izraz 15. stol. za razne zimzelene in njim podobne rastline: *Apium graveolens*, *Hedera helix*, *Mercurialis perennis*, *Pirola*, *Polygala chamaebuxus*, *Vinca minor*, *Viscum album* (= Salzburg, Tirolsko).²⁰ Ime je evropsko, prim. angl. *winter-green*.

2.3.1. Zdi se, da so se starejša slovan. imena tipa na **-lězǫ*, **-lazǫ* (I. del = slv. refleks za ide. **sem-*) z naslonitvijo na tip *wintergrün* spremenila na *zimolez*, *zimolaz*, nato pa (ne z metatezo!) nemški predlogi prilagodila še drugi del, (*-lez* > *-zel*), ker je to bilo smiselno, saj je večina tistih rastlin res *zimzelêna*, torej *zimozel*, *zimozelen* idr. Toda to so že mlajše oblike kvečemu 16. stol. Ta razlaga se glede drugega dela imena (*-lez*, *-laz*) strinja z ugotovitvijo Rostafiñskega: oblike *(?)*-lězǫ*, *(?)*-lazǫ*²¹ so prvotne; *zimolez*, *zimolaz* idr. so delne naslonitve na nemško ime *wintergrün* (15./16. stol.); *zimozel*, *zimzelen* in variante pa so popolne prilagoditve ali mogoče celo prevodi nem. *wintergrün*.

2.4. Caf navaja za »*Vinca minor*« *břšček in břščel* (PLETERŠNIK). Vendar po Erjavcu na Štajerskem *břšček* pomeni »bršljan« in po Miklošiču je *břšcel* tudi »bršljan«. Gre torej za zamenjavo rastline in imena.

²⁰ PRITZEL & JESSEN pod temi gesli.

²¹ Znak *(?)- pomeni neugotovljeni, vendar možni stslvan. refleks za ide. **sem-* (sem-per, sim-plex, sin-teins, sin-gruoni).

ki pa ne preseneča, saj se *bršljan* »Hedera helix« v starejši nemški botaniki tudi zamenjuje z *Vinca minor* = *zimzelen*; tako tudi v češčini.

Slovan. imena za »Hedera« povedo, da je ime *bršček*, *brščel* zares prvotno ime za *bršljan*. Ime da je sorodno z lat. *bruscus*, psl. **brǫskǫ-* > **brǫščǫ*; Machek meni, da je praevropsko.²²

²² Etimologijo gl. BERNEKER, str. 95, 109 s. v. **brǫšl'anǫ*, **brǫščǫ*; HOLUB & KOPEČNÝ s. v. *brslen*, *brečtan*; MACHEK l. c., str. 103.

ZUSAMMENFASSUNG

0 In den slowenischen Volksnamen für Heilpflanzen lassen sich oft verschiedene Entwicklungsphasen der auf der antiken Überlieferung fußenden mittelalterlichen Botanik und Medizin feststellen. Solche Namen sind meist übernational, gemeineuropäisch. Viele davon beruhen auf Verwechslungen (1.2.2; 1.2.5; 2).

1.0 — 1.0.1 Die Namen für selbst- und wildwachsende Pflanzen sind meist alte Deverbativa, gebildet von *rasti*, *roditi*, *sejati*.

1.1.1 *Ranunculus* (Hahnenfuß) heißt auch *samojed*, *samojeja* (von *jesti* »essen > beißen«), die mhd. Entsprechung ist *selb-biz-zunge*. 1.1.2. In *pizdogriz* erscheint bair. *piß* und seine slowen. Übersetzung *ogriz* = **pis-ogriz*, volksetymologisch > *pizdogriz* (*pizda* »vulva«). Die Benennungen sind nach dem scharf beißenden Saft der Pflanze.

1.2 Einige Namen für *Ligustrum* (Hartriegel, Rainweide) beruhen auf der mittelalterlichen Verwechslung *Cornus* : *Lingustrum*. 1.2.1 *Kostika* und Varianten sind aus *kost* »Bein« ausgeführt (beinhartes Holz!). Dasselbe bedeutet *čontika* (*čonta* = Lehnwort aus dem Magyarischen). Slawische und deutsche Entsprechungen stammen ebenfalls von *kost* »Bein« ab. 1.2.2. Deutsche Entsprechungen zu *pasji les*, *psika* und Varianten sind *Hundsbeer*, *Hundsbeerstaude* u. a. Die Determinanten *Hunds-*, *Wolfs-* udgl. bedeuten: Pflanze als Nahrung des betreffenden Tieres; Fundort der Pflanze (Schmetterling = Wiese); Gegensatz = Kulturpflanze : wildwachsende oder Heilpflanze; Vergleich mit Körperteilen (Blüte = Auge, vgl. Fuchsschwanz, Ziegenbart). In 1.2.5 *zimolez*, 1.2.4 *samolezga*, *šumolezga*, 1.2.5 *dremoles* sind die ersten Bestandteile des Namens vielleicht volksetymologische Umdeutungen des ide. **sem-* »immer«; der zweite Teil ist **-lězǫ*, figurativ »wachsend emporkriechen = leben«, also eine Parallelscheinung zu lat. *semper-diva* = ahd. *sine-gruoni*, umgedeutet > *winter-grün*.

1.3 *Samonica* »Preiselbeere« darf nicht in **samo-manica* (zu *meti*, *manem* »reiben«) emendiert werden (1.3.1), weil die Namen der selbstwachsenden Pflanzen auch von aslaw. **nī-k-ti* abgeleitet sind; *vznika*, *samonik* (1.3.2). 1.3.3 Die Parallelform ist **nī-c-* »hervorsprießen«: *samo-nica*, vgl. *su-nica* »Himbeere«. Bair. *Sprießelbeere* ist volksetymologisch: slaw. *bruslica* > dt. *priuzels-ber*, umgedeutet in Anlehnung an *sprießen* > *Sprießel* —.

2 Die slawischen Varianten von *zimzelen* »Singrün« können in die Gruppe **-zělb* und **lězǫ* geschieden werden. Dies sind Namen für mehrere immergrüne Gewächse (*Sempervivum tectorum* u. a.). Die slawischen Namen sind vielleicht mediterran beeinflusst (2.0.1 — 2.1.0). 2.1.1 Ursprünglich ist wohl **-lězǫ*, figurativ

»lebend«. 2.2.0 Ahd. *sin-gruoni* »Immerlebend« ist lat. *semper-viva*. 2.2.1 — 2.2.2 Im Ahd. ist *sin-* inhaltlich undurchsichtig geworden und volksetymologisch zu *Immergrün = Wintergrün* (*gruoni* »lebend« > »grün«) umgedeutet worden. Die slaw. Entsprechung für ide. **sem-* »immer« (im Slawischen jetzt verloren oder unbelegt), ist vielleicht auch unverständlich geworden und hat zu Volksetymologien geführt (*zimo-*, *žimo-*, *zibo-*, *žilo-*, *žalo-*, usw.). 2.3.0 — 2.3.1 In Anlehnung an dt. *winter-grün* (15. Jh.) wurde slaw. **sem-(?)-lězъ* > *zimo-lez* und schließlich in Anlehnung an *sin-grün* > *zimo-zel(en)*. Bei Gewächsen mediterranen Ursprungs (immergrüne Pflanzen) ist die Veränderung von *Immer-grün* > zu *Winter-grün* sehr natürlich (2.3.1). 2.4 *bršček*, *brščel* »Singrün« ist der ursprüngliche Name für »Epheu«.

DRAGOTIN KETTE IN RUSKA LITERATURA

V leposlovnih zapuščini Dragotina Ketteja se vidijo različne zveze z rusko književnostjo, posebno zanimivi so njegovi prevodi del ruskih pesnikov — Puškina, Lermontova, Koljčova, Batjuškova in Krilova. Ruska književnost je (kot eden izmed činiteljev, ki so bili v nasprotju z dekadenco) v določeni meri sooblikovala Kettejeve estetske poglede in okus ter vplivala na nastanek njegovih simpatij do realizma. So stične prvine med posameznimi Kettejevimi pesmimi in med deli Puškina, Lermontova in Koljčova; na tej podlagi je mogoče misliti na genetične zveze med njimi.

The literary heritage of Dragotin Kette shows various connections with the Russian literature; particularly interesting in this respect are his translations of works by the Russian poets Pushkin, Lermontov, Koltsov, Batiushkov, and Krylov. The Russian literature (as one of the factors opposed to the decadence in literature) exercised a certain influence on the formation of Kette's aesthetic views and taste as well as on the development of his inclinations to realism. A comparative analysis reveals elements that Kette's poems have in common with the poetry by Pushkin, Lermontov, and Koltsov; on this basis Kette's poems might be claimed to be genetically related to the work of the Russian poets mentioned.

V zadnjih desetletjih 19. stoletja so posebnosti v razvoju slovenske literature privedle k pozitivni njenih zvez z literaturami drugih narodov — slovanskih in zahodnoevropskih. V 70—80-ih letih, v času intenzivnega razvoja slovenskega realizma, se je okrepilo zanimanje za rusko realistično literaturo. V slovenščino je bila prevedena cela vrsta del Turgenjeva, Gogolja in Tolstoja. V tistem času pa so se za rusko literaturo začeli zanimati tudi skoraj vsi pomembnejši slovenski pisatelji in pesniki — Janez Trdina, Janko Kersnik, Simon Gregorčič in predvsem Anton Aškerc, ki je veliko naredil za razvoj rusko-slovenskih kulturnih stikov.¹

V 90-ih letih je formiranje novih smeri v slovenski literaturi obudilo tudi nove literarne zveze. Tako je začetek naturalizma na slovenskih tleh povezan s povečanim zanimanjem za delo E. Zolaja. Nastanek slovenske moderne je sprožil zapleteno spajanje in vzajemno vplivanje najrazličnejših literarnih zvez. Pri iskanju novih izraznih možnosti so se utemelji-

¹ O zvezah A. Aškercja z rusko literaturo piše avtorica tega eseja v naslednjih delih: Anton Aškerc i russkaja literatura (Literatura slavjanskih narodov, vyp. 6, 1961); Pis'ma Antona Aškercja A. V. Suvorovu, F. E. Koršu, A. L. Bolynskomu, D. N. Vergunu (Literatura slavjanskih narodov, vyp. 5, 1960); Stihotvorenje Antona Aškercja Russkij jazyk (Meždunarodnye svjazi russkoj literatury. Moskva — Leningrad, 1963).

telji te smeri obrnili k literaturi zahodnoevropske dekadence in simbolizma, ta vpliv pa se navezuje tudi na folklorno-romantično in realistično osnovo, ki je bila že prisotna v ustvarjalni zavesti mladih pesnikov, in pri nastanku katere je, skupaj z drugimi dejavniki, pomembno vlogo odigrala tudi ruska literatura — nad njo so se v mladosti navduševali vsi glavni predstavniki slovenske moderne. Pa tudi pozneje, celo v času intenzivnega zanimanja za zahodnoevropsko dekadenco in simbolizem, njihovo zanimanje za rusko literaturo ni oslabilo; v literarni dediščini vsakega od njih je zapustilo bolj ali manj opazne sledi, ki pa še zdaleč niso identične ne po kvaliteti in ne po številu.

Kot je znano, se je Ivan Cankar strastno navduševal za rusko realistično literaturo, kar je zapustilo določeno sled tudi v njegovem delu.² To navdušenje se je dotaknilo tudi Otona Župančiča, čeprav je njegova ustvarjalna povezanost z rusko literaturo manj jasno izražena kot pri drugih predstavnikih slovenske moderne — opazna je predvsem v njegovem prevajalskem delu (prevajal je dela Koljcova, Lermontova, kasneje — Puškina). Zelo očiten pa je vpliv ruske poezije v literarni zapuščini Josipa Murna.³ Povezave z rusko literaturo so se svojevrstno in na različne načine dotaknile tudi književnega dela Dragotina Ketteja, vendar pa to vprašanje do zdaj še ni bilo podrobneje obdelano; v delih, ki so posvečena njegovemu življenju in delu, so le različna dejstva, ki so povezana s tem problemom.⁴

Ruska literatura je odigrala pomembno vlogo pri izoblikovanju Kettejevega pesniškega izraza in pri opredelitvi njegovih literarnih simpatij; pesnik se je zanjo navdušil že veliko prej, še preden se je seznanil z novejšimi zahodnoevropskimi strujami. Zanimanje za rusko literaturo se je v Ketteju zbudilo zelo zgodaj. Pod vplivom očeta, domoljubno razpoloženega podeželskega učitelja, in okolja, v katerem je živel, se je v bodočem pesniku že zgodaj prebudila narodna zavest, pa tudi sim-

² Gl. B. Kreft, Cankar in ruska književnost. Slavistična revija l. XVII/1969, št. 1.

³ Gl. J. Snoj, Simbolizem Josipa Murna. V knj.: J. Murn, Pesmi. Maribor 1968; E. Roblek, Murn Aleksandrov in ruski romantični pesniki. Jezik in slovstvo, l. IV/1958-59, št. 6; E. Roblek, Koljcov, Murn in ljudska pesem. Jezik in slovstvo, l. IV/1958-59, št. 7. Avtorici danega prispevka pripada tudi razprava o ustvarjalnih zvezah med poezijo J. Murna in A. V. Koljcova (Sovetskoje slavanovedenie 1972, No. 5), pa tudi razprava Josip Murn i ruskaja literatura, ki se pripravlja za tisk.

⁴ F. Koblar, Uvod. V knj.: D. Kette, Zbrano delo. Ljubljana 1940; N. Županić, Dragotin Kette. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Knj. II, Beograd 1922.

patije do drugih slovanskih narodov in pozorno zanimanje za njihovo kulturo.⁵

Že v rani mladosti si je Kette zastavil nalogo, da se nauči ruskega jezika; z vztrajnostjo in upornostjo se ga je učil sam. V njegovih zapiskih iz jeseni 1893. leta so se ohranili podrobni načrti za študij tujih jezikov — angleškega, italijanskega in cele vrste slovanskih. Hkrati s sistematičnim učenjem ruske slovnice si je Kette načrtal prav tako sistematično branje Lermontovih del v izvirniku.⁶ Tudi ta načrt je uresničil — o njegovem poznavanju ruskega jezika in ruske literature pričajo različno dokumentarno gradivo in spomini sodobnikov.

Jeseni leta 1895 so Ketteja sprejeli v ljubljansko Zadrugo, ki je odigrala pomembno vlogo pri zbližanju bodočih utemeljiteljev »slovenske moderne«. Člani Zadruge so na društvenih sestankih nastopali z branjem svojih literarnih del, ki so jih potem kritično pretresli. Že na enem svojih prvih kritičnih nastopov (verjetno v jeseni leta 1893)⁷ omenja Kette Pesem o trgovcu Kalašnikovu Lermontova — na njene verze ga je spomnila pesem, ki jo je ocenjeval⁸ (v resnici pa je podobnost zelo majhna). V šolskem letu 1894/1895, ko je bil že tajnik Zadruge, je Kette za njene člane organiziral pouk ruskega jezika in jih potem sam učil. V arhivu Zadruge se je ohranil zapis Kettejevega nagovora njegovim malomarnim »učencem«, poln entuziazma in gorečnosti: »Ali Vam je tako malo mar ruski jezik? Sram Vas bodi, da ne izprevidite, kake važnosti je ta jezik, zlasti za Slovane. Če pridite z drugimi Slovani skupaj, kako govorite? Nemško. Ali ni to sramotno... In ali ne zasluži ruska literatura, da se proučava jezik ruski?«⁹

Te besede pričajo o resnem pristopu prostovoljnega »učitelja« k svojemu delu, o globokem Kettejevem prepričanju, da je poznavanje ruske literature in kulture nujno za čim širše kroge slovenske inteligence. Da je bil Kette vztrajen in da je imel pred seboj jasen cilj glede tega, o tem priča tudi to dejstvo, da je pozneje, pozimi leta 1896/1897, ko je obiskoval gimnazijo v Novem mestu, spet organiziral krožek ruskega jezika in nastopil kot predavatelj.¹⁰

⁵ F. Koblar, Uvod..., str. XV.

⁶ Gl. D. Kette, Zbrano delo II, str. 327.

⁷ D. Kette, Zbrano delo II, str. 320.

⁸ Prav tam, str. 196.

⁹ F. Koblar, Uvod..., str. XXVI.

¹⁰ N. Zupanič, Dragotin Kette. Prilozi..., str. 166.

Kot ugotavlja Kettejev biograf F. Koblar, se je Kette že zgodaj seznanil z delom Puškina, Lermontova, Gogolja.¹¹ Raziskovalka dela Josipa Murna S. Trdina pa na osnovi spominov sodobnikov (deloma Miroslava Gregorke) piše, da je Kette Murnu na pamet deklamiral pesmi Puškina, Lermontova, Koljcova.¹² To so bili njegovi najljubši ruski pesniki. Njihove pesmi je Kette najraje prevajal. Na žalost se ni ohranila nobena Kettejeva izjava o Puškinu in noben drug dokaz njegovega zanimanja za delo velikega ruskega pesnika, razen prevodov, ob katerih pa se bomo pomudili kasneje.

Omembo Lermontova srečamo v pismu Ketteja Murnu — z dne 9. II. 1899 (napisanem dva meseca in pol pred avtorjevo smrtjo). Priča o tem, kako zelo je Kette cenil delo Lermontova, ko je njegovo poezijo uvrstil med najboljše vzglede svetovne literature.¹³

Največ različnih pričevanj se je ohranilo o Kettejevem zanimanju za delo A. V. Koljcova, ki mu je bil zaradi ljudskega značaja svoje poezije še posebno blizek in drag. Murn se je po Kettejevi smrti spominjal: »Narodni pesniki, zlasti Koljcov — nekaj ga je prevedel — so mu ugajali najbolj.«¹⁴ Tudi Kette sam je že v februarju leta 1896 na enem od nastopov v ljubljanski Zadrugi med svojimi najljubšimi pesmimi navedel pesem Koljcova *Ljudi dobre, skazite (Povejte, dobri ljudje)*. Prav tam razkriva tudi nekatere svoje poglede na lirsko pesništvo: »Ako pregledujemo pesnike, zapazimo, da so največ uspeha dosegli oni, ki so peli naravno, preprosto, narodno.«¹⁵ Med celo vrsto primerov del, v katerih pesnik, ki je blizu naravi, doseže resnično preprostost in istočasno visoko umetniško raven, navaja Kette pesem Koljcova *Ne šumi ty, rož' (Ne šumi ti, rž)*.

V jeseni leta 1896 je Kette v izpitni nalogi (pri prestopu na gimnazijo v Novem mestu) citiral Koljcova v izvorniku, ko je na pamet navajal verze iz *Pesni starika (Pesem starca)* in *pesnitve Sovet starca (Starčev nasvet)*.¹⁶ N. Županić, ki je bil Kettejev gimnazijski tovariš v Novem mestu, se je spominjal, da se Kette ni ločeval od knjižice pesmi Koljcova, ki jo je nosil s seboj na sprehode in bral na glas.¹⁷

¹¹ F. Koblar, *Uvod* . . . , str. XL.

¹² S. Trdina, *Josip Murn-Aleksandrov*. V knj.: J. Murn-Aleksandrov, *Izbrani spisi*. Ljubljana 1933, str. LV.

¹³ D. Kette, *Zbrano delo II*, str. 129.

¹⁴ J. Murn, *Zbrano delo II*. Ljubljana 1954, str. 69.

¹⁵ D. Kette, *Zbrano delo II*, str. 228.

¹⁶ D. Kette, *Zbrano delo II*, str. 249.

¹⁷ N. Županić, *Dragotin Kette. Prilozi* . . . , str. 151.

Po vsej verjetnosti je Kette temeljito in vsestransko poznal rusko liriko. N. Županić je med knjigami, ki so mu padle v oči, ko je obiskal Ketteja, navedel hkrati z zvežčkom Koljcova tudi knjigo pesmi Nikitina.¹⁸ Poleti, v času počitnic v zadnjih gimnazijskih razredih, se je Kette zbližal z duhovnikom in literatom Ivanom Veselom,¹⁹ velikim ljubiteljem in poznavalcem ruske literature, ki si je zamislil izdajo Ruske antologije v slovenskih prevodih. Kette mu je za antologijo obljubil svoje prevode, potem pa s to pretvezo uporabljal Veselovo knjižnico,²⁰ ker se je hotel čim bolj seznaniti z rusko poezijo, čeprav ni prav veliko prevajal (razen pesmi Puškina, Lermontova in Koljcova tudi Batjuškova in Krylova).

Nedvomno je Kette dobro poznal rusko realistično prozo. V pismu Ivanu Cankarju — 1. I. 1896 — piše: »O sebi Ti nimam poročati kaj posebnega. S šolo veš, kako da je; razen tega čitam romane (ruske) ...«²¹ V istem pismu svetuje prijatelju, naj krepí moč volje in ga v svarilo spomni na usodo osebe iz romana Gončarova »nadarjenega Rajskega« ... , ki je »ostal le nekak diletantski pustolovec«.²² Pri tem je naredil Kette napako — o Rajskem govori kot o junaku iz romana Oblomov. Prav ta spodrsrljaj pa priča prej o tem, da je Kette poznal oba romana Gončarova — tako Obryv kot Oblomova. Možno je tudi, da je Kette nekatera ruska prozna dela, predvsem prva leta, bral tako kot drugi predstavniki »slovenske moderne« v nemških prevodih, ki so jim bili lažje dostopni.

Resnično Kettejevo zanimanje za delo ruskih pisateljev realistov se kaže tudi v tem, da njegove prevajalske zamisli niso zajemale samo dela ruskih pesnikov, ampak tudi rusko prozo in pri popularizaciji le-te v Sloveniji je hotel sodelovati. Začel je prevajati Gogoljevo povest Starosvetskie pomeščiki. Med njegovimi zapiski pa se je ohranil tudi del prevoda ene izmed Tolstojevih povesti.²³

Nedvomno je Kette poznal tudi delo Turgenjeva. Še posebej so ga privlačile in navduševale turgenjevske »pesmi v prozi« (Senilia), ki se jih

¹⁸ Prav tam, str. 150.

¹⁹ F. Koblar, Uvod ..., str. XXXI.

²⁰ N. Županić, Dragotin Kette.

²¹ D. Kette, Zbrano delo II, str. 113.

²² Prav tam, str. 113.

²³ D. Kette, Zbrano delo I, Ljubljana 1949, str. 274.

je hotel naučiti celo na pamet.²⁴ Verjetno je poznal tudi druge ruske pisatelje, ki pa jih v ohranjenih pismih in zapiskih ne omenja.²⁵

Zanimanje za rusko poezijo se razodeva tudi v Kettejevi prevajalski dejavnosti. V slovenščino je prevedel dela Krylova, Batjuškova, Puškina, Lermontova, Koljцова. Večina prevodov je bila namenjena za Rusko antologijo; možno je, da v nekaterih primerih izbora pesmi ni naredil Kette sam, ampak sestavljalec antologije Ivan Vesel. Prav tako tudi vsi Kettejevi prevodi, ki jih je izročil Veselu, niso bili objavljeni v antologiji.

O velikem Kettejevem zanimanju za Puškinovo delo priča tudi njegovo delo nad prevodi Puškinovih pesmi. Toda vsi prevodi se mu niso enako posrečili. Čeprav se je skušal čim natančneje držati izvirnika, je na nekaterih mestih poenostavljal, deloma pa tudi osiromašil Puškinove tekste. V Kettejevem prevodu so se ohranile štiri Puškinove pesmi, a samo ena med njimi — Cvetok (Cvetka) je bila objavljena v Ruski antologiji. Ta prevod je v celoti dovolj posrečen, prav tako kot takrat neobjavljeni prevod Puškinove pesmi iz licejskih let — Roza (Roža), čeprav so pri obeh posamezne netočnosti. V osmem verzu pesmi »Roža« je očitna napaka — namesto besede »radost« se drugič ponovi »mladost«.

Najmanj se je Ketteju posrečil prevod Puškinove pesmi Angel, ki je pridobil izvirniku tuj krščansko-ortodoksni prizvok. Najbolj pa mu je uspel prevod pesmi Nočni zefir (Nočnoj zefir). Slovenskega poeta je privlačila zapletenost kitične in ritmične podobe in njen prevod je bil za Ketteja, kot pravilno predpostavlja raziskovalec in komentator njegovega dela F. Koblar, svojevrstna pesniška naloga,²⁶ ker je osvojil novo, svojevrstno kitičnost in sistem rimanja. Zanimanje za to pesnitev, kot se zdi, ni bilo slučajno, pogojuje ga stremljenje, značilno za Ketteja, pa tudi za druge pesnike slovenske moderne, da bi obogatili slovenski verz z novimi ritmičnimi možnostmi.

Ta prevod ni bil dokončan ali pa ni v celoti ohranjen — manjka četrta kitica pesmi. Prevajalca je najbolj zanimala prva kitica, ki se

²⁴ F. Koblar, Uvod . . . , str. LX.

²⁵ V Kettejevem pismu Josipu Murnu z dne 9. februarja 1899 je tudi vprašanje: »Ali si čital Iv. Angelik Čehov ‚Značaj‘?«; v nadaljevanju na kratko obnovi vsebino omenjenega dela (D. Kette, Zbrano delo II, str. 129). Razlagalec Kettejevega dela F. Koblar domneva, da je avtor pisma naredil napako, ko je nepravilno navedel pisateljevo ime; tu se govori o Antonu Pavloviču Čehovu (gl. prav tam, str. 306). Prav tako pa pri Čehovu ni dela s podobno vsebino (morda je bil naslov preveden, a ne preveč točno), tako da napaka očitno ni pri imenu, marveč v priimku avtorja, in teče torej beseda o nekem drugem avtorju. Možno je, da je bil priimek nerazločno napisan in nepravilno prebran pri prvi objavi tega pisma, katerega original se žal ni ohranil (gl. M. Boršnik, Pisma slovenske moderne. Ljubljana 1971).

²⁶ Gl. D. Kette, Zbrano delo II, str. 316.

potem ponavlja kot refren — ohranila se je v dveh variantah, od katerih je druga boljša, ker točneje podaja sistem rimanja iz originala:

Nočnej zefir	Pihlja zefir
Struit efir.	skoz nočni mir
Šumit,	šumi
Bežit	beži
Gvadalkvivir.	Gvadalkvivir.

Verjetno si je Kette naložil podobno nalogo — podati nenavadno in zahtevno ritmično podobo — tudi pri prevodu Gruzinske pesmi (Gruzinska pesen') Lermontova. Prevod je ostal nedokončan, čeprav je bil pesnik v večji meri kos svoji nalogi:

Zila gruzinka molodaja,	Gruzinka mlada je živela,
V gareme dušnom uvjadaja:	v haremu temnem je venela.
Slučilos' raz:	Nekdaj v očeh
Iz černyx glaz	prelepih dveh
Almaz ljubvi, pečali syn,	sin boli, ah, demant ljubezni
Skatilsja:	zalesketal se,
Ah, eju stary armjanin	nad njo Armenec stari, jezni
Gordilsja!	spet iskričal se.

Res je Kette v svojem prevodu podaljšal peto in sedmo vrstico za en zlog, šesto in osmo pa za dva, zaradi česar se je bistveno podaljšala taktometrična perioda. V zadnjih dveh navedenih vrsticah si Kette dovoljuje tudi smiselno »svobodo«: namesto »stari Armenec se je bahal z njo« (»eju stary armjanin gordilsja«) piše »nad njo Armenec stari, jezni / spet iskričal se« — tako je hotel Kette neposredno motivirati solzo prelepe Gruzinke.

Dovolj uspešno je Kette prevedel tudi pesmi Lermontova Molitev (Molitva — V minutu žizni trudnuju) in Jadro (Parus). Verjetno sta bila tudi ta dva prevoda namenjena za Rusko antologijo, pa prav tako nista bila objavljena v njej.²⁷

Resničen Kettejev uspeh pa pomenijo njegovi prevodi pesmi Kolj-cova, katerega poezija mu je bila blizu zaradi svoje ljudskosti. Prevedel je tri pesmi — Pridi k meni (Pridi ko mne), Rusko pesem — Ruskaja pesnja (Ah, čemu so me... Ah, začem menja...) in Ob veselem času (Veselyj čas); zadnji dve sta bili natisnjeni v Ruski antologiji in Murn ju je visoko ocenil.²⁸ Posebno pozornost zasluži prevod Ruske pesmi. Kette je bleščeče podal ljudski duh izvirnika, njegove simbolične in rit-

²⁷ V Rusko antologijo so prišle te pesmi v prevodu J. Mencingerja.

²⁸ J. Murn, Zbrano delo II. Ljubljana 1954, str. 179–180.

mično-metrične posebnosti. Prevod je natančen, hkrati pa zveni nepri-siljeno in naravno:

Ah, začem menja
Siloj vydali
Za nemilova —
Muža starova?

Nebos' veselo
Teper' matuške
Utirat' moi
Slezy gor'kie.

Ah, čemu so me
vdali siloma
za nemilega,
moža starega,

Pač veselje bo
moji materi
zdaj otirati
grenke mi solze.

Za ruski izraz *žit'e-byt'e* je našel Kette ustreznega slovenskega, pogovorno zvezo *žitje in bitje*, pri kateri pa je opustil veznik. V predzadnji kitici je, ko je stremel za tem, da bi se čim bolj približal ljudskemu duhu izvirnika, pri besedi *zlato* uporabil stalen epitet *suho zlato*, ki ga srečamo v slovenski folklori. V prevodu lahko zasledimo eno samo netočnost — v šesti kitici prevaja rusko besedo *sud'ba* z izrazom *sodba*, medtem ko ruski *sud'ba* ustreza slovenska beseda *usoda*.

Za Rusko antologijo je Kette prevedel tudi basen Krylova Kukavica in petelin (Kukuška i petuh) in Elegijo Batjuškova. Basen Krylova je v Kettejevem prevodu pretrpela znatne spremembe. Kukavico, eno od nastopajočih oseb v basni, je zamenjal z kokošjo, tako da ima basen v prevodu naslov Kokoš in petelin, čeprav je iz teksta basni razvidno, da gre beseda o gozdni ptici — *V vsem našem gozdu ni take pevke (Vo vsem lesu u nas takoj pevicu net)*, Kette je ta verz prevedel popolnoma točno in pravilno.²⁹ V celoti je smisel basni podan zvesto, ohranjena je živost in nepri-siljenost pogovornega jezika. Le na koncu si je dovolil še nekaj »svobode«: moralo basni, avtorjev tekst, je Kette položil v vrabčev kljun in tako podaljšal njegovo repliko do samega konca basni. Ponekod zvenijo Kettejevi verzi nekoliko težje, nekatere verze je podaljšal — štiristopni jamb ponekod zamenjal s petstopnim (na primer v drugi, šesti vrstici), trizložnega pa s štirizložnim (v osmi vrstici), moške rime včasih nadomestil z ženskimi.

V Kettejevi prevajalski praksi najdemo zelo dobre in manj uspele prevode iz ruske poezije. Ob tem pa moramo poudariti, da je Kette kot prvi izmed predstavnikov slovenske moderne začel prevajati ruske pesnike in jih je ob koncu 90-ih let prevajal več in uspešneje kot drugi

²⁹ Možno je, da je Ketteja zavedlo fonetsko ustrežanje ruskega *u* za slovenski *o* (na primer v besedi *ruka* — *roka*), ki izhaja iz starocerkvenoslovenskega nosnika, na podoben način je za rusko *kukuška* napisal slovensko *kokoška*, čeprav tu ni takega sorazmerja (v obeh primerih gre za onomatopoijo).

pesniki njegove generacije, ko je stremel za tem, da bi pripomogel k popularizaciji ruske poezije v Sloveniji.

Vsa ta dejstva, ki pričajo o globokem Kettejevem zanimanju za rusko literaturo, seveda porajajo tudi vprašanja o možnem vplivanju ruske literature na njegovo ustvarjanje in o tem, kakšen je bil ta vpliv, če je v resnici obstajal. Ali so za to kakšne predpostavke, kakšne tipološko podobne črte, ki so prisotne v Kettejevi poeziji in v delu njegovih najljubših ruskih pesnikov — Puškina, Lermontova in Koljčova? Družbeno-zgodovinske razmere in literarni razvoj v Rusiji se v času, ko so ustvarjali ti pesniki (absolutističen, tlačanski red, v literaturi pa — zadnji dosežki romantike in razvoj realizma), bistveno loči od družbenih in literarnih razmer v Sloveniji v 90-ih letih 19. stoletja, ki so pogojevale Kettejevo ustvarjanje (Slovenija je bila del narodnostno mešanega avstro-ogrskega imperija, kapitalistična družba pa je bila na tisti razvojni stopnji, ko se proletariat že organizira v politično silo; v literaturi pa se je hkrati z realizmom, ki se ni tako na široko razmahnil kot v Rusiji druge polovice 19. stoletja, pojavil naturalizem, potem pa se je razvila tako z impresionizmom kot s simbolizmom povezana slovenska moderna, ki ji je pripadal tudi Kette sam). Zato je o tipoloških podobnostih med Kettejevim delom in delom njegovih najljubših ruskih pesnikov mogoče govoriti le zelo previdno in v najsplošnejših črtah — le toliko, kolikor so se v Kettejevi poeziji, v njegovi ustvarjalni metodi pojavile tipološke posebnosti, ki so pravzaprav značilne za romantično ali realistično poezijo, dostikrat v sintetični enotnosti obeh (kot sicer tudi v nekaterih lirskih delih Puškina in Lermontova).

Kar pa se tiče jasno izraženih vplivov ruskih pesnikov, očitnih odmevov njihovih stihov v Kettejevih delih, jih ni lahko razkriti. To je posledica redke organskosti in celovitosti Kettejeve poezije, globoke samobitnosti njegovega talenta, ki je zrasel in se razcvetel na svoji nacionalni, pradedni slovenski osnovi — na osnovi najboljših tradicij slovenske klasične poezije (predvsem Prešerna) in na osnovi slovenske ljudske pesmi, ki je bila za Kettejevo ustvarjanje večno živo in oplajevalno izhodišče.³⁰

Ruska poezija, vključno z delom Puškina, Lermontova, Koljčova, Nikitina in mnogih drugih pesnikov, je bila za Ketteja šola visoke pesniške kulture in mojstrstva ter zgled resnične ljudskosti umetnosti. Ruska poezija je širila njegovo literarno obzorje, bogatila njegovo umetniško

³⁰ Gl. npr. Kettejeve izjave o narodnih pesmih v njegovih pismih Cankarju in Murnu (D. Kette, Zbrano delo II, str. 114, 125).

izkušnjo — in Kette je to izkušnjo vsekakor izkoriščal, toda izredno ustvarjalno, v posplošeni obliki.

Najpomembnejše, v čemer se kaže vpliv ruske literature na Ketteja, je njeno vplivanje na splošno estetsko orientacijo, na izoblikovanje estetskih nazorov slovenskega pesnika in v določeni meri — naravnost ali posredno (kot dekadentskim tendancam nasprotujoč faktor) na splošno usmerjenost njegovega ustvarjalnega razvoja. Kettejeve simpatije do realizma so v veliki meri vzniknile prav pod vplivom ruske literature. In čeprav on sam ne govori o tem naravnost, je to razvidno iz njegovih pisem, v katerih polemizira z Ivanom Cankarjem. Tako na primer Kette priznava nedvomno vrednost literature, ki je v tem, da svojo vsebino »zajema iz realnega življenja«. ³¹ Ugovarja odvečnemu subjektivizmu v liriki, utemljuje pravico do obstoja objektivne poezije, v kateri se avtor poglubi in vživi v »tuje stanje, tuje čustvovanje, tuje mišljenje«, ³² — tj. očitno si prizadeva, da bi izoblikoval zahtevo po realistični objektivizaciji in realističnem psihologizmu v literaturi. Prav zaradi svojih simpatij do realistične umetnosti in folklore je Kette dolgo s predsodki gledal na dekadenco. ³³

Med vsemi štirimi utemeljitelji slovenske moderne se je Kette najkasneje seznanil z dekadentno in simbolistično umetnostjo, in ti vplivi so se neprimerno manj dotikali njegovega ustvarjanja kot dela njegovih tovarišev, tudi na splošno le toliko, kolikor je to ustrezalo njegovim lastnim ustvarjalnim iskanjem, kolikor se je to ujemalo z njegovim razvojem v samostojnega umetnika. Poznavanje sodobne zahodnoevropske umetnosti se pri njem ni izlilo v ognjevito navdušenje; v njegovem ustvarjanju ni bilo in tudi ni moglo biti takih dekadentskih skrajnosti kot v nekaterih delih Cankarja in Župančiča. To je bila posledica že močno izoblikovanih literarnih simpatij in okusov, pri katerih opredelitvi je skupaj s slovensko nacionalno tradicijo, deloma pa tudi nemško klasiko, nemajhno vlogo odigrala tudi ruska literatura.

Tako splošno vplivanje ruske literature je važnejše in bistvenejše od bolj površinskih in premočrtnih vplivov. Posamezni primeri neposrednih zvez z delom ruskih pesnikov so v Kettejevi literarni dediščini komaj občutni. Primerjave in paralele, ki jih bomo navedli kasneje, imajo v veliki meri le značaj domnev.

³¹ D. Kette, Zbrano delo II, str. 105.

³² Prav tam, str. 114.

³³ Gl. npr. Kettejevo pismo Cankarju z dne 20. VI. 1897 (prav tam, str. 105) in pismo Župančiču z 18. VI. 1898 (prav tam, str. 115).

V nekaterih Kettejevih pesmih je mogoče slutiti na različne načine pojavljajoče se, včasih ne takoj razpoznavne povezave s poezijo Lermontova. Včasih nekateri analogni momenti med posameznimi deli teh dveh pesnikov niso pogojeni samo z neposrednimi, genetskimi vezmi, ampak tudi s splošnimi tipološkimi potezami, ki so značilne za romantično poezijo v celoti, za romantično zaznavanje sveta.

Te za romantiko Lermontova tako značilne motive tragične osamljenosti, odtujenosti od obdajajočega ga okolja in neubranosti z njim srečamo pri Ketteju, ki je bil po naravi radoživ, dovolj redko tudi v najbolj težkih in dramatičnih trenutkih njegovega življenja, v času obupne, beraške revščine in popolne življenjske nepreskrbljenosti. Med maloštevilnimi takimi deli je sonet Na očevem grobu (konec 1895 — v začetku 1896 l.). V tej globoko iskreni in avtobiografski pesmi se je pojavilo tragično občutje sveta, bridka osamljenost, dvom v možnost človeške sreče. Podobna razpoloženja sonet v določeni meri zbližujejo s poezijo Lermontova, čeprav ga istočasno in v enaki meri povezujejo tudi s Prešernovim ciklom Soneti nesreče.³⁴

O ustvarjalnem značaju zvez z rusko poezijo, všteti tudi liriko Lermontova, lahko priča naslednji primer. V Kettejevih stvaritvah se dvakrat pojavi lik demona — v ciklih Črne noči in Moj Bog, napisanih v avgustu leta 1898. V prvem od teh ciklov se vezi z rusko poezijo nekoliko lažje pogodijo.³⁵ V Črnih nočeh obiskuje pesnika demon, ki prebudi v njegovi duši »obup, zanikovanje« in mu odvzame mir. Poglavitno pa je to, da seje dvom v ljubezen, da vzbuja nevero v iskrenost ljubljene deklice.

Ko je ustvarjal svoj lik demona, se je Kette opiral na izkustvo vseh evropskih literatur toliko, kolikor so mu bile poznane, deloma pa na poskuse nemške literature (Goethe, morda Klopstock), po vsej verjetnosti pa tudi na interpretacijo tega lika v ruski poeziji. Moremo celo

³⁴ Na to povezavo opozarjajo v razpravah: N. Grafenauer, *Poezija Dragotina Ketteja in so-dobnost*. (D. Kette, *Poezije*, Maribor 1971, str. 210—211); Juraj Martinovič, *Kette ob Prešernu in Jenku* (IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 2—14. julij 1973, Predavanja, Ljubljana 1973, str. 129).

³⁵ Slovenska literarna zgodovina je večkrat poudarjala vpliv Maeterlinckovih filozofskih nazorov na Kettejev cikel »Moj Bog« (gl. npr. F. Koblar, *Uvod*. V knj.: D. Kette, *Zbrano delo*, Ljubljana 1940, str. LIV). Treba pa je poudariti tudi povezavo tega cikla z Verlainovim ciklom *Mon Dieu m'a dit: Mon fils, il faut m'aimer...* (Dialog v sonetih), ki je prav tako prežet z bogoskatskimi motivi in predstavlja dialog z bogom. Da pa je Kette to Verlainovo pesem poznal, o tem ni dvoma — bila je v knjigi Verlainovih pesmi, ki jo je Kette dobil od Murna (Paul Verlaine, *Choix de poésies*, Paris 1896) v novembru leta 1897 (gl. J. Murn, *Zbrano delo II*, Ljubljana 1954, str. 351). V ciklu Verlainovih sonetov ni lika demona, ki ga najdemo v Kettejevem delu.

predpostavljati, da mu je sam lik demona, »duha zanikanja in dvoma«, kot ga imenuje Puškin, narekovala ruska poezija, ki jo je Kette, kot vemo, dobro poznal. Kettejev demon iz cikla Črne noči je nekoliko bližji Puškinovemu kot Demonu Lermontova iz istoimenske poeme. V Puškinovi pesmi, kot tudi pri Ketteju, »nekakšen zlobni genij« na skrivaj obiskuje pesnika:

Pečal 'ny byli naši vstreči:
Ego ulybka, čudnyj vzgljad,
Ego jazvitel'nye reči
Vlivali v dušu hladnyj jad.
Neistoščimoj klevetoju
On providen'e iskušal;
On zval prekrasnoe mečtoju:
.....
Ne veril on ljubvi, svobode...

Prim. pri Ketteju:

Dovolj je, demon, dalje ne govori
in dušo mi s klevetami ne mori. (Sonet II)

Nedvomno je lik Puškinovega demona kot utelešenega skepticizma bolj vsestranski, njegov poguben vpliv sega v najrazličnejše pojave duhovnega življenja lirskega junaka in v njegov odnos do sveta v celoti (*I ničego vo vsej prirode blagoslovit' on ne xotel*), medtem ko pri Ketteju, skladno z njegovo umetniško zamisljivo, demon v Črnih nočeh seje predvsem dvom v ljubezen in je poosebljenje teh dvomov. Vendar pa nekateri verzi dialoga med demonom in lirskim junakom v Kettejevih sonetih poglobljajo lik demona in mu dajejo bolj splošen in samostojen značaj:

Rešitve ni? »Nikdar.« In pozabljenja,
o temni duh, nesrečni plod stvarjenja,
ga ni? »Nikdar.« Nikdar? »Jaz vem — nikdar.« (Sonet III)

Demonove besede o tem, da ni pozabljenja, kar on ve iz lastnih izkušenj, nam dovoljujejo spregovoriti o nekaterih stičnih točkah tega lika z Demonom Lermontova (čeprav je idejno-umetniški koncept poeme Lermontova v celoti popolnoma drugačen).

Pri Lermontovu: *Zabyt? Zabven'ja ne dal bog, / Da on i ne vzjal by zabven'ja ...* ali *Moja ž pečal' bessmenno tut / I ej konca, kak mne, ne budet ...* V besedah, s katerimi se Kette obrne k demonu: *o temni duh, nesrečni plod stvarjenja*, lahko začutimo odmev svojevrstne kontaminacije Lermontovih verzov: *Pečal 'nyj demon, dux izgnan'ja in ščastlivyj pervenec tvoren'ja*, pri čemer dobi druga komponenta v Kettejevi obravnavi ravno nasproten smisel — kot da bi Kette popravljaj Lermontova,

ki je imel tu v mislih davno preteklost — rajsko življenje demona. Kette je preoblikoval Lermontov verz in našel definicijo, ki bolj ustreza bistvu demona po njegovem izgonu iz *carstva svetlobe* (*žilišča sveta*).

Posamezne stične točke z deli ruske lirike seveda niti malo ne zmanjšujejo samostojnosti in originalnosti Kettejevega sonetnega cikla, kateremu je mogla ruska poezija narekovati le nekatere splošne obrise demonovega lika; Kette jih je izkoristil le toliko, kolikor so se ujemale z njegovo lastno zamisljivo.

Posamezne oddaljene odmeve Lermontovih motivov lahko zaslutimo tudi v Kettejevi pesmi Azrael. Možno je, da na sam motiv angela smrti ni vplival samo Tavčar s povestjo »4000«, kot predpostavlja komentator Kettejevega dela F. Koblar,³⁶ ampak tudi poezija Lermontova. O tem priča v določeni meri tudi splošen vzhodnjaški kolorit pesmi (pri čemer F. Koblar misli, da to dolguje ruski poeziji),³⁷ pa tudi to, da je junakinja pesmi — Čerkeska, ena izmed oseb pa se imenuje Selim.³⁸ V celoti pa je po svoji obliki Kettejev Azrael veliko bližji Aškerčevim vzhodnim prilikam (parabolum)³⁹ kot poeziji Lermontova.

Nekoliko drugačen značaj povezave, o kateri prav tako lahko govorimo le kot o domnevi, je mogoče opaziti tudi med pesmijo Lermontova Hebrejska melodija (Evrejskaja melodija — Ja vidal inogda...) in eno najboljših in najbolj znanih Kettejevih pesmi Na trgu. Nekakšno podobnost med omenjenima pesmima lahko zaznamo le v svojevrstnem ritmu in tistem splošnem čustvenem vtisu, kakršnega zapuščata — to je vtis o nestalnosti in trepetanju nočne svetlobe (pri Lermontovu — migljanje zvezde, pri Ketteju — lunin lesk) in prav taki nočni nestalnosti tekoče vode, njenega gibanja, pljuskov. Nekakšna podobnost je tudi v splošni emocionalni obarvanosti teh dveh pesmi.

Pri Lermontovu:

Ja vidal inogda, kak nočnaja zvezda
V zerkal'nom zalive blestit;
Kak trepeščet v strujax, i serebrjanyj prax
Ot nec, rassypajas' bežit.

V nekaterih starejših izdajah⁴⁰ se je prva kitica tiskala z enozložno anakruzo: *Vidali l' kogda, kak nočnaja zvezda...*, kar glede na zvočnost

³⁶ D. Kette, Zbrano delo I, str. 350.

³⁷ F. Koblar, Uvod..., str. XXXVIII.

³⁸ Pri Lermontovu srečamo to ime v poemah Izmail-bej, Aul Bastundži, v legendi Beglec.

³⁹ Na povezavo te pesmi z »vzhodno« poezijo Aškerca pravilno pokaže F. Koblar.

⁴⁰ Gl. npr.: M. Ju. Lermontov, Sočinenija. Polnoe sobranie v odnom tome. SPb. 1895.

še bolj zbližuje *Hebrejsko melodijo* (*Jevrejskuju melodiju*) s Kettejevo pesmijo (verjetno je bila Ketteju poznana prav taka varianta). Pri Ketteju:

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
črez mestni trg luna sanjava.
Vse v mraku
mirno,
na vodnjaku
samó
tih vetre z vodoj poigrava.

Vodice
šumé
in rosice
pršé
brez konca v broneno kotanjo;
brezdanj je
ta vir,
šepetanje
nemir
brezkončna, kot misli so nanjo.

In ta igra motne nočne svetlobe, to valovanje vode spominja lirskega junaka na prav tako varljivost in nedosegljivost veselja, sreče (Ketteja pa na nedosegljivost ljubljene Angele). Pri Lermontovu:

No pojmat' ty ne l'stis' i ljubit' ne beris'
Obmančivy luč i volna.
Mrak teni tvoej tol'ko ljažet na nej —
Otojdi ž. — i zableščet ona.
Svetloj radosti tak bespokojnyj prizrak
Nas manit pod hladnoju mgloj:
Ty svxvatit' — on šutja ubežit ot tebjja!
Ty obmanut — on vnov' pred tobj.

Pri Ketteju:

Pa blizi
ni cest,
ah v Elizij
do zvezd
ne morete kaplje šumeče.
In smele
želje
do Angele
moje
hitite zaman hrepeneče...

Obe pesmi sta prežeti s koprnenjem po sreči, ki ni možna in ki je nedostopna. Lahko, da se v osnovi te podobnosti — v tem stremljenju

lirskega junaka k nečemu nedosegljivemu — v določeni meri pojavlja preprosto ena od tipoloških značilnosti romantike.⁴¹

Ritmična podoba stihov se čudovito sklada z razpoloženjem lirskega junaka in z vso varljivostjo nočne pokrajine; v njej kakor da se slutijo odtenki svetlobe in se sliši žuborenje vode.⁴²

Ritmična zgradba Kettejeve pesmi je podobna pesmi Lermontova v Jevrejskaja melodija, vendar se z njo ne ujema popolnoma,⁴³ s čisto zunanje plati pa sta ti dve pesmi po zgradbi svojih kitic popolnoma različni. Kette razbija taktometrično periodo na majhne verzne vrstice po principu rime, sistem zaporedja rim pa je pri njem bolj zapleten, bolj razdrobljen. Pri Lermontovu je namesto tega jasna cezura z notranjo rimo v prvem in tretjem verzu vsake kitice. Pesem Lermontova temelji na moških rimah, pri Ketteju pa pridejo v sistem rim tudi ženske rime (peti in deseti verz vsake kitice). V pesmi Jevrejskaja melodija Lermontova se bolj svobodno vrstijo enozložne in dvožložne anakruze, pri Ketteju pa so strogo utrjene na določenih mestih. Vse to nekoliko loči zvočno strukturo Kettejeve pesmi od pesmi Hebrejska melodija Lermontova, čeprav je njuna ritmično-melodična podobnost očitna.

Kako je vzniknila podobnost med tema dvema pesmima, med katerima pa so tudi razlike, ki niso nič manj bistvene? In — ali ima ta podobnost genetično osnovo ali pa je povsem slučajna? Po vsej verjetnosti je Kette, ko je bral Lermontova (da pa ga je bral, je natančno znano), ohranil v spominu nekakšen splošen vidnozvočni vtis o tej pesmi — odsevi nočne svetlobe in pljuski vode se ujemajo z zvenenjem verza. In čisto intuitivno, morda se niti ni spominjal dejanskega vira, je ustvaril nekaj podobnega, ko je orisal svojo globoko osebno problematiko, pri čemer slika povsem konkreten nočni pejzaž Novega mesta.

Seveda pa se je zanimanje za pesem Lermontova, ki nima povsem običajnega verznega ritma, lahko pojavilo pri Ketteju tudi zavestno (prav tako, kakor za Puškinovo pesem Nočnoj zefir), v procesu njegovih lastnih ritmično-metričnih iskanj, v procesu njegovega naravnega

⁴¹ Gl. npr.: K. N. Grigor'jan, K izučeniju romantizma. Russkaja literatura, 1967, No. 3, str. 136.

⁴² Na prevlado ritmične tendence nad drugimi umetniškimi sredstvi, tudi nad sintaktično razločnostjo, opozarja B. Ejxenbaum (gl. B. Ejxenbaum. Lermontov. L. 1924, str. 38).

⁴³ Ritmična zgradba obravnavane Kettejeve pesmi bi bila v njegovem ustvarjalnem razvoju lahko v določeni meri pogojena s šaljivo pesmico Sem fantič bil mlad, začeti v aprilu leta 1897 (gl. D. Kette, Zbrano delo I, str. 294), torej tri mesece preden je napisal pesem Na trgu. Ni pa izključeno, da je tudi na ritmiko te pesmi deloma vplivala ruska poezija, ki jo je slovenski pesnik še naprej preučeval.

ustvarjalnega razvoja. Po svoje je preoblikoval tradicionalno zgrajeno lermontovsko kitico, našel v njej nove zvočne možnosti — nove meje, ki jih je skrbno brusil; — s tem je Kette izoblikoval kitično zgradbo, ki je bila nova za slovensko poezijo.⁴⁴ Rezultat tega je pesem, ki je globoko originalna, nenavadno izbrana zaradi svojega lirizma in svoje zvočne izdelanosti, pesem, ki je eden najbolj bleščečih zgledov v slovenski liriki.

M. Boršnik je poudarila, da je Kette tu dosegel muzikalen učinek, podoben tistemu, ki ga dobimo v poeziji Verlaina.⁴⁵ Ta primerjava je popolnoma upravičena, čeprav je Kette svojo pesem napisal nekaj mesecev pred svojim prvim srečanjem z delom francoskega pesnika, tako da se v danem primeru nikakor ni mogel zgledovati po Verlainu. V Kettejevi poeziji so samostojno vzniknila podobna stremljenja po izpopolnjevanju ritmično-muzikalne izraznosti verza, primere svojevrstnega ritma pa je našel v literaturi, ki jo je v tistem času poznal, med drugim tudi v ruski, in nanje se je opiral pri svojih iskanjih.

Lahko opozorimo še na en primer, ki je podoben prejšnjemu: določeno oblikovno-ritmično, še v večji meri pa melodično-intonacijsko podobnost zlahka ugotovimo med pesmijo Lermontova Tuči (Oblaki) in četrtim sonetom iz Kettejevega cikla Izprehod (1898), čeprav se obe pesmi po svoji vsebini močno ločita. Zatorej lahko le domnevamo, da so med njima neke genetske zveze.

Pri Lermontovu:

Tučí nebesnye, večnye stranniki!
Step'ju lazurnoju, cep'ju žemčužnoju
Mčíteš' vy, budto, kak ja že, izgnanniki.
S milogo severa v storonu južnuju.
Kto že vas gonit: sud'by li rešenje?
Zavist' li tajnaja? Zloba l' otkrytaja?

Pri Ketteju:

Pesmi nemirne, čemu ste letele
gori na sever iz cvetnega juga,
občudovat ledenike li bele
ali meglenea morij sodruga?

Opazimo ritmično-intonacijsko podobnost — metrika pesmi Lermontova se loči le po daktilskih zaključkih. Nedvomno pa sta si pesmi blizu po melodiki verza — obe se začenjata z retoričnim vzklikom, polni pa sta tudi retoričnih vprašanj.

⁴⁴ Na novatorstvo kitične oblikovanosti Kettejeve pesmi Na trgu opozarja F. Zadavec (gl. F. Zadavec, Lirske in epske pesniške oblike v obdobju slovenske moderne. Jezik in slovstvo, l. XIII/1968, št. 7, str. 210).

⁴⁵ M. Boršnik, Pisma slovenske moderne. Ljubljana 1971, str. XXI.

O tem, da je bil A. V. Koljcov eden Kettejevih najljubših pesnikov, smo že govorili. Delo Koljcova je Ketteja privlačilo zaradi svoje ljudskosti. Tudi sam je namreč že v zgodnji mladosti osvojil tradicije slovenske folklore in pisal pesmi, ki so bile prežete z ljudskim duhom. To je pri mladem slovenskem pesniku v določeni meri ustvarilo tudi pogoje za globlje sprejemanje pesmi Koljcova.

Ko pa je natančneje spoznal poezijo Koljcova, se je v Ketteju še okrepila prepričanost, da mora biti umetnost ljudska; to svoje prepričanje je aktivno propagiral tudi na svojih nastopih v dijaških literarnih društvih Zadruga (v Ljubljani in Novem mestu), v osebnih pomenkih in v dopisovanju s svojimi prijatelji, pesniki slovenske moderne.⁴⁶

Delo Koljcova je imel Kette za primer ljudskosti umetnosti, ni pa v njem gledal vzorca za posnemanje. Zato je težko ugotoviti konkretne primere genetskih povezav med njegovo in poezijo Koljcova. Le v eni Kettejevi pesmi lahko ulovimo odmeve pesmi Koljcova. To je kratka pesem *Misli starčeve* (1897). Navajamo jo v celoti:

Tihi gaj, mrtvi gaj
že nič več ne šumi,
le še malokedaj
skozenj ptička leti,
le še malokedaj
lep spomin se vzbudi,
kako smo ljubili, živeli ...
Tudi tebe, moj gajek boróvi,
tudi tebe so danes odeli
snegovi.

Najbrž bi težko izpeljali jasne paralele z deli Koljcova, še posebej pa z enim samim; zdi se, kot da bi se Kettejeva pesem hkrati in komaj opazno dotaknila več pesmi ruskega ljudskega poeta (predvsem velja to za prvo polovico pesmi).

V Kettejevem delu, kot tudi v mnogih pesmih Koljcova, obstaja stremljenje po objektivizaciji lirike⁴⁷ — tako pri Ketteju kot pri Koljcovu dobimo pesmi, ki, čeprav so napisane v prvi osebi, ne izražajo čustev in doživetij avtorja samega, ampak drugega subjekta, v katerega se spremeni avtor, ko se vživi v njegov notranji svet (v danem primeru se je mladi slovenski poet spremenil v starca). Pri Koljcovu so junaki takih

⁴⁶ Gl. D. Kette, *Zbrano delo II*, str. 123, 228—229.

⁴⁷ O podobnih pojavih v poeziji Koljcova gl.: L. A. Plotkin, *A. V. Kol'cov*, v knj.: *Kol'cov. Polnoe sobranie stihotvorenij* (Biblioteka poeta. Bol'shaja serija. Vtoroe izdanie). L. 1958, str. 35—36.

pesmi monologov zelo različni — tu srečamo smele kmečke fante, pa reveže, ki poznajo hudo pomanjkanje, po ljubezni korneča vaška dekleta, pa žene, ki so jih prisilili v nesrečen, nezaželen zakon. Podobne objektivizirane monologe srečamo večkrat tudi v Kettejevi liriki (Pijanec, Romarski berač, Želje idealistove idr.). Toda ne glede na to podobnost, ki ima svoje korenine v značaju talenta obeh pesnikov, se junaki, v katere se spreminjata, znatno razlikujejo med seboj, ker so pri vseh močno poudarjene nacionalne značilnosti. Le v danem primeru lahko najdemo njihove skupne točke. Zanimivo je, da se Kette trikrat spremeni v starčka, razen v omenjeni pesmi še v Starčkovi pesmi (1897) in v Starčkovi misli (1898) — v delih, ki jih komaj lahko kako povežemo s poezijo Koljcova, pri katerem dvakrat naletimo na analogno preobrazbo (Sovet starca — Starčev nasvet in Pesnja starika — Pesem starca).

Kot smo že omenili, je znal Kette obe pesmi na pamet.⁴⁸ Pesnja starika Koljcova in obravnavana Kettejeva pesem sta si podobni po razpoloženju — prežeti sta z žalostjo za mladostjo, ki se nikoli več ne vrne. Misel o tem, da mladosti ni mogoče povrniti, je v pesmi Koljcova bolj jasno izražena, in žalost za *nepovratnim*, h kateremu *joj, ni poti (ovy, net dorog)* zveni ognjevito in strastno, bolj kot pa obupan izbruh. Pri Ketteju pa je to tiha žalost, ki je v skladu s hladno zimsko pokrajino. Prav pejsaž — z izkoriščenjem paralelizma, prijema iz narodnih pesmi — podaja tu predvsem razpoloženje. Sistem simbolov v obeh pesmih je zelo različen, ne glede na to, da se tako v prvem kot v drugem jasno kaže ljudskopesemska osnova.

Po svoji čisto stvarni simboličnosti so Kettejeve Misli starčeve bližje pesmi Koljcova Les (Gozd), ki je posvečena Puškinovemu spominu; toda ta podobnost je nekoliko splošna in bolj kot kar koli drugega povsem slučajna.

Prva polovica Kettejeve pesmi je napisana v enem najljubših metrov Koljcova, v dvostopnem anapestu, in je po svojem ritmičnem zvenenju blizu liriki Koljcova. To metrično-ritmično ujemanje se dopolnjuje z intonacijsko-melodičnim, deloma pa tudi s simbolno-smiselno podob-

⁴⁸ V izpitni gimnazijski nalogi (1896) je Kette na pamet citiral Pesem starca Koljcova: *No, ovy, net dorog / K nevozratnomu! / Nikogda ne vzojdet / Solnce s zapada!* Pri tem je zagrešil napako — namesto *No, ovy, net dorog* je zapisal *O, ovy net dorog* in spremenil nekatera ločila. Tukaj citira Nasvet starca: *Ne odno l' mgnovenie / I vesne i junosti?* (gl. D. Kette, Zbrano delo II, str. 249).

nostjo, če se spomnimo na verze iz prve in zadnje kitice balade Koljcova Hutorok (Vasica):

Za rekoj, na gore
Les zelenyj šumit
· · · · ·
Liš' odin solovej
Gromko pesni poet.

Kot da bi se v Kettejevi pesmi slišal odmev svojevrstne kontaminacije, zlitja teh kitic. V zaključku pesmi »Hutorok«, kot tudi v 3—4 in 5—6 Kettejevem verzu je omejevalna sintaktična konstrukcija (s pomočjo veznika *liš'*, slovenskega *le*). Sozvočje se dopolnjuje z analogno prestopno rimo, kjer je druga dvojica glagolska.

Zvenenje prve polovice Kettejeve pesmi, deloma pa tudi njegova simbolična obravnava, sta verjetno pod vplivom Koljcova, čeprav se morda sam Kette niti ni zavedal te povezave. Tem bolj, ker se pesem v celoti in še posebej njen konec nedvomno loči od poezije Koljcova. Ne gre toliko za nepričakovano spremembo prvotnega obsega pesmi, kar ustvarja ritmično raznolikost (v skladu z ustvarjalnimi iskanji Ketteja in drugih pesnikov slovenske moderne) — izginja tudi jasen paralelizem, ki je značilen za ljudsko pesništvo, zveza lirskega junaka z zasneženim gozdom se komplicira — izraža se z veznikom *tudi* (*Tudi tebe, moj gajek boróvi, / tudi tebe so danes odeli / snegovi*) — tj. »sneg« je pokril tudi lirski subjekt, toda o tem se ne govori naravnost, to ostaja neizrečeno. Istočasno se pojavi nov emocionalni prizvok — kot da bi se v besedah *moj gajek boróvi* zasvetlikal mehak, žalosten nasmeh. Ti rahli lirski odtenki v določeni meri zbližujejo Kettejevo pesem s pesniškimi iskanji njegovih sodobnikov. Zaradi vsega tega štejemo pesem »Misli starčeve« za popolnoma samobitno slovensko lirsko delo.

Priljubljen metrum v pesmih Koljcova — svojevrsten »peterec« z ritmičnim poudarkom na tretjem zlogu v verzu, s katerim se je Kette neposredno spoprijel pri prevodu pesmi Koljcova *Russkaja pesnja* (Ruska pesem — Ah, čemu so me ...), ni značilen za slovensko ljudsko pesništvo in je mogel vplivati na ritmično zgradbo Kettejeve pesmi *Melanholične misli*:

Skozi gozd je šel
skozi temen gozd ...

čeprav je ritmični poudarek v tej pesmi bolj premičnega značaja, pa tudi menjavanje dveh petzložnih verzov s sedemzložnim nas navaja na misel, da je na ritmično strukturo te pesmi lahko vplivala tudi ruska ljudskopesemska ustvarjalnost, s katero je poezija Koljcova neposredno

povezana. Kette je ustvarjalno sprejel te tokove in ustvaril popolnoma originalno in po svoji ritmični zgradbi novatorsko pesem, eno svojih najboljših.

Posamezni primeri sorodnosti med rusko poezijo in Kettejevimi pesmimi imajo v določeni meri verjetno tudi genetsko osnovo; osamljeni primeri takih vezi se v Kettejevi poeziji ne pojavljajo kot osnovni. Veliko važnejše in bistvenejše od teh vidnih, epizodnih in slučajnostnih pojavov odvisnosti od ruske literature, ki se prebijajo na površje, je njeno globinsko vplivanje na splošno usmerjenost pesnikovega ustvarjalnega razvoja in na njegove estetske nazore.

Med vsemi predstavniki slovenske moderne je Kette ob koncu 90-ih let najboljše poznal rusko literaturo, ki jo je propagiral, kolikor je mogel. Kot prepričljivi, močni osebnosti mu je uspelo, da je vzbudil pri svojih tovariših goreče zanimanje za rusko literaturo, v skladu s tem usmerjal njihov ustvarjalni razvoj, kar je s svoje strani vtisnilo neko sled tudi na izoblikovanje slovenske moderne. Vendar pa je dejstvo, da so bile dekadentske skrajnosti v delu najvidnejših predstavnikov te smeri kratkotrajen in prehoden pojav, in pa dejstvo, da je v njihovi ustvarjalni metodi (npr. v Cankarjevi zreli prozi in dramatici) kljub elementom simbolizma veliko realističnih značilnosti, skupaj z vsemi vzroki (med njimi so tudi socialni) v določeni meri pogojeno s tistim realističnim »kvasom«, ki so ga predstavniki slovenske moderne v rani mladosti dobili pri svojem navduševanju za rusko realistično literaturo. In pri tem prav Kettejeva vloga ni majhna.

Iz ruščine prevedla Alenka Logar-Pleško

РЕЗЮМЕ

В последние десятилетия XIX в. активизируются связи словенской литературы с литературами других народов. Возрастает интерес к русской литературе. Через увлечение русской поэзией и прозой в юности прошли все основоположники словенского модерна. Драготин Кетте, с детства воспитанный в духе уважения к русской культуре, оказал воздействие на своих товарищей, обратив их внимание на творчество ряда русских писателей и поэтов (в первую очередь Пушкина, Лермонтова и Кольцова). Отдельные произведения этих поэтов, а также Батюшкова и Крылова он перевел на словенский язык, причем особенно удались ему переводы песен Кольцова, близких ему своим народным характером, а также тех стихотворений Пушкина («Ночной зефир») и Лермонтова («Грузинская песня»), при переводе которых он осваивал новые ритмы в соответствии с собственными художественными исканиями.

Русская литература оказала известное воздействие на формирование эстетических убеждений и вкусов Кетте, явившись одним из факторов, противостоящих влиянию декаданса; в значительной степени под влиянием русской литературы возникают симпатии Кетте к реализму.

О случаях непосредственных генетических связей между русской поэзией и отдельными произведениями Кетте большей частью можно говорить лишь предположительно. Так, возможно, создание образа демона в сонетном цикле «Черные ночи» в какой-то степени навеяно пушкинским «Демоном», «духом отрицанья и сомненья». Можно выявить и некоторые сходные моменты между этим образом у Кетте и Демоном Лермонтова из одноименной поэмы. Сравнительный анализ обнаруживает сходство в эмоциональной окраске, чувственно-зрительных впечатлениях и соответствующем им ритмическом рисунке между стихотворением Кетте «На площади» («Na trgu») и «Еврейской мелодией» Лермонтова, хотя их внешнее строфическое оформление очень различно. Известное ритмико-интонационное сходство можно установить также между стихотворением Лермонтова «Тучи» и четвертым сонетом из цикла Кетте «Прогулка» («Izprehod»). Можно предположить также наличие некоторых связей между стихотворением Кетте «Мысли старика» («Misli starčeve») и поэзией Кольцова, ритмика которой могла оказать известное воздействие и на стихотворение Кетте «Меланхолические мысли».

UDK 282:284.1 (436.5 Graz) "1575"

Filozofska fakulteta,

Ljubljana

Primož Simoniti

JEZUITSKA DISPUTACIJA V GRADCU LETA 1575

Prikaz doslej neznane tiskane disputacije jezuita Heinricha Blyssema (Gradec 1575), ki jo je po Primožu Trubarju, Katekizem 1575, branil neki slovenski jezuit. Po arhivskih virih je to neki pater Joannes Nicolaus, najbrž istoveten z jezuitom Nikolajem Koprivcem. Polemika med Blyssesom in württemberškim protestantskim teologom J. Heerbrandom in opozorilo na pomembnost graške disputacije tudi za zgodovino slovenskega protestantizma.

Account of the printed disputation by the Jesuit Heinrich Blysssem (Graz 1575), lost till now. As told by Primož Trubar in his Catechismus 1575, it was defended by some Slovene Jesuit, who, according to archives sources, was pater Joannes Nicolaus, perhaps identical with Nikolaj Koprivec (Coprivitiuus). Subsequent polemics between Blysssem and the Württemberg Protestant theologian Jakob Heerbrand. Attention is directed to the importance of the Graz disputation, also for the history of Slovene Protestantism.

Iz Trubarjevega Katehisma z dvejma izlagama, Tübingen 1575, vemo, da je istega leta »v Gradcu na Štajerskem blizu naše domovine v tisku izdal [neki, dodal P.S.] jezuit ostro disputacijo v svojem smislu zoper našo cerkev in vero, v kateri skuša dokazati s popačenimi, neskladnimi, krivo pritegnjenimi izreki, zgodbami in primeri iz sv. pisma, starih očetov in cerkvenih zborov, da je sedanja papeška rimska cerkev prava, katoliška in apostolska, naša pa napačna in krivoverska itd.« Na istem mestu je Trubar tudi povedal, da je bil respondent pri tej disputaciji naš rojak.¹ Kolikor mi je znano, doslej še ni prišel na dan noben izvod graške disputacije. Vendar hrani bavarska državna knjižnica (Bayerische Staatsbibliothek) v Münchnu to delo pod signaturo 4° Diss. 3052/6. Ker gre za izredno redek tisk (neznan je raziskovalcem začetkov tiskarstva na avstrijskem Štajerskem in tudi v nobeni zadevni bibliografiji² ni zabeležen), podajam najprej opis:

DE VERA ET SA = / CROSANCTA CHRISTI, QVAM / habet in terris, Ecclesia militante. / ASSERTIONES THEOLOGICAE, / Quas (Deo propitio), Graetij quidam de Societate / IESV Sacerdos, pro publica

¹ Mirko Rupel, Slovenski protestantski pisci, Ljubljana 1966, str. 213.

² Npr. v monumentalni Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. I. Bibliographie, par les pères Augustin et Aloys de Backer. Nouvelle (3me) édition par Carlos Sommervogel. Bruxelles etc. 1890—1909, ali v najnovejšem Index Aureliensis. Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum. Aureliae Aquensis 1965 — (Bibliotheca bibliographica Aureliana).

disputatione, vtilitatis / publicae caufa, in Archiducali Collegio, die / Menfis³ Ianuarij, huius anni 1575, hora / pomeridiana prima, defendet; Praefide / Henrico Blyfsemio, Societatis eius= / dem Doctore Theologo. &c. [Na koncu:] GRAETII, QVAE EST STIRIAE / METROPOLIS, EX-CVDEBAT / Zacharias Bartsch. 4°, 10 nenumeriranih folijev, dvobarven tisk (črn in rdeč), na naslovni strani lesorez: združeni grb avstrijskih dežel, pokrit z vojvodskim klobukom, od treh strani obdan z okrasnimi letvami.

Naslov bi se v slovenskem prevodu glasil takole:

„Teološke trditve o resnični in presveti cerkvi Kristusa, ki jo ima ta na zemlji. V Gradcu jih bo (z božjo pomočjo) kot javno disputacijo v javno korist branil neki duhovnik iz Družbe Jezusove v nadvojvodskem kolegiju dne [30.] januarja tega 1575. leta ob enih popoldne pod predsedstvom Heinricha Blyssema, doktorja teologa te iste družbe itn.“

Iz konteksta v navedenem Trubarjevem delu, ki obenem omenja tudi Pacherneckerjev slovenski katekizem, tiskan prav tako pri tiskarju Bartschu v Gradcu leta 1574, so domnevali, da bi utegnila biti ta disputacija slovenska, vendar je najdba polemičnega odgovora na jezuitske *Assertiones*, ki ga je že v aprilu istega leta spisal tübinški protestantski teolog Jakob Heerbrand in 7. maja v avli tübinške univerze branil magister Primož Trubar ml., nedvomno pokazala, da je bila graška disputacija latinska. Mirko Rupel je namreč v Novih najdbah naših protestantik⁴ opisal Heerbrand-Trubarjevo *Disputacijo* o resnični in presveti cerkvi, tiskano 1575 v Tübingenu,⁵ in opozoril na mesto v naslovu, ki pravi, da je »opposita disputationi *eodem titulo* a Iesuita quodam Graetii hoc anno aeditae«, torej postavljena za odgovor disputaciji, ki jo je letošnje leto (= 1575) pod istim naslovom izdal neki jezuit v Gradcu. Toda spis, ki je sprožil Heerbrand-Trubarjevo *Disputatio*, je ostal slej ko prej neznan. Rupel je sicer menil, da je mogoče to publikacijo uvrstiti med slovenska protestantika le z rezervo, vendar ga je v tem popravil Dušan Ludvik⁶ in poudaril, da je Trubar po pravici strahoma in zelo pozorno spremljal rekatolizacijska prizadevanja militantnih jezuitov v neposredni bližini slovenskih meja. Mislim, da o tem dovolj zgovorno priča dobršen del Trubarjevega posvetila v Katehismu z dvejma izlagama.

³ Pred mensis rokopisno: 30.

⁴ SAZU, Razred za filol. in lit. vede. Dela 7. Ljubljana 1954, str. 40–45.

⁵ *Disputatio de vera et sacrosancta Christi, quam habet in terris, ecclesia militante*... Tubingae 1575.

⁶ Kdo je »neznan jezuit« iz leta 1575? Naši razgledi III, 4. dec. 1954.

Toda Ludvik je v članku ostro oponesel »našim protestantologom«, da je bila Heerbrandova *Disputacija* dosegljiva že nekaj stoletij — doma, in sicer v Heinricha Blyssema »*Obrambi teoloških trditvev ... zoper v odgovor postavljeno disputacijo, ki jo je pred nedašnjim izdal proti taistim trditvam neki Tübinžan*«, natisnjeno 1577 v Ingolstadt — in to knjigo hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.⁷ Že bežen pogled vanjo pokaže, da je Blysem po običaju polemičnih teologov 16. stoletja, ki so radi ponatiskovali dela svojih nasprotnikov in jih obenem opremljali z bolj ali manj obširnimi lastnimi ovržbami, dobessedno citiral Heerbrandovo *Disputacijo*, in to v celoti, odlomek za odlomkom, ter jo sproti izpodbijal, tako da je njegova *Obramba* po obsegu nekajkrat preseгла Heerbrandov spis. Reči smemo torej, da je Heerbrandova *Disputacija* izšla dve leti po svojem nastanku še enkrat, kot del Blysemove *Obrambe*, in bila v tej obliki tudi ves čas v knjižnicah na naših tleh.⁸

Ker je Ludvik na navedenem mestu izčrpno opisal življenje in pomen jezuita Blyssema, ki je v teh letih deloval v Gradcu, se ustavimo ob osebi defendenta graških *Assertiones*. O njem pravi sam naslov, da je »neki duhovnik iz Družbe Jezusove«. Ludvik je zapisal, da ta respondent »ni nihče drug kot Nikolaj Koprivec, pobudnik za ustanovitev jezuitskega kolegija v Ljubljani«, vendar te trditve v navedenem članku ni dokumentiral, temveč napovedal študijo v eni od naših znanstvenih revij, a je potem ni objavil.

Kot vir za delovanje graških jezuitov tako rekoč od vsega začetka (nadvojvoda Karel je jezuite poklical v Gradec leta 1573) je zelo pomemben odlomek iz njihovega dnevnika, ki ni bil namenjen za javnost ali nepoklicane oči in ga pisci zatorej niso prikrojili zaradi kakršnih

⁷ Defensio assertionum theologiarum de vera et sacrosancta Christi, quam habet in terris, Ecclesia militante, quas Graetii, die 30. mensis Januarii Anni M. D. LXXV, Henricus Blysseus Societatis Iesu theologus in disputationem publicam proposuit atque defendit: contra Disputationem oppositam, quam Tubingensis quidam nuper adversus easdem edidit. Ingolstadii, 1577. 4°, (8) + 139 fol. Sign. NUK 15045. Kot kaže ekslibris, je prišla ta knjiga v NUK iz gornjegrajske knjižnice ljubljanskih škofov. To se mi zdi omembe vredno, ker najdem tudi v popisu knjig umrlega Jurija Dalmatina (Vertzaichnus herrn Magistern Georgii Dalmatins... seligen hinterlassene Puecher vnnnd Bibliotheken, hranijo ga v Arhivu Slovenije, Stanovski arhiv, fasc. 54/7, 387) navedeno Disputatio de Ecclesia Blissemij Esautiae (sic). Ker je knjižnico dež. stanov, kamor so bile prišle tudi knjige nekaterih slov. reformatorjev, v začetku 17. stol. prevzel škof Hren in jih dal deloma spraviti v Gornji grad, ni nemogoče, da gre za isti izvod.

⁸ Drugi izvod sem zasledil v Semeniški knjižnici v Ljubljani, sign. M. IV. 6.

koli ozirov. Ohranil se je v prepisu iz začetka 18. stol.⁹ V začetku leta 1575 beremo tale zapisek: »30. januarja je bila v našem svetišču prva disputacija o resnični Kristusovi cerkvi; defendent je bil pater Joannes Nicolaus. Kot prvi je pater Joannes argumentiral proti Luthrovim trditvam, ki so mu bile postavljene [v obravnavo], kot drugi je argumentiral nekdo iz sinagoge heretikov [= protestant] in kot tretji še neki učiteljček Jakob iz iste sinagoge. Po sodbi vseh doktorjev, tudi krivoverskih, je bila zmaga naša.«¹⁰ Dnevnik še dodaja, da se je nadvojvoda, ko je izvedel za uspeh katolikov, od veselja razjokal in se zahvaljeval Bogu. Tega istega patra Janeza Nikolaja pa omenja dnevnik še v letu 1576, ko pripoveduje, da sta on in pater Georg Scherer (eden pomembnejših nemških jezuitov) 12. marca odšla z nadvojvodo in nadvojvodinjo na Koroško, da bi tam pridigovala in spovedovala.¹¹ Ker, kot rečeno, iz Trubarja vemo, da je bil respondent, ki je prevzel javni zagovor disputacije, Slovenec, se zdi razumljivo, da so vzeli za ta opravila s sabo nekoga, ki je znal slovensko. Težava je v tem, da noben drug vir ne omenja kakšnega patra Janeza Nikolaja, temveč pride v poštev v prvi dobi graške jezuitske kolonije le en sam pater, ki je bil Slovenec, in to je ravno že omenjeni *Nikolaj Koprivec*. Podatke o njem, kolikor jih daje letopis ljubljanskih jezuitov (*Historia annua*, rokopis v Arhivu Slovenije), je zbral Joža Glonar.¹² Vendar se njegovo ime in priimek vselej glasita le Nicolaus Coprivitius: tako ga imenuje že omenjena *Historia*

⁹ V celoti ga je objavil Karl Uhlirz, *Ein Bruchstück des Diariums der Grazer Jesuiten 1574—1589, 1596, 1597*, v *Beiträge zur Erforschung steirischer Geschichte* 36 (1908), str. 51—67; že prej je priobčil izvlečke Franz Krones, *Quellenmässige Beiträge zur Geschichte des Grazer Jesuiten-Collegiums und seiner Hochschule (1573—1773)*, v *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 22 (1887), str. 3—34, prim. tudi istega avtorja *Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz*, Graz 1886, zlasti str. 4 in nasl.

¹⁰ »30. januarii hoc est Dominica Septuagesimae, disputatio prima de vera Christi ecclesia in templo nostro, defendente P. Joanne Nicolao, habita est. P. Joannes primus omnium contra assertiones propositas Lutheri argumentis egit, 2do loco quidam ex synagoga haeretica et tertio loco ex eadem quidam magistellus Jacobus.« (Uhlirz, n.d., str. 56) Disputacija je bila v cerkvi sv. Egidija (danes stolnica). Uhlirz pravi, da je ta Joannes Nicolaus neki jezuit Joannes Nicolaus Donnius, in povzema kombinacijo po Antonu Socherju, *Historia provinciae Austriae Societatis Jesu, Pars prima, Viennae 1740*, str. 205, ki pa se sklicuje na neko *Historia collegii Graecensis*, a ne pozna diarija. Krones v obeh navedenih delih imenuje defendenta Joannes Nicolas!

¹¹ Uhlirz, n.d., str. 58.

¹² Slovenski biografski leksikon I, Ljubljana 1925-32, str. 514. Socher, n.d., str. 187, 319 in 373, ter Richard Peinlich, *Geschichte des Gymnasiums in Graz*, v *Jahresbericht des kaiserl. königl. Ober-Gymnasiums zu Graz*, Graz 1869, vesta povedati o Koprivcu, da je prišel v Gr. oktobra 1573 kot eden izmed prvih petih jezuitov patrov, ob ustanovitvi univerze 1586 je postal profesor kazuistike, 1578 je skupaj s Kranjcem patrom Mihaelom Tulmainerjem odšel na Kranjsko, naslednje leto pa na Koroško; v Gradcu je ostal do 1598.

annua, tako tudi škof Hren v več pismih¹³ iz let 1603 in 1604, v katerih skuša doseči, da bi se Koprivec vrnil iz Loreta, ker je z njim Ljubljana izgubila slovenskega spovednika. In tako se podpisuje tudi sam v pismu škofu Tavčarju iz leta 1581.¹⁴ Dokler se ne najde kak nov zanesljiv vir, smemo torej samo domnevati, da sta v graškem diariju imenovani Joannes Nicolaus in Nikolaj Koprivec ista oseba.

Blysem je svoje teološke *Assertiones* posvetil najbolj odločilnemu podporniku svojega reda v notranji Avstriji, nadvojvodi Karlu. Na fol. lv. svojega spisa ga je počastil s 7 distihi in v njih poudaril, da mu graška gimnazija poklanja teze ravno zaradi njegove privrženosti pravi cerkvi. S fol. 2 r se začnajo teze, ki jih je vsega 12. Po uvodni trditvi (za zveličanje je potrebno, da spoznamo resnično vojskujočo se cerkev Kristusovo na zemlji, jo ljubimo in spoštujemo kot mater) je v drugi tezi kategorično citiran sv. Avguštin: *Extra ecclesiam non est salus*; 3. kajti samo cerkev, ki jo navdihuje sv. duh, ima pravo spoznanje božjih reči in samo ona ga more posredovati drugim, samo ona je dala vernikom sv. pismo in določila, kaj je v njem kanonično in resnično, kaj pa podtaknjeno in napačno, lažno (*sola scripturam sacram... edidit et canonicam atque veram ab apocrypha falsaque discrevit*), samo ona je v posesti sv. pisma. 4. Cerkev je vidno občestvo vseh, ki izpovedujejo vero v Kristusa, to občestvo pa je Kristus zaupal ne le Petru, temveč tudi njegovim naslednikom. 5. Nekdanji in sedanji heretiki so razlagali vero vsak po svoje in si lastili vsak svojo cerkev, zato je treba tudi v teh časih skrbno opisati in pokazati resnično Kristusovo cerkev po njenih lastnostih in znamenjih (*veram Christi Ecclesiam proprietatibus ac notis suis, accurate descriptam, et omnibus ob oculos positam ostendere*). 6. Pred tem pa je treba zavrniti absurdno zmoto nekih novovercev (*quorundam neotericorum*), ki pravijo, da navajajo znamenja resnične cerkve, češ da se resnična cerkev spoznava po čisti božji besedi in zakonitem podeljevanju zakramentov (*per purum Dei verbum et legitimum sacramentorum usum*). A kako je mogoče doumeti božjo besedo, če prej ne spoznamo resnične cerkve, po kateri edini Bog razodeva svojo besedo? Ne spoznava se cerkev po evangeliju, nasprotno, resnični evangelij se spoznava po cerkvi. 7. Štiri očitna, nezmotljiva in neovrgljiva znamenja (*notae*) resnične cerkve so: da je ena, sveta, katoliška (univerzalna, vesoljna) in apostolska, kakor sledi iz evangelijev, apostolov in cerkvenih očetov. V tezah 8–11 obravnava avtor ta štiri znamenja in trdi, da pripadajo

¹³ Kapiteljski arhiv v Ljubljani, fasc. 89/4, in Skofijski arhiv v Ljubljani, fasc. 4/14 in 17/21.

¹⁴ Arhiv Slovenije, I 18 r.

edinole rimski cerkvi, nikakor pa ne cerkvam nasprotnikov, zahteva priznanje papeškega primata, hierarhije itn. V sklepni, 12. tezi pa na kratko strne svoje trditve.

S tem kratkim povzetkom sem skušal pokazati, da je Blysem napadel protestantski nauk v eni od centralnih točk. Štiri znamenja prave cerkve, ki je »una, sancta, catholica et apostolica«, priznavajo po nicejski veroizpovedi tudi protestanti: in tudi Heerbrand jih sprejema v disputaciji iz leta 1575, vendar jih razume bolj kot attribute in vnanje, opisne oznake.¹⁵ Blysem pa izpodbija protestantski nauk v jedru: apodiktično trdi, da prav razume in razlaga evangelij le rimska cerkev, ki je na zemlji zaupana v varstvo rimskemu škofu kot edinemu legitimnemu Kristusovemu namestniku; trditve, da je mogoče razlagati in učiti vero samo iz sv. pisma (sola scriptura), so krivoverske.

Ko se je magister Primož Trubar ml. konec leta 1574 in v začetku naslednjega leta mudil na Slovenskem, je, kot je zapisal Heerbrand, prejel od avtorja izvod *Trditov* in ga prinesel s sabo v Tübingen.¹⁶ Tudi med graškimi protestanti so Blysemove teze vzbudile nemir, zlasti še, če so jezuiti pri javni disputaciji res dosegli propagandno zmago, kakor poroča zgoraj navedeno mesto v njihovem dnevniku. V Gradcu pa tedaj niso imeli primerne teologa, ki bi bil kos napadom sposobnega jezuita, zato je razumljivo, da so bili veseli hitrega odgovora, ki ga je dal komaj tri mesece pozneje natisniti Heerbrand in s katerim je precej bolj na široko in temeljito, v 150 tezah na 44 straneh, izpodbija jezuitove napade. Zato so se mu za uslugo oddolžili s častno nagrado in mu poslali 30 tolarjev.¹⁷ V zahvali za poslani znesek pravi tübinški teolog, da bo jezuite tudi v prihodnje rad »vzel na muho«, če bodo izdali še kaj podobnega.¹⁸ Ker je videti Heerbrand presenečen nad nepričakovano nagrado, je treba skoraj gotovo iskati pobudnika za nastanek njegove *Disputacije* v starem in izkušenem Primožu Trubarju, ki je dobro vedel, kakšno nevarnost predstavljajo graški jezuiti, »volčja bratovščina v ovčjem oblačilu«, za njegovo mlado slovensko protestantsko cerkev.

¹⁵ str. 20: »attributa sint haec magis et qualiscunque eius [sc. Ecclesiae] descriptio«; prim. O. Simmel-R. Stählin, *Christliche Religion*, Fischer Lexikon, Frankfurt/M., 1964, str. 155 in nasl.

¹⁶ Citat v izvorniku pri Ruplu, n.d., str. 42.

¹⁷ Prim. dve Heerbrandovi pismi iz leta 1576, ki ju je objavil Johann Loserth, *Die Beziehungen der steiermärkischen Landschaft zu den Universitäten Wittenberg, Rostock, Heidelberg, Tübingen, Strassburg u.a.*, Graz 1898, str. 47—49. Tübinška disputacija je v njih omenjena čisto na splošno (von wegen einer disputation).

¹⁸ »Wo die Jesuwider (besedna igra: Jezusovi zoprniki!) fehrner etwas dergleichen wurden lassen ausgehen... will ich durch verleihung göttlicher gnaden ihnen bald auf der hauben sein«, Loserth, n.d., str. 49.

Potem ko je Blysssem odgovoril na *Disputacijo z Orambo* (njegovo posvetilo nadvojvodi Karlu je datirano še z letom 1576, izšla je torej v začetku 1577), se je Heerbrandu ponudila priložnost, da izpolni svojo obljubo. Še istega leta je objavil *Ovržbo obrambe jezuitskih trditev o Kristusovi cerkvi, izdane tega leta*, in v njej poleg Blysssemovih tez pobijal »poglavitne točke papeške vere«. ¹⁹ Posvetil jo je štajerskim deželnim stanovom, ki so se mu tudi za ta spis zahvalili z denarno nagrado. ²⁰

S tem se je zaključila polemika, ki je rodila vsega štiri spise. Ton postaja iz spisa v spis ostrejši, nasprotnika se obkladata z ne preveč izbranimi izrazi, kar ni nič nenavadnega v publicističnih bojih te dobe, širita vsak svojo argumentacijo z navajanjem novih svetopisemskih mest in avtoritet, predvsem pa seveda nepopustljivo vztrajata vsak na svojih stališčih in drug drugemu očitata razkolništvo in krivoverstvo, ki ga mora politična posvetna oblast iztrebiti. Za to je v resnici in predvsem tudi šlo, ne pa samo za teološka vprašanja, ali je npr. citat iz kakšnega cerkvenega očeta ustrezno citiran, pravilen, skladen, nepopačen itn., kakor čedalje bolj na dolgo razpredata oba pisca. Idejno nasprotje je bilo nespravljivo in tudi politični boj med uveljavljajočim se absolutizmom deželnega vladarja in katoliško stranko na eni ter protestantskimi stanovi na drugi strani se je lahko končal samo s popolno zmago ali popolnim porazom.

Graška jezuitska disputacija sega še v čas prvih načrtnih protireformacijskih prizadevanj, ko je bil protestantizem v notranjeavstrijskih, torej tudi slovenskih, deželah v največjem razmahu. Predstavlja začetek publicističnega boja na tem ozemlju, katerega pomen in moč so tukajšnji katoliki spoznali šele tedaj. Tudi jezuitska disputacija, poleg Pacherneckerjevega katekizma prvi polemični spis, pri katerem je bil udeležen slovenski katoličan, kaže na prebujeno zavest o pomenu knjige kot sredstva v obrambi katoliških pozicij. Zato je spor, ki ga je sprožila in ki nikakor ni bil le teološkega značaja, pomenljiva epizoda tudi v zgodovini slovenskega protestantizma.

¹⁹ Refutatio defensionis assertionum Iesuiticarum de Ecclesia Christi, hoc anno aeditae, In qua praecipua Religionis Pontificiae capita refelluntur, Authore Iacobo Heerbrando... Tubingae, Georgius Gruppenbachius, 1577. (izvod v univ. knjižnici v Tübingenu)

²⁰ Marca 1578, gl. Loserth, n.d., str. 53. Heerbrand je bil tudi pozneje močno udeležen v strupenih polemikah med württemberškimi teologi in graškimi katoliki, polemiziral je zlasti z jezuitom Sigismundom Ernhofferjem in pöllavskim proštom Petrom Muhičem, prim. Loserth, Die Reformation und Gegenreformation in den innerösterreichischen Ländern im XVI. Jahrhundert, Stuttgart 1898, str. 486 in nasl.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Bayerischen Staatsbibliothek in München wird die gedruckte Disputation des Jesuiten Heinrich Blysem, *De vera et sacrosancta Christi, quam habet in terris, ecclesia militante assertiones theologicae*, Graz, Z. Bartsch, 1575, aufbewahrt. Primus Trubar erwähnt sie in seinem Katechismus von 1575, wo er auch berichtet, dass sie von einem Jesuiten slowenischer Nationalität verteidigt worden sei. Man wollte seinerzeit Trubars Worten entnehmen, sie sei slowenisch verfasst worden. Diese Annahme konnte 1954 entkräftet werden, als die Entgegnung des Tübinger Theologen Jakob Heerbrand, *Disputatio de vera et sacrosancta Christi, quam habet in terris, ecclesia*, Tübingen 1575, von Primus Trubar d. J. an der Tübinger Universität verteidigt, gefunden wurde. Nachdem später Blysem als Autor der Grazer Disputation festgestellt wurde, nahm man an, der Respondens in Graz sei der slowenische Jesuit Nikolaus Koprivec (Coprivitius) gewesen. In einem Bruchstück des Diariums der Grazer Jesuiten wird jedoch ein sonst unbekannter pater Joannes Nicolaus als Defendent bezeichnet. Es ist nicht auszuschliessen, dass es sich um dieselbe Person handelt, da in der fraglichen Zeit nur Koprivec unter den Grazer Jesuiten in Betracht kommt. Blysems *Assertiones* sind streng katholisch gehalten und ziemlich scharf gegen die protestantische Lehre von der Kirche gerichtet. Primus Trubar begleitete die planmässigen Aktionen der Gegenreformation in Innerösterreich, deren theologische Speerspitze die Jesuiten waren, mit Sorge und regte Heerbrand zur Entgegnung an. Blysem trat dessen Streitschrift mit der *Defensio assertionum theologiarum*, Ingolstadt 1577, entgegen, worauf wiederum Heerbrand mit *Confutatio defensionis assertionum Iesuiticarum*, Tübingen 1577, antwortete. Blysems *Assertiones* sind von katholischer Seite her die erste Streitschrift in der beginnenden Polemik zwischen den Grazer Jesuiten und den württembergischen Theologen. Sie stellen eine bedeutsame Episode in den Glaubenskämpfen in Innerösterreich dar und sind nicht nur in theologischer Hinsicht für die Geschichte des slowenischen Protestantismus von Bedeutung.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

POSKUS KLASIFIKACIJE KRAJŠAV

Varčevanje prostora in časa je skupaj s pisavo rodilo tudi krajšave. Tudi Slovenci smo jih dobili skupaj s pisano besedo, saj jih srečamo že v Brižinskih spomenikih (1:6).^{*} Kot izrazito pisne prvine so se razvijale skupaj s pisavo. Še posebno so se razmahnile v dnevnem časopisju, ki je tudi glavni tvorec in uporabnik različnih krajšav; danes si že ne moremo predstavljati časopisa brez njih, ali kot pravi J. Tominšek: »...krajšav smo se navadili in razume jih tudi delavec, ki drži v odmoru v eni roki kos kruha, v drugi časopis...« (2:60). Vedno večja razširjenost krajšav nas sili, da iščemo zakonitosti, po katerih se ravna njihov nastanek in razvoj, saj so krajšave sestavni del jezika, kjer vladajo določena pravila.

Pri starejših slovnicih skorajda ne srečamo razmišljanj o krajšavah; je pa krajšavo že Dajnko v svoji slovnici prav lepo definiral (3:29). — Janežič je prvi skušal dati navodila, kako naj krajšave tvorimo (4:10). Loči tri ali točneje štiri tipe krajšav: samo prva črka, prvi zlog in sledeči soglasnik, prva in zadnja črka ter več soglasnikov. V novi izdaji (5) je skušal snov na novo razporediti, a pri tem ni bil srečne roke. Omejil se je le na tri tipe in pri tem opustil enega od najbolj značilnih načinov tvorbe: prvi zlog in naslednji soglasnik (5:27). Taka klasifikacija je potem ostala v vseh nadaljnjih izdajah, dokler je Sket v svoji priredbi (6) ni popolnoma opustil. Zadovoljil se je s tem, da je naštel »najnavadnejše slovenske kratice«, za ostale pa je ugotovil, da so »...same ob sebi umljive« (6:23).

Podrobneje se je krajšav lotil Levec v svojem Pravopisu (7): »Katere besede se krajšajo in kako se krajšajo, to določa navada.« (7:100) Krajšave je razdelil v tri ali točneje štiri skupine: samo začetna črka, prva in zadnja črka, več začetnih črk ter prva črka in poslednji zlog. Ugotovil je tudi, da »...tako okrajšana beseda ne sme delati celega zloga in se mora končati na soglasnik. Na samoglasnik se sme končati okrajšana beseda samo takrat, kadar se poleg prvega soglasnika vzame v kratico še poslednji zlog.« (7:101) Levec je tudi prvi opozoril na znamenja in simbole, ali kot jih on imenuje, »kratice, ki pomenijo meterske mere ali uteži in nove denarje« (7:102). Zanimanje za krajšave je pokazal tudi J. Tominšek, ki je v svojem Antibarbarusu (2) prvi ugotovil, da nekatere kratice pišemo tudi samo z velikimi črkami. Naj omenim, da jih imenuje »amerikanske«, kar morda kaže na izvor te vrste kratice.

Breznikove šolske slovnice (8) nadaljujejo tradicijo, s katero je pričel Sket — krajšavam posvečajo izredno malo pozornosti. Ne nudijo nobene klasifikacije, edina novost je, da med kraticami »brez pike« omenjajo tudi simbole za »ke-

^{*} Številke v oklepaju pomenijo vrstno številko, pod katero je citirano delo navedeno v seznamu literature; številka za dvopičjem pomeni stran v navedenem delu.

mične prvine« (8:64). Ignoriranje krajšav izvira verjetno iz želje, da bi to obliko pismenega izražanja pregnali iz rabe. Isti odnos srečamo tudi v vseh treh predvojnih pravopisih (9, 10, 11). Zanimivo pa je, da število »najbolj navadnih kratic«, ki jih navajajo, postopoma narašča. Tako jih ima Pravopis iz leta 1920 51 (9:71), iz leta 1937 pa že 82, čeprav je le »mala izdaja« (11:5).

Ponovno se je s krajšavami resneje začel ukvarjati šele S. Bunc. V svojem Pregledu slovnice slovenskega knjižnega jezika (12) jih je razdelil v domače in tuje, na take, ki jih pišemo s piko, in take brez pike. Pri tvorbi pozna štiri tipe: prva črka, prvi dve črki, tri ali več črk ter prva in zadnja črka. Loči tudi »kratice lastnih imen«, ki jih pišemo z velikimi črkami, in »kratice«, ki so dobile obliko nove besede« (12:118). Kljub temu sta obe povojni slovnici (13, 14) nadaljevali s prakso šolskih slovnice. Slovnica 1947 celo v paragrafu o rabi velikih črk sploh ne omenja, da nekatere kratice lahko pišemo tudi z velikimi črkami (13:28-29). Slovnica 1956 ta spodrsrljaj sicer popravlja (14:50), vendar pa je v obeh čutiti stari strah, da utegnejo kratice »spaćiti jeziku domačo, ljudsko podobo« (15:49).

Življenje pa je teklo dalje. Močni vplivi z vzhoda in zahoda so prinašali vedno več krajšav, njih raba se je vedno bolj širila. Začeli so objavljati cele slovarje kratic. Najprej v Koledarju Mohorjeve družbe (15), nato v samostojni knjižici Kratice (16), katere podnaslov »mala izdaja« kaže na zamisel o obširnejši. Tak razmah krajšav je nujno našel odmev tudi v Slovenskem pravopisu 1950 (17). Prvič so podana nekatera navodila za izgovor kratic, žal pa v dokaj obširni razlagi ni najti trdnejšega sistema. Tudi trditev, da »...s kraticami ne moremo delati zloženik in izvedenk« (17:54), ne drži.

Velik napredek v obravnavanju našega vprašanja je prinesel Slovenski pravopis 1962 (18). Njegov Dodatek s seznamom kratic in znamenj (18:1037 do 1044) s skoraj 800 enotami je nedvomno najpopolnejši seznam take vrste. Manj posrečen je poskus sistematizacije. Krajšave deli v mednarodne, domače in priložnostne. Pri branju loči tri načine: neskrajšano besedilo, branje le po črkah ter kot novo besedo. Za pisanje ugotavlja, da jih pišemo na štiri načine: z malimi črkami, z velikimi črkami ter s kombinacijo obeh in z drugimi znamenji. O tvorbi krajšav pravi le, da »... pazimo na prikladnost in zgovornost odbranih črk, na ločevanje od že ustaljenih kratic in včasih tudi na zvočnost« (18:90).

Ugotovitve Pravopisa 62 so osnova vsem nadaljnjim preučevanjem krajšav. S. Bunc je v Malem slovenskem pravopisu (19) te ugotovitve dopolnil s tem, da je pri tvorbi omenil še kratice »iz posameznih zlogov« (19:51), pri izvoru pa tudi »prevedene« (19:51). Pripomnil je tudi, da »... lahko delamo izpeljanke iz zlogovnih kratic« (19:52).

Sistematizacija Toma Korošca (20) zajema žal le del kratic, »... tiste, ki pomenijo skrajšane oznake, naslove, ali poimenovanja vseh mogočih organizacij, ustanov, društev, držav, tovarn, revij ali časopisov...« (20:157). Po njem jih oblikujemo tako, da vzamemo začetne črke, ali tudi dve ali tri črke, da bi nastala lažje izgovorljiva tvorba. Pisava pri neprevedenih kraticah ohrani izvorne znake, pri domačih in prevedenih pa je pisava odvisna od števila črk v kratici. Navadno jih pišemo z velikimi črkami. Glede izgovora pravi Korošec, da jih načelno razvezujemo, pri ponavljanju pa izgovorimo le nosilno besedo. Tudi pri izgovoru odloča število črk: dve navadno razvezemo, tri in več, če je med njimi samoglasnik, izgovorimo kot navadno besedo; če so samo soglasniki,

jih izgovorimo po črkah kot pri naštevanju abecede. Možna je tudi kombinacija naštetih načinov. O pregibanju odloča pisava. Navadno so nesklonljive. Daljše kratice pojmuje kot nove besede. Spol kratic se ravna po spolu besede, ki je nosilec kratice. Če postane kratica nova beseda, o spolu odloča zadnja črka.

J. Toporišič v svoji razpravi *Prevzete* prvine slovenskega knjižnega jezika (21:304—305) meni, da je treba nove besede tipa OZNA sklanjati, sicer pa bolj upoštevati pisavo *Ozna*. Sklanjati bi morali tudi kratice, ki zahtevajo črkovalno branje; spol bi se ravnal po glasovnem izglasju kakor pri prevzetih besedah.

Kot je razvidno, je slovensko jezikoslovje krajšave raziskalo še premalo. Še vedno je na primer nerešeno vprašanje, kaj so kratice in kaj okrajšave, prav tako ni zadovoljivo rešeno vprašanje klasifikacije krajšav. K rešitvi teh dveh vprašanj naj prispeva tale članek. Skušal bom razmejiti pojma kratica in okrajšava ter na osnovi formalnih znakov razvrstiti vse okrajšave v zaključen sistem. Gradivo sem črpal iz del, ki so navedena v seznamu literature, predvsem iz *Pravopisa 62*, ter iz lastnih izpiskov iz dnevnega časopisja.

I

Abreviature ali krajšave v širšem pomenu besede so deli pisanega sporočila, pri katerem se zapisuje le del celotnega besedila. Delimo jih v okrajšave in kratice. Okrajšave praviloma pišemo z malimi črkami in za njimi stavimo piko, pri branju pa vedno izgovorimo celotno, neokrajšano besedilo: *l.* 'leto'; *tov.* 'tovariš'; *d.z.o.z.* 'družba z omejeno zavézo'. Kratice praviloma pišemo z velikimi črkami in brez pike, pri branju jih navadno ne razvezujemo več, torej ne izgovarjamo celotnega neokrajšanega besedila: *FLRJ* — [fə-lə-rə-jə] in ne 'Federativna ljudska republika Jugoslavija'.

H krajšavam ne štejemo različnih znamenj in simbolov ter okrajšank. Znamenja in simboli so dogovorjeni znaki, s katerimi zaznamujemo posamezne pojme, ne da bi pri tem izpisovali celotno ime pojma, pri branju pa izgovorimo ime pojma, ne pa ime samega znaka: *kg* 'kilogram' in ne [kə-gə] ali [ka-ge]: + 'plus' in ne 'križec' ali kaj podobnega. Okrajšanke pa so samostojne besede, z lastno vsebino in obliko. Nastale so iz kratic po vseh pravilih besedotvorja in imajo lastno podstavo, iz katere lahko tvorimo tudi nove besede: *Skoj*, *skojevec*, *skojevka*, *skojevski*.

Oglejmo si podrobneje vse te štiri kategorije.

II

Okrajšave so najstarejša oblika krajšav. Večini naših slovničarjev, posebno starejšim, so krajšave le okrajšave. O tem pričajo primeri, ki jih navajajo, ko govoré o tem problemu. Okrajšave delimo v dve skupini: priložnostne in ustaljene. *Priložnostne* so tiste, ki si jih pisec omisli za določeno priložnost, ko okrajša besedo, ki se večkrat ponovi, ali v leksikonu, da ne bi ponavljali osnovne besede v geslu, ali v bibliografijah, da bi se izognili ponavljanju dolgih naslovov in podobno. Raba takih okrajšav je omejena in namenjena le bralcem določene knjige. Zato jih avtor navadno razloži v priloženem seznamu. Ko se raba takih, priložnostnih okrajšav razširi in jo sprejme večji krog uporabnikov, postanejo ustaljene. Le-te naj bi brez težav znal prebrati

in razumel tudi poprečen bralec. Ker so v jezikovni sistem vključene le ustajljene okrajšave, bomo govorili le o teh.

Po obliki delimo okrajšave v nesestavljene in sestavljene, pač po tem, ali prvotno, neokrajšano besedilo tvori ena sama beseda, npr. *g.*, *tov.*, *prof.*, ali dve in več besed, npr. *I. L.*, *itd.*, *pr. n. š.*

Nesestavljene okrajšave tvorimo s prekinitvijo (suspencijo) ali pa s krčenjem (kontrakcijo). Pri prekinitvi zapišemo le začetni del neokrajšanega besedila npr. *o.* za 'oče', *tel.* za 'telefon', *gimn.* za 'gimnazija'. Po obsegu prekinitve ločimo več tipov okrajšav, odvisno od tega, kolikšen del besede smo zapisali. Zapišemo lahko: samo prvo črko (*g.*, *L.*), prvi dve črki (*št.*, *ul.*), prvi zlog in naslednji soglasnik (*prof.*, *ing.*), prva dva zloga in soglasnik (*univ.*, *akad.*). Pri krčenju zapišemo le določene dele neokrajšanega besedila (*dr.* za 'doktor', *ga.* za 'gospa', *rkp.* za 'rokopis'). Po tem, katere dele besedila smo zapisali, ločimo nekaj tipov takih okrajšav. Tako lahko napišemo: prvo in zadnjo črko (*ca.*, *do.*), prvo in dve zadnji črki (*feo.*, *bto.*), začetni črki podstav pri zloženkah (*pk.*, *sh.*), prvo črko in dva soglasnika (*rkp.*, *gdč.*) in prvo črko in tri soglasnike (*impr.*, *msgr.*).

Sestavljene okrajšave delimo v dve skupini: take, katerih člene pišemo ločeno, in take, katerih člene pišemo skupaj. Prve so lahko sestavljene iz dveh členov (*d. d.*, *ing. arh.*) ali iz treh in več členov (*dr. h. c.*, *z. z. o. z.*). Skupaj pišemo nekaj pogosto rabljenih okrajšav, kot so *npr.*, *itd.* in *ipd.*

Pri tvorbi je nedvomno najbolj razširjen tip *prof.*, *ing.*, saj je skoraj polovica vseh okrajšav oblikovana po tem tipu; ta tip je tudi najbolj produktiven. Razširjen je tudi tip *g.*, *L.*, le da pri njem nastopajo težave zaradi majhne informacije, ki jo lahko nudi ena sama črka. Zato so pogosti »homonimi«. Tako lahko okrajšavo *v.* preberemo na nič manj kot sedem načinov: vzhod, verbum, vrsta, verz, verte, von in vide (18:1044). Tvorba s krčenjem je neproduktivna in je v večini primerov tujega izvora, o tem priča tudi pogosta pisava z veliko začetnico (*Mme.*, *Cie.*).

III

Po načinu, kako so nastale, delimo kratice v tri skupine: inicialne, zlogovne in kombinirane.

Inicialne (iz začetnic) kratice tvorimo tako, da vsaki besedi prvotnega, neokrajšanega besedila vzamemo prvo črko in jih združimo (*Republiška izobraževalna skupnost RIS*). Po tem, kako te inicialke preberemo, delimo take kratice v glasovne in črkovalne. Glasovne so tiste, pri katerih preberemo kratico kot besedo, ki jo tvorijo inicialke: *NUK* [nuk], *VOS* [vos]. Črkovalne kratice tvorimo tako, da v besedo družimo imena inicialk. Pri tem jih lahko beremo ali po domače ali po tuje. Po domače jih izgovarjamo ali poimensko ali s polglasnikom. Poimensko beremo kratice tako, da družimo v besedo imena posameznih inicialk, kot jih poznamo pri abecedi: *UKV* [u-ka-ve], *PTT* [pe-te-te]. S polglasnikom izgovorimo kratice tako, da vsakemu soglasniku dodamo še polglasnik: *JDŽ* [jə-də-žə], *SZDL* [sə-zə-də-lə]. Po tuje izgovorimo črkovalne kratice tako, da v besede družimo inicialke, izgovorjene tako, kot to zahteva jezik, iz katerega smo kratice prevzeli: *HJ* [ha-jot], *BBC* [bi-bi-si], *BCG* [be-se-že].

Zlogovne kratice tvorimo tako, da vsaki besedi neokrajšanega besedila vzamemo prvi zlog ter jih združimo v novo besedo: *Narodni magazin* — *NAMA*, *Tovarna sanitetskega materiala* — *TOSAMA*.

Kombinirane kratice nastanejo s kombinacijami glasovno branih črk in zlogov: *Industrija metalnih polizdelkov* — *IMPOL*, *Tovarna motorjev Sežana* — *TOMOS*, *Industrija kovinske opreme* — *INKOP*.

Inicialne kratice so dosti bolj pogoste kot zlogovne ali kombinirane. Pišemo jih praviloma z velikimi črkami, le redko vključujemo tudi kako malo črko (*ObLO*, *BiH*, *VKpb*). Pri zlogovnih in kombiniranih kraticah čutimo željo, da bi se osamosvojile, da bi postale nove besede — okrajšanke, zato jih pogosto pišemo le z veliko začetnico (*Cetis*, *Beti*).

Pri izgovoru inicialnih kratic opazimo določene zakonitosti. Kratice iz dveh inicialk praviloma razvežemo, torej preberemo v neokrajšani obliki: *SZ* — Sovjetska zveza, *OI* — olimpijske igre. Če krajšanje ohranimo tudi pri izgovoru, jih beremo črkovalno *CK* [*ce-ka*], *OD* [*o-de*]. Pri branju inicialnih kratic, sestavljenih iz treh inicialk, vpliva na izgovor kombinacija soglasnikov in samoglasnikov.

Če so zastopani sami soglasniki (CCC),* kratico navadno razvežemo: *ZRN* — Zvezna republika Nemčija, *VVZ* — vzgojno-varstveni zavod. Če jih le beremo okrajšano, jih pogosto izgovorimo črkovalno: *LMS* — [*el-em-es*], *RTV* — [*er-te-ve*]. Le včasih, navadno, ko nastopi hiat, namesto črkovalno, beremo tudi s polglasniki: *TSS* — [*ta-sə-šə*], *VPS* — [*va-pə-šə*]. Če samoglasniku sledita dva soglasnika (VCC), kratico izgovorimo črkovalno: *APZ* — [*a-pe-ze*], *UKV* [*u-ka-ve*]. Če stoji samoglasnik med dvema soglasnikoma (CVC), beremo kratico kot besedo: *LIP* — [*lip*], *TOB* — [*tob*].

Kratice iz štirih in več inicialk so bolj redke in jih radi razvežemo: *FAGG* — Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, *AGRFT* — Akademija za gledališče, radio, film in televizijo. Kot besede beremo kratice, pri katerih srečamo naslednje kombinacije soglasnikov in samoglasnikov: CVCC: *VEKŠ*, *TOZD*; CCVC: *SKUD*, *SNOS*; CVCV: *NATO*, *SAZU*. Če nastopijo štirje soglasniki (CCCC), in kratice ne razvežemo, jo beremo črkovalno: *SSSR* [*es-es-es-er*], *VKpb* [*ve-ka-pe-be*]; redkeje s polglasniki: *SZDL* [*sə-zə-də-lə*], *ČJKZ* [*čə-jə-ka-zə*].

Zanimivo je, da kratice z inicialko *J*, ne glede na to, ali so sestavljene iz treh ali štirih inicialk, izgovarjamo navadno s polglasnikom: *JLA* [*jə-lə-a*] *FLRJ* [*fə-lə-rə-jə*].

Če kratice ne razvežemo, ima naglas na prvem zlogu.

Spol in število kratici lahko določa glavna beseda neokrajšanega besedila: *ZIS* je sporočil, ker je svet; *SZDL* je potrdila, ker je zveza; *ZTP* je ukrenilo, ker je podjetje; *ZDA* so privolile, ker so države. Seveda pogosto tudi kar m. spola: pri *RIS-u*, čeprav je skupnost, pri *TAM-u*, čeprav je tovarna ipd.

* C — soglasnik, V — samoglasnik.

IV

Znamenja in simboli so mednarodno dogovorjeni znaki, ki jih v posameznih jezikih izgovarjamo po zakonih tega jezika. Oblikoslovno jih prilagodimo sobesedju: *1 l* 'en liter', *2 l* 'dva litra', *5 l* 'trije litri'. Pišemo jih vedno brez pike. — Po obliki ločimo več vrst znamenj in simbolov. Pišemo jih lahko: s črkami, številkami, posebnimi znamenji in s kombinacijo prejšnjih. — S črkami pišemo večino mednarodnih fizikalnih enot, simbole za kemične prvine, oznake na avtomobilih in podobno. Črke uporabljamo kot znake tudi v druge namene (geometrija, zemljepis in podobno). Pri tem se poleg črk naše abecede poslužujemo tudi črk grškega alfabeta (α , β) in drugih črkopisov (x , y , $\bar{A}$). Po nastanku so taka znamenja navadno okrajšave, toda prevzete iz tujih jezikov in v našem jeziku služijo le kot znamenja. Da jih ločimo od okrajšav, jih pišemo brez pike. — S številkami zaznamujemo predvsem števila, lahko pa nam služijo kot znak tudi v druge namene. V slovenščini poleg arabskih števil uporabljamo tudi rimske.

Posebni znaki so vsa ostala znamenja, s katerimi nadomeščamo pri pisanju besede za določene pojme: %, +, \$. Vlogo posebnih znakov prevzamejo tudi nekatera ločila, ki poleg svoje osnovne naloge, da omogočajo pravilno stavčnofonetično branje in razumevanje pisane besede, vršijo še kako drugo funkcijo. Tako nam pika služi za označevanje vrstilnih števnikov, če jih pišemo s številko (2. 'drugi'), z vejico pa v matematiki ločimo cela števila od decimalk (1,99).

Znamenja pogosto nastopajo kot kombinacija črk, števil in posebnih znakov: $-12^{\circ} C$, $20 kW$, $7,7\%$.

Za pisanje vseh znamenj in simbolov je važno, da jih vedno pišemo natančno tako, kot je mednarodno dogovorjeno. To še posebno velja za znamenja in simbole, ki jih pišemo s črkami, kjer je možna zamenjava z okrajšavami: *l* 'leto' proti *l* 'liter'; *g* 'gospod' proti *g* 'gram'. Če z znamenji tvorimo zloženke, jih pišemo z vezajem: 20-letnica, H-bomba, A-drog.

V

Nekatere kratice, posebno tiste, ki jih izgovarjamo besedno, druge bolj redko (*enobe* < *NOB*), spričo razširjenosti in pogoste rabe, postanejo nove besede — **okrajšanke**. Zanje veljajo vsa pravila besedotvorja in pravopisa. Spol jim določa končnica: na *-a* so ženskega spola, sicer pa moškega. Pišemo jih z veliko začetnico, če so lastna imena (*Avnoj*, *Tomos*), in z malo, če so občna (*jus*, *tozd*). Naglas imajo okrajšanke na prvem zlogu, če so dvozložne (*sténčas*, *Grádis*).

Mnoge tujke, ki smo jih sprejeli zadnje čase, so po svojem izvoru kratice (*radar*, *laser*), zato kaže k tujkam šteti tudi nekatere okrajšanke, ki jih Pravoepis 62 navaja v seznamu kratic in znamenj, npr. *agitprop*, *čeka*, *dia*, *gestapo*, *Interpol*, *Inturist*, *kolhoz*, *Kominform*, *komsomol*, *motel*, *Nolit*, *politbiro*, *politdelegat*, *sophoz*, *sténčas*, *Stalag*.

Iz nekaterih kratic, četudi se niso uveljavile kot okrajšanke, delamo izpeljanke: *SS* — *esesovec*, *FN* — *efenka*.

Matej Rode

Gimnazija v Celju

LITERATURA:

1. *F. Ramovš, M. Kos*, Brižinski spomeniki, Ljubljana 1937.
2. *Josip Tominšek*, Antibarbarus, Studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja, I, Ljubljana 1910.
3. *Peter Dajnko*, Lehrbuch der Windischen Sprache, Graz 1824.
4. *Slovenska slovnica* s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim ciriliškim berilom za Slovence, Spisal Anton Janežič, Celovec 1854.
5. *Slovenska slovnica* za domačo in šolsko rabo, Spisal Anton Janežič, Celovec 1865.
6. *A. Janežičeva Slovenska slovnica*. Za srednje šole priredil in predelal Jakob Sket, 6. izdaja, Celovec 1889.
7. *Slovenski pravopis*, Sestavil Fr. Levec, Dunaj 1899.
8. *Slovenska slovnica* za srednje šole, Sestavil Anton Breznik, Celovec 1916; in kasnejše izdaje.
9. *Slovenski pravopis*, Sestavil A. Breznik, Ljubljana 1920.
10. *Slovenski pravopis*, Izdalo in založilo Znanstveno društvo, Ljubljana 1935.
11. *Slovenski pravopis*, Mala izdaja, Priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana 1937.
12. *Stanko Bunc*, Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1940.
13. *Slovenska slovnica*, Sestavil uredniški odbor, Ljubljana 1947.
14. *Slovenska slovnica*, Sestavili dr. A. Bajec, dr. R. Kolarič, dr. M. Rupel, Ljubljana 1956.
15. *Kratice*, Koledar Mohorjeve družbe za prestopno leto 1948, Ljubljana 1947, strani 39—40.
16. *Jože Zupančič*, *Kratice*, Mala izdaja, Ljubljana 1948.
17. *Slovenski pravopis*, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1950.
18. *Slovenski pravopis*, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1962.
19. *Stanko Bunc*, *Mali slovenski pravopis*, Maribor 1966.
20. *Tomo Korošec*, O rabi kratic v slovenščini, Pet minut za boljši jezik, Ljubljana 1972, strani 157—161.
21. *Jože Toporišič*, Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika, Slavistična revija, Ljubljana, XX/1972, št. 3, str. 285—318.
22. *V. V. Borisov*, Abbreviacija i akronimija, Voennye i naučno-texničeskie sokraščenija v inostrannyx jazykax, Voenizdat, Moskva 1972 (z literaturo).
23. *Rikard Simeon*, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I. in II, Matica Hrvatska, Zagreb 1969.
24. *Jovan Janičijević*, Jezik skraćenica; v knjigi *Josipa Zidarja*, Rečnik jugoslovenskih skraćenica, Međunarodna politika, Beograd 1971, strani VII—XIV (z literaturo).

ASKERČEVA PISMA ČEHOM

II. Adolfu Černemu

Odlični poznavalec slovanskega sveta, pesnik in publicist Adolf Černý, je znan predvsem kot urednik revije »Slovanský přehled«, ki jo je osnoval leta 1898. Že od prve številke dalje je vabil k sodelovanju pomembne slovanske znanstvenike, pisatelje in publiciste, ki so pripomogli, da si je revija že kmalu pridobila velik ugled doma in v svetu. S svojimi sotrudniki iz posameznih slovanskih dežel si je pridno dopisoval in tako je že pred prvo svetovno vojno nastala bogata korespondenca edinstvene važnosti za preučevanje med slovanskih odnosov in novejšo zgodovinske slovanskih narodov sploh. Usoda te korespondence je bila vse do zadnjega časa neznana. Med vojno so jo nacisti premetali in veliko pisem odnesli v Nemčijo.³⁸ Prav zato smo se po pravici bali, da so tudi pisma slovenskih dopisnikov izgubljena. Šele lansko leto, ko je korespondenca prešla v last arhiva Češkoslovaške akademije znanosti, sem dognal, da so se ohranila pisma sledečih slovenskih sotrudnikov SPř: A. A.-ca (27 pisem), J. Glonarja (4), Fr. Govekarja (2), Fr. Ilešiča (29), Fr. Kralja (7), Iv. Kunšiča (1), Z. Kvedrove (1), Evg. Lampeta (2), L. Lenarda (4), Petra Miklavca (19), Iv. Trinka (30) in Fr. Vidica (7). Vsaj najbolj važna od teh pisem si vsekakor zaslužijo, da bi bila objavljena.

Za boljše razumevanje Aškerčevih pisem Černemu je potrebno, da vsaj na kratko spregovorimo o uredniku SPř in o njegovem odnosu do slovanskih narodov.

A. Černý se je rodil 19. avgusta 1864 v Hradcu Královem, kjer je obiskoval realko in učiteljsiše. Leta 1895 se mu je posrečilo dobiti službo na moškem učiteljsišču v Pragi in priti tako v središče češkega kulturnega in političnega življenja. Tri leta nato je ustanovil revijo SPř in bil njen urednik, postal upravnik Narodopisnega muzeja, od leta 1901 pa tudi lektor lužiške srbsčine in poljščine na Karlovi univerzi (deset let pozneje pa še srbohrvaščine). Ker so mu leta 1914 onemogočili nadaljnje izdajanje SPř, je med prvo svetovno vojno sodeloval v raznih čeških revijah in časnikih ter po vojni izdal svoje razprave in članke o problemih slovanskih narodov v posebni knjigi.³⁹ Po osvoboditvi je bil nekaj let v diplomatski službi. Kot član češkoslovaške mirovne delegacije v Parizu si je zelo prizadeval, da bi dobili Lužiški Srbi avtonomijo in bili pripojeni k Češkoslovaški podobno kot Podkarpatski Ukrajinci. Čeprav njegov trud ni bil uspešen, je s svojimi članki in brošurami le opozoril svetovno javnost na lužiško vprašanje in tako veliko pripomogel, da so dobili Lužičani po vojni vsaj nekaj narodnostnih pravic. Pozneje se je posvetil samo uredniškemu, znanstvenemu in literarnemu delu. Umrl je 27. decembra 1952.

Svoje literarne prvence je začel Černý objavljati že v zadnjem letniku učiteljsišča. Kot pesnik je znan zlasti pod pseudonimom Jan Rokyta. Izdal je preko dvajset knjig pesmi, od katerih naj omenimo vsaj najbolj važne:

³⁸ Prim. Otakar Bartoš: Zamýšlení nad Adolfem Černým. SPř 40/1954, str. 261.

³⁹ Slovanstvo za světové války. Studie Úvahy a črty z doby válečného převratu. Plzeň 1919. K. Beniško, 270 str. Knihovna Život, r. II. č. 2.

Když se připozdívá (1897), Světla a bludička (1898), Lekniny na hlubinách (1900), Viděl jsem duši ženy (1902), Hradby padají (1906), Království Ticha a Smíru (1907), avtobiografski roman v verzih Prokop Rybář (1913), Zpěvník pozdního Husity (1918), Písně osvobozeného otroka (1919) in dr. Boje balkanských narodov za svobodu opeva v zbirki Balkanské zpěvy (1915), lepote Dalmacije, zlasti otoka Raba, kamor je skoro vsako leto zahajal na dopust, pa v zbirki Jadranské dojmy (1915).⁴⁰

V poeziji A. Černega resda lahko zasledimo vplive njegovega pesniškega vzornika in konec prejšnjega stoletja vladarja na češkem Parnasu Jaroslava Vrchlickega, toda to niti najmanj ne zmanjšuje umetniške vrednosti čustveno in idejno globokih stihov Jana Rokyte. To so izpovedi češkega človeka, tesno povezanega s preteklostjo svojega naroda, ki pa ga seveda mučijo isti filozofski, verski in življenjski problemi kot njegove sodobnike drugod po Evropi. Podobno kot pri hrvaškem pesniku (in njegovem dobrem prijatelju) Silviu S. Kranjčeviću, deloma tudi pri A-u, so ti problemi ponekod ključ za razumevanje njegovih verzov. Samo mimogrede naj omenimo, da je Černý ob koncu stoletja izstopil iz katoliške cerkve, ker je dognal, da češkemu človeka najbolj ustreza nauk Husa in čeških bratov.

Ne smemo pozabiti tudi na bogato prevajalsko delo Černega. Najprej in največ je prevajal lužiškosrbske pesnike in pisatelje v češčino in češke v lužiško srbsščino, poleg tega pa je preložil vrsto del iz poljske (Orzeszkowa, Przybyszewski, Wyspiański in dr.) in ruske književnosti (Turgenjev, Mihajlov in dr.). Iz jugoslovanskih literatur je prevedel dve knjigi pesmi S. S. Kranjčevića (Praha 1911—1920), v revijah pa so izhajali njegovi prevodi V. Ilića, J. Dučića, J. Milakovića, Trinka, Aškerca, Župančića in dr.⁴¹

Nazori mladega Adolfa Černega o Slovanih so se oblikovali pod vplivom Kollárjevih idej, ki so kljub Havličku in T. G. Masaryku vse 19. stoletje navzočne v češkem političnem in kulturnem življenju, toda že kmalu sta ga neposreden stik s slovanskim svetom, zlasti pa študij Masarykovih del, prepričala, da je treba reševati vprašanje slovanske vzajemnosti s konkretnim delom in razumevanjem, ne pa z romantičnim zanesenjaštvom. Že kot dvajsetleten mladenič je odšel med Lužiške Srbe, da se nauči njihovega jezika in se seznanj z njihovo literaturo in narodopisjem. Potem pa se je k njim vračal vedno znova in znova. K srcu mu je prirasla usoda ostankov naroda, ki ga ne more rešiti pred popolnim potujčenjem nikakršno sentimentalno hejslovanstvo, marveč samo organizirana pomoč znanstvenikov in politikov. Že po nekaj letih je postal Černý najboljši poznavalec Lužiških Srbov in njihov največji prijatelj. Napisal je o njih številne razprave in članke in vrsto knjig, od katerih so najpomembnejše izdaje lužiških ljudskih pesmi (1888 do 1894), dalje Lužičké obrázky (1890), Svátba u Lužických Srbů (1893), Různé listy o Lužici (1894), Mythiske bytosće lužiskih Serbow (1898 prev. do polščine), Lužice a Lužičtí Srbové (1912), Lužická otázka (1918, 2. izd. 1945) in dr.

⁴⁰ O Rabu je napisal tudi številne članke v SPř 1908—1909 in v Času 1913 ter izdal knjižico Dalmatinský ostrov Rab (Praha 1910) in s tem veliko pripomogel, da so češki turisti prihajali na dopust prav na ta otok.

⁴¹ Nekatero od teh prevodov je objavil pod psevdonimom Jiří Rubín.

Dela J. I. Baudouina de Courtenayja⁴² so v devetdesetih letih zbudila zanimanje A. Černega za beneške Slovence, zlasti za njihove običaje in ljudske pesmi. Že leta 1896 je napisal v *Národních listih* (štev. 168) obširno poročilo o njegovi knjigi *Materialy dlja južnoslavjanskej dialektologii i etnografii. I. Rezijanske teksty* (Petrograd 1895, Akad. nauk), leto pozneje, ko je napisal o njenih prebivalcih zanimiv članek *Resiané, Slované severoitalští*,⁴³ se je pa sam napotil v Rezijsko. Po povratku je objavil svoja opažanja in etnografske beležke v potopisni razpravi *V údolí Resie*.⁴⁴ Zapisal si je številne ljudske pesmi in — menda kot prvi od tujih narodopiscev — tudi nekaj melodij. Po ponovnem obisku Rezijske je napisal še dve razpravi: *Opět v Resii*⁴⁵ in *U italských Slovanů*.⁴⁶ Černega zapiski kažejo razgledanega etnografa, ki je preučeval narodopis, jezik in zgodovino beneških Slovencev z veliko ljubeznijo in zanimanjem. Omenimo še to, da se je na potovanju seznanil z Ivanom Trinkom, katerega je takoj pritegnil v krog sodelavcev SPř in si z njim veliko dopisoval.⁴⁷ O Trinku je napisal tudi članek in prevedel iz njegove zbirke *Poezije* (1897) osem pesmi.⁴⁸

A. Černý je na svojih potovanjih po slovanskih deželah navezoval osebne stike s številnimi pisatelji, znanstveniki in publicisti. Iz Lužice ga je pot vodila na Poljsko in v Rusijo, pozneje pa med Jugoslovane. Zato lahko rečemo, da je bil v devetdesetih letih najboljši poznavalec slovanskih narodov med Čehi in ni prav nič čudnega, da se je že kmalu po prihodu v Prago leta 1895 začel ukvarjati z mislijo, da bi ustanovil revijo, ki bi bila nadomestilo za *Jelínkov Slovánský sborník*, ki je leta 1887 prenehal izhajati. Černý ni imel v mislih revije, kakršna je bila *Jelínkova*, niti strogo znanstvenega slavističnega organa, kakršen je bil npr. *Jagičev Archiv f. slavische Philologie*, marveč mesečnik, ki bi nepristransko, objektivno in kritično obravnaval aktualne probleme kulturnega, političnega in gospodarskega življenja slovanskih narodov, zlasti pa vprašanja medslovanskih odnosov. Šele ko si je zagotovil sredstva in našel sotruidnike doma in v svetu, je začel — ne brez težav in žrtev — izdajati SPř. Ker je bila revija idejno zelo blizu Masarykovi in Drtinovi *Naši dobi* in ker je o češko-slovanskih odnosih (zlasti o odnosih do carske Rusije) pisala kritično, je že v začetku naletela na odpor stare generacije slovanofilov. Z veseljem pa jo je pozdravila mlada generacija

⁴² Poznal je tudi vso literaturo, ki je izšla o Rezijanih pred deli J. Baudouina de Courtenayja.

⁴³ *Květy*, 19/1897, 1. pol., str. 326—352, 451—461.

⁴⁴ SPř, 2/1899—900, str. 16—22, 79—84, 113—118.

⁴⁵ *Zlatá Praha*, 22/1905, str. 369—370, 379—381, 391. Zabeležili so jo Simon Rutar v *LZ*, 26/1906, str. 758, E. Lampe v *DS* 20/1907, str. 42 in dr. Izšla je tudi kot pos. odtis. Vse te prav danes izredno zanimive potopisne članke in razprave Černega in Trinku o Rezijanih bi morali prevesti v slovenščino.

⁴⁶ *Květy*, 28/1906, 1. pol., str. 662—672, 797—811.

⁴⁷ Trinko je objavil v SPř nekaj člankov o beneških Slovencih, od katerih naj omenimo vsaj *Italští Slovinci* (1/1898—99, str. 225—229), *Čedadský sjezd na památku Pavla Diakona* (2/1899—900, str. 26—28), *Vlaši a Slované* (2/1899 do 1900, str. 312—316), *Z italské Slovenie* (8/1905—06, str. 271—276).

⁴⁸ SPř, 7/1904—05, str. 337—340.

slavistov doma in v drugih slovanskih deželah. Med najbolj pozitivne novosti revije spada predvsem veliko zanimanje, ki ga je že od vsega začetka posvečala zatiranim slovanskim narodom v carski Rusiji (Belorusom in Ukrajincem) in malim narodom, ki jim grozi potujčenje (Lužičanom, Slovencem v Italiji in v Avstriji, pa tudi Makedoncem). Velikega pomena pa je bilo tudi dejstvo, da je imela v vseh slovanskih deželah svoje dopisnike, ki so domače razmere dobro poznali in lahko o njih kritično pisali, včasih celo tisto, kar doma niso smeli. Za sodelavce in slovenicis je Černý že od vsega začetka pridobil poleg Čeha Jana V. Lega zlasti Frana Vidica, Ivana Trinka, praškega visokošolca Antona Dermoto, Petra Miklavca (ki je pod psevdonimom P. M. Podravski sodeloval že v Jelínkovem Slovanskem sborníku in v drugih čeških revijah), dalje koroška duhovnika češkega porekla Františka Lenca⁴⁹ in Františka Štingla,⁵⁰ ki je pisal pod psevdonimom Fr. Svečan. V drugem letniku pa sta poleg teh sodelovala tudi Zofka Kvedrova in Fran Ilešič. Med poznejšimi sodelavci do leta 1914 najdemo še A. Aškerca, Ant. Bega, Fr. Govekarja, J. A. Glonarja, Franceta Kidriča in dr.

Z Aškercem je Černý navezal stike že kmalu po ustanovitvi revije. O njegovih pesmih, pa tudi o tem, kako so bile sprejete zlasti pri slovenski katoliški kritiki, je lahko bral že v devetdesetih letih v praških dnevnikih, najprej v nemški Politik,⁵¹ pozneje pa v Národních listih⁵² in v reviji Akademie.⁵³ Ni dvoma, da je slovenski pesnik že takrat imponiral mlademu in svobodomiselnemu češkemu pesniku, saj si je ta nabavil najbrž že tiste čase prvi dve Aškerčevi pesniški zbirki.⁵⁴ Pisemske stike pa je navezal Černý z Aškercem šele v začetku leta 1899. Kot urednik SPř je imel že od vsega začetka v načrtu, da bo njegova revija vsako leto prinašala informativne pregledne literarnega ustvarjanja pri posameznih slovanskih narodih v preteklem letu, in to po možnosti izpod peresa najboljših literarnih zgodovinarjev in kritikov. Za tak pregled slovenske literature (o kulturnih razmerah na Slovenskem mu je napisal članek J. V. Lego)⁵⁵ se je obrnil najprej na Dunaj na dr. Fr. Vidica in doc. dr. M. Murka. Od prvega sploh ni prejel odgovora, drugi pa se je opravičil, da nima časa, čeprav je tedaj končal svoj že omenjeni pregled slovenskega slovstva za Ottův slovník naučný in bi bil tak članek z lahkoto napisal. Ko pa je kmalu nato izšla v LZ Aškerčeva simpatična be-

⁴⁹ 1864—1898. Po končanem bogoslovskem študiju v Celovcu je služboval po raznih župnijah na Koroškem. Nekrolog gl. SPř, 1/1898—99, str. 183—184.

⁵⁰ 1868—1944. Do 1893 kaplan v Svečah, od 1897—1915 v Kotljah. Prim. SBL, III., str. 688—689.

⁵¹ Johan Souvan: Ein geistlicher Balladendichter. Politik, 29/1890, № 206 (29. VII.), str. 1—2. — Fr. Selak: A. Aškerc. Slovenischer Dichter. Politik, 32/1893, № 254 (13. IX.), str. 1—3. Obširna in zelo zanimiva članka prinašata tudi nekaj nemških prevodov Aškerčevih pesmi.

⁵² -1- [= Josef Holeček?]: Lirske in epske poezije. Napisal A. Aškerc. Národní listy, 36/1896, č. 250 (21. VIII.), str. 4—5. Tudi v tej obširni oceni je nekaj prevodov v češčino. V AB ni omenjen.

⁵³ Etbin Kristan: Antonín Aškerc. Akademie, 3/1899, str. 37—39.

⁵⁴ Slovinská literatura. SPř 1/1898—99, str. 110—112.

⁵⁵ Slovinská literatura. SPř 1/1898—99, str. 110—112.

ležka o SPř,⁵⁶ je Černý izkoristil priložnost in se v zahvalnem pismu od 10. I. 1899 obrnil na pesnika, naj mu on napiše pregled slovenskega leposlovja za leto 1898, v katerem »naj bi bilo zabeleženo vse, kar je izšlo pomembnega v novelistiki, poeziji in dramatikii«, ter ga naprosil, naj ne piše samo o knjigah, »marveč tudi o delih v revijah, tudi o najmlajših avtorjih«. Na to pismo mu je A. že kmalu odgovoril in tako se je med njima razvila korespondenca, ki je trajala skoro vse do pesnikove smrti. Od te korespondence smo doslej poznali samo šest pisem Černega, ki jih je objavil Václav Burian,⁵⁷ Aškerčeva pisma pa niso bila znana.

V Aškerčevih pismih A. Černemu ne najdemo sicer ničesar, kar bi pomembno spreminjalo ali dopolnjevalo njegovo doslej znano človeško in umetniško podobo, toda kljub temu nudijo literarnemu zgodovinarju važno gradivo za študij pesnikovega odnosa do Čehov, za poznavanje kulturnih razmer na Slovenskem v začetku stoletja, pa tudi za presojo in pravilno razumevanje Aškerčevih del (Zlatorog). Hkrati pa bodo ta pisma prinesla tudi odgovor na vprašanje, zakaj je urednik SPř objavil toliko člankov o Aškercu in toliko prevodov pesmi, več kot katerega koli drugega slovenskega pesnika.

1

Ljubljana, 19. I. 99.

Velemenjeni gospod urednik!

Oprostite, da Vam še le danes odgovarjam.

Imam toliko dela, da včasih težko zmagujem privatno korespondencijo.

Želji Vaši, da bi napisal že do 20. t. m. napisal[!] članek o slovenski književnosti l. 98., nisem mogel ustreči, ker nisem utegnil. Tudi še ne vem, bom-li Vam mogel sploh ustreči.

Rečem pa tako-le: Ako Vam *do 1. februarja* ne pošljem članka, naznamim Vam do tačasnjo literaturo, ki Vam gotovo ustreže in Vam napiše essay, kakršen Si želite.

Vam je prav tako?

Z odličnim spoštovanjem

priporoča se Vam udani

A. Aškerc
(arhivar)

A. je imel veliko opravka predvsem v arhivu, kjer je bil šele pol leta nameščen, pa se je moral seznaniti z gradivom in z arhivarskim delom. Ker sam le ni utegnil napisati članka, je v točno obljubljenem roku sporočil Černemu:

⁵⁶ LZ, 18/1898, str. 767. A. med dr. piše, da bi morali tako revijo izdajati Rusi, »toda do sedaj se je pokazalo, da tam, žal niso ugodna tla za takšna časniška podjetja. Razlogi so različni in izobraženim čitateljem ne neznani... Zato pa z veseljem pozdravljamo novi SPř bratov Čehov, saj so baš oni že od nekdanj najglasneje povdarjali prosvetno vzajemnost slovansko v poeziji, v knjigi in žurnalistiki«. Za svoje resno delo, pravi dalje A., si je uredništvo izbralo dve zvezdi vodnici: ljubezen in resnico.

⁵⁷ Z dopisú Adolfa Černého Antonínu Aškercovi. SPř 1914—1924. Sborník statí... Praha 1925, str. 26—31.

2

Ljubljana, 1. febr. 99.

Velecenjeni gospod!

Mislil sem, da Vam bom mogel napisati črtico o slov. književnosti l. 98., a sedaj vidim, da ne bom utegnil, kakor i dosedaj nisem utegnil. Oprostite torej!

Naznanjam Vam pa adresu dveh slov. literatov, ki Vam gotovo — jeden ali drugi! — spišeta takšen essay, ki si ga želite.

To sta gospoda:

Dr. Fr. Vidic, translator državnega zakonika na Dunaju (Wien) in pa

Dr. Matija Murko, profesor na orientalski akademiji in privatni docent na univerzi dunajski (Wien).

Proseč Vas, da mi ne zamerite, ostajam z vsem spoštovanjem

udani Vam A. Aškerc

Černý je odgovoril Aškercu 6. II. 1899, še preden je dobil to njegovo pismo, da se bo še enkrat obrnil na Vidica in Murka, če pa onadva ne bosta utegnila članka napisati, bo ponovno nadlegoval Aškercu. Sporoča mu, da ima obe njegovi pesniški zbirki in da bo v aprilski ali majski številki SPř objavil nekaj prevodov njegovih pesmi. Prosi ga, naj mu pošlje svojo fotografijo. A. mu je odgovoril:

3

Ljubljana, 3. III. 99.

Velecenjeni gospod!

Oprostite, da Vašemu pismu z dné 6. febr. še-le danes odgovarjam.

Upam, da Vam je v tem času ali dr. Murko, ali dr. Vidic že kaj napisal o slov književnosti minulega leta. Saj pisati o njej ni baš veliko, *ker ni veliko prišlo* na svetlo. Izvirno izdanje je izšlo samo *jedno* (!), vse drugo, kar pride na dan, izhaja po naših časopisih. Beletristični spisi, kar jih je naj-boljših, objavljeni so v »Zvonu«, ki ga gotovo poznate.

Veste gospod, mi Slovenci nismo Čehi! V *nobenem* oziru! Tužna nam majka!

Torej: ali Vam je kdo že napisal kaj, kar ste hoteli imeti?

Kar se pa tiče prevodov iz mojih poezij, me bode to jako veselilo, ako jih objavite v »Slovanskem Pregledu«.

Fotografije svoje Vam pa ne morem poslati, ker — je *nimam!*

Ogibljem se fotografov, a *sojce podobe ne bi dal objavljat po časopisih*: meni se zdi to precej — gizdavo.

Moja prava podoba so — moje poezije, tu vidite moj obraz!...

Z bratovskim slovanskim pozdravom in z vsem spoštovanjem sem

Vaš udani

Aškerc

Aškerčeva trditev, da je izšla samo ena izvorna izdaja v l. 1898, ni točna. Kolikor sem mogel dognati v Simoničevi Slov. bibliografiji, so izšle vsaj Hribarjeve Popevčice milemu narodu, Iv. Bučarja Biserolja, Iv. Benka Strahomir, Iv. Tavčarja Zbr. spisi III in almanah Na razstanku. — Sodeč po AB (str. 105), se je A. pred l. 1899 fotografiral samo trikrat (1880, 1885 in 1895—94) in ni bila do tedaj nikjer objavljena njegova podoba. — Na to pismo je Černý odgovoril 24. III. 1899, da je bil na dopustu v Dubrovniku, da mu je Vidic članek poslal in da sta se z njim srečala na Dunaju. Rad bi se bil ustavil tudi v Ljubljani, kjer je bil lansko leto in bo mogoče še letos. Še enkrat prosi Aškerca za sliko, da jo objavi skupaj s pesmimi, ki jih je prevedel Jaromir Borecký. Černý je objavil Vidičev članek takoj v 1. letniku SPř (str. 340—346). V njem je Aškercu posvečena skoro cela stran. O njegovi poeziji govori Vidic z velikim priznanjem: stoji na čelu realistične šole, zadnja leta daje smer slovenski poeziji, postal je pesnik svojega časa, je v prvi vrsti epik, njegova Muza ni sentimentalna, kliče v boj proti tiranom, nad sovražniki slovanstva hoče zmagati s prosveto in napredkom, ne pa z mečem, njegovi popisi so plastični in jedrnat, je svež in močan v besedah in dober, nežen in plemenit v čustvovanju. Nato pa le prizna, da je »v zadnjem času začela njegova pesniška moč nekoliko pojemati. Njegov ciklus Pavliha na Jutrovem postaja dolgočasen ... ker pogosto neznatne misli obdeluje v dolgih oblikah«.

4

Ljubljana, 20. VI. 99.

Velecenjeni gospod urednik!

Srčna Vam hvala za Vašo ljubeznivo pozornost in laskavo priznanje, da ste objavili v 9. številki »Slovanskega Pregleda« petero mojih pesmic!

Prosim Vas ob enem, da izročite gospodu Vlad. Boreckemu mojo najlepšo zahvalo za njegove prevode!

Kolikor smem soditi, so se mu ti prevodi prav dobro posrečili.

Samo dveh verzov »Sopotnik« (Slov. prehled str. 415.)

»Kaj meni Meka Tvoja,

kaj meni turban Tvoj?«

= Jak moje Mekka Tvoje,

jak můj je turban tvůj!«

ni popolnoma točno prevedel.

Verza pomenita marveč:

»Co mně M. tvoje?

(Was kümmert mich?)

T. j.: jaz se ne brigam za tvojo *pero*, ampak za tvojo narodnost... etc. Pa to je malenkost!

Še enkrat lepa hvala Vam in gospodu kolegi Boreckemu, ki ga bratovski pozdravljam.

Z odličnim spoštovanjem se Vam klanjam

udani A. Aškerc

V SPř 1/1898—99, str. 412—417 je izšlo v prevodu Jaromira (ne Vlad!) Boreckega pet Aškerčevih pesmi: Moja Muza, Jaz, Sopotnik, Delavčeva hči in Afanasij Semjonovič ter kratka beležka o pesniku s faksimilom Aškerčevega podpisa. — O Boreckega prevajanju prim. SR, 12/1959—60, str. 251.

5

Ljubljana, 3. 4. 900.

Velecenjeni gospod urednik!

Obračam se k Vam s posebno a jako skromnoj prošnjo.

Za »Ljubljanski zvon«, čegar urednik sem letos jaz, bi rad imel članek o *najnovejši češki beletristiki* — novelistiki, posebno pa o *poeziji*.

Ne vem pa, kdo bi mi mogel spisati tak članek.

Rad bi, da bi mi spisal tak essay kak Čeh v Pragi.

Slovenca ne poznam nobenega, ki bi mi utegnil spisati kaj takega.

Vi, gospod urednik, boste gotovo vedeli, kdo bi mi mogel in hotel spisati članek, ki si ga želim jaz, in prosim Vas, da mi svetujete, koga naj naprosim.

Ce mi pa Vi sami najmete pisatelja, ki bi mi preskrbel članek o Vaši češki literaturi, mi je še ljubše.

Ali smem upati, da mi uslišite mojo prošnjo?

Z odličnim spoštovanjem

udani A. Aškerc

6

Ljubljana, 23. 4. 900.

Velecenjeni gospod!

Pesnik Dragotin Kette se je bil porodil na Premu dne *19. januarja* 1876. Umrj je v Ljubljani 26. aprila 1899. — V par dneh izidejo njegove zbrane poezije.

Gospodu Kamperju bom pisal danes. Hvala! — S slovanskim pozdravom!

Aškerc

Dopisnica. Černý je prosil Aškercu za točne podatke o Ketteju, ker jih je potreboval za spremno besedo k Boreckega prevodom Kettejevih pesmi, ki so izšle v SPř 2/1899—900, str. 353—355. — Urednik praškega nemškega dnevnika staročeške stranke »Politik«, pisatelj in umetnostni zgodovinar Jaroslav Kamper (1871—1911), ki ga je Černý priporočil Aškercu za članek o češki literaturi, je podobne članke objavljal v nemških revijah, odkoder so jih potem prevajali v druge jezike, npr. Srbi v Stražilovu (7/1894, str. 538—40), v Brankovem kolu (1/1895, str. 436—40, 503—07) in dr. Pri nas je pisal o Kamperjevem romanu *Bílá láska* A. Z[avadil] v Sn 3/1904—05, str. 188.

7

Ljubljana, 23. V. 00.

Velecenjeni gospod urednik!

Po Vašem nasvetu sem bil pisal gospodu Jaroslavu Kamperju, uredniku »Politike« in ga prosil, da mi napiše essay o najnovejši češki književnosti, no, on mi ni ne odgovoril, niti mi ni še ničesar poslal.

Ali bi hoteli biti, gospod kolega, tako ljubeznivi, da bi vprašali o prvi priliki gospoda Kamperja, kdaj mi misli poslati svoj essay?

Z odličnim spoštovanjem

udani A. Aškerc

V Ljubljani, dne 12. X. 1900

Velecenjeni gospod kolega!

Gospodu Jaroslavu *Kamperju* sem pisal že brez števila pisem, med njimi tudi rekomandiranih in ga prosil za članek o češki literaturi, ki mi ga je *obljubil* že m. aprila; vprašal sem ga, *kdaj* mi pošlje svoj članek — a vse zaman!

On mi ne odgovori in ne pošlje ničesar.

In vendar sem za trdno sklenil, da *moram* za bodoče leto imeti kak temeljit essay o Vaši najnovejši književnosti, saj smo si mi Slovenci in Čehi v našem boju za obstanek tako blizki.

Članek torej hočem imeti za *novo* leto, a kje naj ga vzamem, kateri češki literat mi ga spiše?

Narodna tiskarna *honorira* sotrudnike »Lj. Zvona«, četudi ne tako kakor kakšna Vaša firma, to se razume. Nekoliko bi pač moral dotični pisatelj češki storiti »a conto« slov. vzajemnosti.

Kaj naj storim, ko je g. *Kamper* na vse moje prošnje — umolknil? Ali ga *kdaj* srečate tam na »Přikopech«, v »Jungmannovi třidi« ali na »Vaclavskem naměstí«? Umr! menda ni — Bog čuvaj!

Vidite, v take zadrege pride včasih urednik — pa saj ste sami — urednik!

Priporočam se Vam z vsem spoštovanjem in s pozdravom

udani A. Aškerc

P. S. Novi Slov. Přehled ima prav bogato vsebino. Čestitam!

Na 4 straneh pisemskega papirja Uredništva »Ljubljanskega Zvona«.

Čislani gospod kolega!

Da vas nekaj izpolnim obljubo, da Vam hočem *kdaj* poslati kako poročilo z našega literarno-umetniškega polja, pošiljam Vam danes priloženo notico o čeških umetnikih. Ker je stvar aktualna in z [gledišča] stališča češko-slovenske vzajemnosti zanimiva, upam, da Vam morebiti dobro dojde za Vaš »Přehled«.

Vašo najnovejšo pesniško zbirko sem prejel ter objavim oceno o priliki.

Z odličnim spoštovanjem

21. I. 02.

udani Aškerc

Na secesijski vizitki z napisom A. Aškerc. — Aškerčev članek je izšel v SPř 4/1901—02, str. 235 pod naslovom Z Lublaně. (Čeští umělci v Lublani) in pod psevdonimom Čechofil. V AB ga pogrešamo. A. omenja v članku poljske in zlasti češke igralce in pevce v Lj. gledališču in zelo hvali njihovo umetnost. — Černý je najbrž poslal Aškercu svojo zbirko Viděl jsem duši ženy (Praha 1902). O njej je objavil kratko, a zelo pohvalno oceno dr. Vladimír Foerster v LZ 22/1902, str. 857—58.

10

Ljubljana, 18. XI. 02.

Slavno uredništvo!

Dovoljujem si, vprašati Vas, ali ste prejeli v *cenzuro* »Prešernove poezije« izpod *moje redakcije (1902)*, ki Vam jih je bila poslala L. Schwentnerjeva knjigarna m. avgusta ali julija? Med knjigami došlimi Vašemu »Sl. Přehledu« namreč ni »Prešernovih poezij«. Z odličnim spoštovanjem in bratovskim pozdravom

A. Aškerc

Dopisnica.

11

Ljubljana, 20. XI. 02.

P. S.:

V svoji zadnji dvojnati dopisnici sem zapisal namestu: v *recenzijo* — v »cenzuro«, kar je seveda lapsus calami.

S veškerou úctou

A. Aškerc

Dopisnica.

12

Velec. gospod kolega.

Danes Vam pošiljam pod križ. zavitkom rekomandirano »Prešernove poezije« moje redakcije.

S srčnim pozdravom

Vaš udani Aškerc

Razglednica s panoramo Lj. in napisom Pozdrav iz Ljubljanc. Stampiljka Uredništvo »Ljubljanskega Zvona«. Žig ljublj. pošte 22. XI. 02.

15

Ljubljana, 2. XII. 02.

Velecenjeni gospod!

Dovoljujem si, opozoriti Vas na moj referat o »Prešernovih poezijah« (izpod moje redakcije) v *decemberski št.* »Ljublj. Zvona« na str. 852.

Z vsem spoštovanjem in bratovskim pozdravom

udani A. Aškerc

Dopisnica. Aškerčev članek je izšel v LZ 22/1902, str. 852—54.

14

Ljubljana, 10. III. 04.

Velecenjeni gospod redaktor!

Založnik L. Schwentner Vam je bil poslal za Vaš »Slovanský Přehled« mojega »Zlatoroga« kot recenzijski eksemplar.

Kakor vidim iz zadnje in predzadnje številke Vaše revije, izročili ste bili »Zlatoroga« meni neznanemu gospodu O. Wagnerju, da poroča o knjigi.

Gospod W. je napisal zelo lepo študijo o — *Baumbachovem* »Zlatorogu« a moje delo je omenil le mimogredé. Jaz vem, da je Baumbachov »Zlatorog« lep; poznam ga pa samo iz slovenskega prevoda. Ko pa sem bil dobil v roke *narodno pravljico* o Zlatorogu, kakor jo je bil zapisal Deschman, sem videl, da je Baumbach marsikaj prezrl, kar se je meni zdelo zelo zanimivo. »Zeleni lovec«, ki ga ima izvorna narodna pravljica je tisti *demon*, ki je nekaka mednarodna snov (Mefisto, demon v Lermontovljevem »Demonu« etc.). Hotel sem napisati *svojega* »Zlatoroga« in sem ga tudi napisal. Tekmovati (konkurirati) z Baumbachom nisem nameraval. Saj vendar vsakdo vidi, da je moj »Zlatorog« nekaj *bistveno* drugega nego Baumbachov. *Duo* si faciunt idem... Mene torej B. ne briga čisto nič! In g. W. sam dokazuje, da je n. pr. tista »Spela«, ki igra pri B. tako važno vlogo, nekaj nelogičnega, pa tudi nekaj *tujega* za slov. pravljico o Zlatorogu, ker tiste Špele izvorna narodna pravljica nima, ima pa *demon* »Zelenega lovca« (Glej: Hanuš Machal: Nákres slovanského bajesloví. Praha, Šimaček 1891.)

Moj »Zlatorog« je torej čisto *moj*. To je omenil tudi dr. Mrhar v »Ljublj. Zvonu« (februar).

Moj »Zlatorog« je *epska* pesnitev (básen, dichtung). Dramatično obliko sem izbral samo zaradi živahnosti v dejanju. Drama pa *ní!* Toliko zaradi kratke informacije.

Pričakoval sem, da se bo g. W. vsaj (alespoň) v drugem delu svojega članka pečal z *mojim* »Zlatorogom«, ker ste mu ga bili dali v recenzijo. Ali g. W. piše v *vsem* svojem članku samo o *Baumbachovem* »Zlatorogu«; moje pesnitev omenja samo tako rekoč per parentheses.

Ali se g. W-u res ni zdelo vredno govoriti o mojem »Zlatorogu«?

Tudi v »Slovanu« (Ljubljana, febr. in marec) piše dr. Oblak panegirik o Baumbachovem »Zlatorogu«, pa temu se nisem čudil, ker dotičnega mladega auskultanta poznam, in vem, da ceni *samo* nemško literaturo a slovenska knjiga mu je — »luft«. Dotični »Slovanov« recenzent niti ne ve, kaj je realizem, ker imenuje govor godcev v mojem Zlatorogu — trivialen (!), dočim je pravzaprav realističen, ker muzikanti v resnici ne morejo drugače govoriti.

Zakaj Vas nadlegujem, gospod urednik, s tem pismom? Zato, ker sem v »Slovanskem Přehledu« pričakoval vsaj *tudi* referata o *slovenskem* »Zlatorogu«, pa ga nisem našel...

Ali bi Vas smel prositi, gospod urednik, da bi mi, ako imate kaj časa, povedali, zakaj je g. Wagner popolnoma ignoriral mojo knjigo ter jo smatral samo za *povod*, da je napisal kritiko o Baumbachovem »Zlatorogu«? Morebiti Vam g. W. o priliki to pove in razjasni, a Vi, gospod urednik, me gotovo počastite s kakim odgovorom.

Z odličnim spoštovanjem udani

A. Aškerc

mestni arhivar (magistrat)

Priporočeno pismo na 8 str. — Wagnerjev članek je izšel pod naslovom Zlatorog v SPř 6/1905—04, str. 202—205, 246—252. — O Oktavianu Wagnerju gl. SR 12/1959—60, str. 256 in o Aškercu prizadetosti MB: A, str. 349—50. — Ocena dr. Ivana Merharja je izšla pod naslovom Zlatorog. Narodna pravljica

izpod Triglava v LZ 24/1904, str. 115—118. — Članek Jos. C. Oblaka Zlatorog je izšel v Sn 2/1904, str. 81—82, 115—117. — A. si je mislil, kakor je omenil že V. Burian (v SPř 1914—1924, Pr. 1925, str. 29), da je Wagnerjev članek v zvezi z literarnimi razmerami na Slovenskem ali z drugimi besedami, da je imel vmes prste nekdo od njegovih nasprotnikov v domovini. Šele ko je dobil Černega pismo z dne 12. III. 1904 z izrezkom Wagnerjeve ocene Aškerčevega Zlatoroga (SPř 6/1903—04, str. 334—335), se mu je najbrž odvalil kamen s srca. Černý mu je med dr. sporočil, da je bilo Wagnerjevo poročilo o Baumbachovem Zlatorogu tisti čas, ko mu je prišel v roke Aškerčev Zlatorog, že napisano. Knjigo je dal v oceno Wagnerju, ki je še utegnil spremeniti drugi del svojega članka o Baumbachu in omeniti Aškerčevo delo. Nato pa je takoj napisal oceno Aškerčeve pesnitve, ki izide v prihodnji številki. Ta ocena, ki mu jo v prilogi pošilja, ga bo gotovo zadovoljila, saj trdi Wagner isto kar A. v svojem pismu: da je pesnitev bližja izvirni slovenski povesti, kakršno je zapisal Deschmann, da se od Baumbachove pesnitve razlikuje po markantni postavi zelenega lovca, pravega alpskega Mefista, in da je izvirna tudi po dramski obliki. Wagner priporoča v oceni, naj bi Aškerčev Zlatorog prevedli v češčino in v druge slovanske jezike in tudi njegova (Černega) želja je, da bi se Zlatorog čimprej pojavil v češčini. — Wagner je v svoji oceni zapisal: »Aškerčevo pesnitev je treba pozdraviti kot nov dragulj redke umetniške vrednosti in zakladnici slovanske književnosti, kot okras slovanskega slovstva sploh, vreden čimprejšnjega prevoda tudi v druge slovanske jezike.«

15

Ljubljana, 15. III. 04.

Velečenjeni gospod redaktor!

Hvala Vam lepa za Vaš prijazni odgovor in za Vaše temeljito pojasnilo, ki me je popolnoma pomirilo! Bil je torej samo čuden *slučaj*, da je g. Wagner ravno ob istem času napisal članek o B.-em Zlatorogu, ko je izšla moja knjižica.

Obenem se Vam zahvaljujem za priloženi odtisk referata o mojem »Zlatorogu«. Veseli me, da je g. referent popolnoma razumel moje delo, da je čisto originalno. Pravljičica, kakor jo je bil zapisal Deschmann, me je tako zanimala, da nisem imel poprej mirú, dokler je nisem vpesnil po *svoje*. Zakaj bi mi Slovenci ne smeli imeti *svojega* »Zlatoroga«? Poudarjam pa, da sem pisal svojega Zlatoroga *samo* na podlagi Deschmannove narodne pravljice. Baumbach ni name čisto nič uplival! Da pa morajo biti tudi v mojem Zlatorogu podobni momenti kakor pri Baumbachu, je naravno, ker je snov (latka) ista. Rojenice igrajo važno vlogo v narodni pravljici Deschmannovi, zato *morajo* nastopiti tudi pri meni. Moja Vida ne skoči na koncu zato v Sočo, ker je skočila v Baumbachovem »Zlatorogu« v Sočo Špela, nego meni se je tako zdelo logično in naravno, da skoči nesrečna Vida v vodo za svojim Bojanom, katerega zagleda mrtvega. *Tu ni nikakega* posnemanja (nachahmung). Prav hvaležen sem g. recenzentu, da pripoznava *bistveno* razliko med mojim in B.-im Zlatorogom. Ako bi ne bil vedel, da napišem nekaj novega, svojega, ne bi se bil lotil dela. A s tem, da sem pridržal izvirnega Zelenega lovca, katerega Baumbach nima, krenil sem, to vidi g. recenzent sam, na čisto *svojo* pot.

Ker g. recenzent W. morebiti nima pri rokah izvirne Deschmanove pravljice, Vam jo danes prilagam v prepisu. Prosim, da jo daste prečitati g. recenzentu.

A sedaj, gospod urednik, dovolite, da Vam povem, zakaj polagam toliko važnost na kritiko o mojem Zlatorogu v Vašem »Slovanskem Přehledu«! Nikar ne mislite, da sem tako domišljav in v samega sebe ter v svoje delo zaljubljen človek, ki želim, da bi Vaša ugledna revija pisala o [njem] meni in o mojem delu. To ne! Nego, naše kritičnoliterarne razmere so pri nas Slovencih tako klaverne (mizerne), da pričakujem pravične sodbe o svojih spisih samo med Vami Čehi! Med najmlajšimi našimi literati osnoval se je nekak kartel, ki hvalisa samo proizvode svojih privržencev, ki recenzujejo drug drugega, a nekoliko starejše pisatelje gleda ta klika (clique) preko rame. Vse je osebno in malenkostno pri nas! Blagor Vam Čehom, ki Vas je osem milijonov in imate več revij, ki jih vodijo zreli literati, katerim je za stvar, ne za osebne intrige. Koliko imate strokovno izobraženih kritikov! Pri nas je na krmilu diletantstvo. In kam naj se obrnemo na jug? Hrvati nimajo zdaj nobene revije! Srbi so nam predaleč in se premalo pečajo z nami; imajo s svojo politiko preveč posla...

Ne preostaja nam torej drugega, kakor da se obračamo zastran pravične kritike na Vas Čehi. Zato polagam tako važnost na sodbo v Vašem »Přehledu«, ki se čita tudi pri nas, a Vaša literarna sodba se potem lahko prevede n. pr. za naš »Zvon«, ki ga ureja zelo takten urednik dr. Zbašnik, moj naslednik. Dotična kritika v »Zvonu« je bila (febr.) poštena, četudi premalo detaljirana. A diletantovski recenzent v »Slovanu« (!) je imel postranski namen, ki ni bil odkritosrčen. O poeziji pa razume dotični »Slovanov« kritik (!) toliko kakor jaz o kitajskem jeziku.

Gospodu Legotu sem bil omenil, če bi ne bilo neumestno, da bi se moj »Zlatorog« prevedel na češki jezik. Mislil sem na tak prevod zatogadel, ker prihaja čimdalje več Čehov v naše planine. Gosp. L. mi je obljubil, da res poskrbi prevoditelja.

Veliko čast mi je izkazal Vaš recenzent, ker v »Přehledu« na koncu sam priporoča, da bi se moj Zlatorog prevedel na češčino...

Tako sem Vam sedaj razložil, zakaj me toliko zanima češka kritika o mojem Zlatorogu in zakaj polagam toliko važnost na Vašo revijo. Ni mi znano, da bi se, izozemši »Češko revue«-jo kateri češki časopis toliko pečal z drugimi slovanskimi literaturami kakor Vaš. Zato moj založnik tudi ni poslal moje knjižice drugim č. listom. »Osvěta« se peča prav samo in izključno s češko literaturoj. —

Oprostite mi, gospod redaktor, da sem Vas preveč zadržal s svojimi »Zlatorogijadami«.

Zahvaljujem se Vam in Vašemu g. recenzentu za veliko Vašo prijaznost ter bivam z odličnim spoštovanjem

udani Vaš A. Aškerc

P. S.

Še jedno prošnjo!

Jako bi Vam bil hvaležen, ako bi hoteli, g. redaktor, v prihodnjem zvezku »Přehleda«, morebiti pod recenzijoj o mojem »Zlatorogu« dodati kratko notico, da g. Wagner ni bil napisal svojega članka o Baumbachovem »Zlatorogu« po prevodu mojega »Zlatoroga« nego, da Vam je bil svoj članek

izročil že poprej, predno je moja knjižica sploh prišla na svetlo. Ko je izšel moj »Zlatorog«, je omenil še le pozneje tudi mojega.

Kritika v »Zvonu«... je ocena Ivana Merharja, ki smo jo že omenili. — Diletantski recenzent v »Slovanu« — Jos. C. Oblak. — Gospodu Legotu sem bil omenil... Prim. Aškerčevo 13. pismo J. Legu in beležko k njemu. — Česká revue je izhajala v Pragi 1898—1923/30, Osvěta (urednik Václav Vlček) pa 1871—1921. Obe reviji sta posvečali največ pažnje češki književnosti, od tujih pa predvsem zapadnoevropskim in ruski. — V SPř 6/1903—04 ni beležke, ki si jo je želel A., najbrž zato, ker je urednik sprejel pesnikovo pismo prepozno, ko je Wagnerjeva ocena že izšla. Izšla pa je beležka v LZ (24/1904, str. 256), v kateri uredništvo (Fr. Zbašnik) pripominja k poročilu K. S. o SPř, kjer ta trdi, da je dala neposredni povod za Wagnerjevo razpravo o Baumbachovem Zlatorogu Aškerčeva pesnitev, da to ne ustreza resnici, ker je bil Wagnerjev prispevek napisan že za prvo, tj. oktobrsko štev. SPř, torej v času, ko javnosti še ni bilo znano, da dobimo Slovenci svojega »Zlatoroga«. Gol slučaj je torej, da se je objava Wagnerjevega članka zakasnila tako, da je ta skoro sočasno z našim »Zlatorogom« zagledal beli dan. Čisto samostojen referat prinese o »Zlatorogu« »Slov. Přešled« v eni prihodnjih številčk. Po vsebini in formulaciji beležke lahko sklepamo, da je njen pisec A.

16

Ljubljana, 7. XI. 04

Čislani gospod urednik!

Ravnokar sem prejel »Slovanský Přešled« (č. 2), na katerega sem naročen v neki tukajšnji knjigarni.

Hvala Vam lepa za pozornost, s kateroj ste počastili moj »Četrty zb. poezij« s tem, da ste objavili nekaj prevodov izpod veččega peresa gospoda Jaroslava Boreckega, ki je že pred leti počesil par mojih stvarij.

Ker ne vem natančnejšega naslova gospodu Boreckemu, — vem samo, da je uradnik v knjižnici češkega sveučilišča — prosil bi Vas lepo, gospod redaktor, da bi temu gospodu izročili mojo srčno zahvalo za njegovo notico o mojem delu in za njegove prevode.

Želim Vašemu lepemu »Přešledu« tudi v novem letniku najboljšega uspeha ter bivam z odličnim spoštovanjem

Vaš udani Ant. Aškerc

Notica in prevodi pesmi Sneg pada, V kupeju, Ruska vas, Noč na morju in Pred sodnikom so izšli pod naslovom Z nové poesie slovinské v SPř, 7/1904—05, str. 49—51. A. piše še vedno Jaroslava B., namesto Jaromirja!

17

Ljubljana, 12. III. 05

Velecenjeni gospod urednik!

Hvala Vam lepa za pozornost, katero ste mi izkazali tudi letos s tem, da ste objavili v Svojem vrlem »Slov. Přešledu« poročilo o mojem »Trubarju«.

Veseli me, ko vidim, da poročevalcu ugaja moja epska pesnitev ter da ve ceniti veliki pomen našega »Husa« ali »Luthra« — Primoža Trubarja. V

*

»Ljublj. Zvon« piše prof. Tomišek o našem reformatorju in duševnem očetu slovenskega naroda tako naivno in naravnost z omejenega ultrakatoliškega stališča, da je škandal. S tem, da je sedanji urednik sprejel omenjeni člančič Tomiškov v »Zvon«, ponižal je ta časopis, ki je bil doslej liberalen in napreden, na tisti nivoju, na katerem stoje najreakcionarnejši klerikalni naši listi.

Tako žalostno praznuje »Zvon« svoj 25. jubilej! Vsled tega izdajstva sem izstopil iz sotrudnikov in tudi iz naročnikov »Zvonovih«.

Kar se tiče referata o mojem »Trubarju« v Vašem časopisu, še nekaj.

Gospod referent — če se ne motim, g. dr. Oktáv Wagner — vidno poudarja, da je autor »Trubarja« — *katoličský kněz*. Ne vem, zakaj to tako poudarja, ali da rabi kontrast med *protestantom* Trubarjem in med *kat.* autorjem njegovim, ali pa g. dr. Wagner morebiti ne pozna mojih razmer do kat. cerkve?

Z dogmat. in cerkveno-juridiškega stališča sem seveda — kněz (duhovnik), ker sem bil ordiniran, ali jaz že nekoliko let ne *opravljam nobenih cerkvenih funkcij in ne čitam maše*. Ravno zato, ker sem pisal *nekatoliško*, sem moral ostaviti službo in se preseliti v Ljubljano, kjer živim kot laik in nosim — dolgo brado. Škof Ljubljanski me je tudi že pred 5 leti suspendiral in ljudje me sploh ne smatrajo več za svečenika.

Kot katoliški duhovnik bi seveda ne bil mogel spisati »Trubarja«, ker bi me bili stante pede suspendirali, ko bi že ne bil — suspendiran!

Zato pa stavek gospoda referenta: »Pro kat. kněze je úkol, zpracovati takový motiv tím nesnadnější« nima pri meni pomena.

Ravno tako nima z ozirom na moje stališče napram kat. cerkvi nobenega pomena pasus: »Dlužno však po pravdě a ke cti autorově předeslati, že obtíže tyto dobře překonal, snaže se všemožně dopracovati stanoviska, pokud lze, objektivního.« —

Iz mojega pojasnila ste razvideli, da sem sedaj popolnoma *svoboden*, čisto *neodvisen* od kat. cerkvenih krogov, ker mi nimajo ti *ničesar zapovedovati. Zato ni bilo zame glede Trubarja nikakih težkoč (obtíže)*. Saj sem vendar že v vseh dosedanjih spisih pokazal in dokazal, da se ne oziram prav nič na cerkvene propise, dogme in kánone, ker se mi pač *ni treba* ozirati nanje. Kruha mi ne daje cerkev, nego Ljubljana, ki je pa liberalna.

Mislím, da sem Vam samo ustregel, če sem si dovolil, Vam pojasniti moje od vseh cerkv. predsodkov osvobodeno pisateljsko stališče.

Prosil bi Vas pa tudi, gospod urednik, da blagovolite to moje pojasnilno pismo o priliki dati prečitati gospodu O-rů, ki se mu zahvaljujem za njegove vrstice in se mu poklanjam.

Z odličnim spoštovanjem in s slovanskim pozdravom

Vam udani Ant. Aškerc

Wagnerjeva (šifra O-r) zelo pohvalna ocena »Trubarja« je izšla v SPř 7/1904—05, str. 285—286. — O Tomiškovem članku »A. Aškerc Primož Trubar«, LZ 25/1905, str. 118—119, 183—184 in o Aškercovi reakciji prim. MB: A, str. 350—354.

18

Velecenjeni gospod urednik!

Usojam si Vam poslati sonet, ki mi ga je na Prešernovi slavnosti izročil Vaš *Jaroslav Vrchlický*.

Preložen je tudi moj prevod, ki pa, žal, ne dosega prekrasnega češkega originala. Morebiti natisnete original in prevod v Svojem »Slov. Přebledu«.

Z odličnim spoštovanjem

Vam udani A.

Ljubljana, 15. IX. 05

Na Aškerčevi vizitki, ki jo je pesnik skupaj z izvirnikom in s svojim prevodom poslal priporočeno uredniku SPř v ovojnici, na katero je Černý zabeležil dva naslova: Vekoslav Legat, Celovec, Družba sv. Mohorja, in Ivan Prijatelj, Wien XVIII, Alsegerstrasse 48. Na ovojnico je A. nalepil dve dobrodelni znamki »Narod sebi«. — Preložen — pravilno Priložen. — Vrchlickega sonet »Prešernovi« in Aškerčev prevod sta izšla v SPř 8/1905—06, str. 15—16. V isti številki je izšel tudi Vrchlickega članek Den Prešernův (str. 5—9).

19

Ljubljana, 10. X. 05

Velecenjeni gospod!

Hvala Vam lepa za Vašo prijazno dopisnico ter za posebne odtiske »Slov. Přebledu«. Vrchlickega članek je lep in resničen... Na »Slov. Přebled« sem aboniran sam v knjigarni. Veliko uspeha v novem letniku! Z vsem spoštovanjem in s pozdravom udani Aškerc.

Na dopisnici s podobo Šantlovega Prešerna in dvema verzoma soneta Oj, Vrba, srečna draga vas domača. — Pred potovanjem v Egipt je A. poslal uredniku SPř svojo fotografijo, za katero se mu je ta zahvalil 21. III. 1906. (Prim. SPř 1914—1924. Praha 1925, str. 30.)

20

Ljubljana, 7. IV. 06

Velecenjeni gospod urednik!

Povrnivši se iz Egipta sem našel na mizi Vašo dopisnico. Hvala Vam za pozdrav!

A danes se Vam moram zahvaliti, da Ste v Svojem vrlem »Slovanskem Přebledu«, na katerega sem aboniran v tukajšnji knjigarni, dali prostora članku o moji abrahamovini: »Pevci — buditeli«.

Prosim, da mi ostanete še nadalje naklonjeni. Moram reči, da sem našel med Čehi več simpatij in razumnega odziva s svojimi »Mučniki« nego med svojimi ožjimi rojaki... Je že tako: Nemo propheta in patria sua! A pri nas vlada vrhutega še tesnosrčni provincialni separatizem ter ostudno kličkarstvo. Širokega obzorja pri nas Slovencih ni. Vesel sem bil, ko na potovanju nekaj tednov nisem ničesar slišal o svoji ožji domovini...

Z veseljem pričakujem Vaše fotografije, ki mi jo obetate na karti.

Današnjemu [Vašemu] pismu na Vas pa prilagam pismeno zahvalo gospodu drju O. Wagnerju za njegove prijazne vrste o mojem najnovejšem literar. delu. Ker ne vem njegove adrese, Vas lepo prosim, da bi mu izročili moje pismo s fotografijo vred o priliki.

Zelim Vam vsega najboljšega a Vašemu »Slov. Přeledu« veselega in izdatnega uspeha!

Z vsem spoštovanjem in s slovanskim pozdravom

Vam udani Aškerc

Članek O. Wagnerja »Pevci buditeli. K 50. narozeninám A. Aškerce« je s fotografijo pesnika izšel v SPř 8/1905—06, str. 306—309. Prim. tudi beležko v Sn 4/1906, str. 190. — Še pred Wagnerjem sta se spomnila Aškerčeve petdesetletnice sam urednik Černý s člankom Anton Aškerc (SPř 8/1905—06, str. 244) in Jar. Vrchlický s prevodi treh pesmi: Brodnik, Grešnik in Hafis in poulična mladež (ibid. str. 197—199). Pesnikov jubilej so zabeležile tudi druge češke revije in listi (Besedy Casu, Hlídká in dr.)

21

Ljubljana 50. IV. 06

Velecenjeni gospod urednik!

Pred kakimi štirimi tedni sem Vam bil poslal rekomandirano pismo, v katerem sem se Vam bil zahvalil za lepi članek o moji abrahamovini. V pismu, naslovljenem na Vas pa sem bil priložil tudi posebno pismo gospodu drju O. Wagnerju, ki je bil v »Slov. Přeledu« objavil tako simpatični članek »Pevci — buditeli«. V znak hvaležnosti sem mu poslal svojo fotografijo v vizitnem formatu, ker fotografije v kabinetnem formatu, kakršno sem bil dal Vam, nobene nisem več imel...

Minulo je torej že mesec dnij in jaz ne vem, prejel li je gospod Wagner moje pismo s fotografijoj vred ali ne?

Ali sem se morebiti s svojo nerodnostjo kako zameril?

Pričakoval sem, da mi g. W. vsaj (alespoň) s kakoj razglednicoj potrdi prejem slike in pisma...

Z odličnim spoštovanjem in bratovskim pozdravom

udani A. Aškerc

verte!

P.S.: Gospod dr. E. Muka je bil tudi mene posetil tukaj v arhivu. Zelo sem bil srečen, ko sem lično spoznal odličnega Lužičana-Srba. Pa tudi kot človek je Muka simpatičen. Prebil sem ž njim par lepih ur. Govoril je z menoj lužiško-srbsko, in čeprav sem to narečje slišal *proikrat* govoriti, vendar sem ga dobro razumel kakor bi bil govoril češko.

Tisti Ante Beg, o katerem ste bili objavili tako temeljito poročilo o njegovi brušeri, se piše, kakor priča njegov krstni list, pravzaprav: Ante Kûraj-beg (Kûraj-beg) in je torej brez dvoma potomec kake moslimanske (turške)

rodbine. Sčasom je opustil pisavo »Kuraj Beg«, ker mu je bila predolga — in je samo še »Beg«, ali je štajerski Slovenec tam od hrvaške meje.

Sicer pa imamo na Štajerskem še več »Turkov«. V ptujskem (Pettau) okraju so slovenski kmetje, ki se pišejo: Hasemali = Hasan Ali, Mustafa (!), Šalomon i. dr.

Ja tudi Aškerc je »Turek«, ker je to ime nastalo iz turške besede asker = vojak ...

Toliko kot postscriptum. A.

Ernest (Arnošt) Muka (1854—1932), lužiški pisatelj, narodopisec in lit. zgodovinar, prijatelj A. Černega. V Ljubljani je bil v začetku aprila. A. mu je razkazal mesto. Prim. SN 11. IV. 1906. — Ante Beg (1870—?), najprej učitelj, nato novinar, avtor brošur o slovensko-nemški meji na Štajerskem, Koroškem in Kočevskem in dr. Na podlagi njegove razprave Slovensko-nemška meja na Štajerskem je prinesel SPř, 8/1905—06, str. 217—223, 256—263, članek Černega. — O nastanku imena A. prim. MB: A., str. 7. — Černý se je Aškercu opravičil v obsežnem pismu z dne 7. V. 1906 (gl. SPř. 1914—1924, Praha 1925, str. 30—31), v katerem mu sporoča, da se je selil z veliko knjižnico, da mu prilaga svojo fotografijo in da mu bo poslal knjigo Hradby padají ter Černega prevod pesmi Jakuba Čišinskega Výbor básni básni (Praha 1906), da je Aškerčevo fotografijo izročil Wagnerju, ki pa je zelo zaposlen in slabega zdravlja, da bo Begu poslal odtis svojega članka o njegovi brošuri in da mu je Vrchlický obljubil nadaljnje prevode Aškerčevih pesmi, katerih se zelo veseli.

22

Ljubljana 11. V. 06

Veledenjeni gospod!

Hvala Vam lepa za Vaše prijazno pismo, za Vašo fotografijo ter za Čišinskega pesmi!

Vem, da imate veliko dela, in če se urednik seli z velikoj knjižnico, so skrbí in sitnosti.

Vsega najboljšega želeč Vam in obilega uspeha Vašim liter. trudom ter Vašemu »Přehledu« še posebej.

bivam z vsem spoštovanjem in slovanskim pozdravom

Vaš udani A. Ašerc

Priporočeno pismo.

23

Veledenjeni gospod redaktor,

dovoljujem si poslati Vam priloženi članek, da ga priobčíte, ako se Vam primeren zdi, kar upam, v Svojem lepem »Slovanskem Přehledu«. Hotel sem Vam enkrat poročati nekaj *veselega* — pa evo Vam!

Želeč Vam in Vašemu časopisu najboljšega uspeha

bivam z vsem spoštovanjem in z lepim pozdravom

udani A. Aškerc

Ljubljana, 2. IV. 07

A. je poslal A. Černemu članek »Iz Ljubljane. Javna predavanja hrvatskih vseučiliških profesorjev v Ljubljani«, ki ga je ta objavil pod naslovom Z Lublaně. (Universitní extenze chorvatských profesorů v Lublani) v SPř 9/1906—07, str. 367—369. Aškerčev rokopis na 6 straneh form. 18,5 × 29,5 cm se je ohranil v Liter. arhivu na Strahovu (sign. 18 A 1).

24

Velebenjeni gospod in prijatelj!

Hvala lepa za »Kraljestvo ticha in smira«.

Moje »Jadr. bisere« ste gotovo prejeli od založnika.

Srečno novo leto!

Ves Vaš Aškerc

Novoletna dopisnica z barvno reprod. slike KS (mami s hčerko), izdana v korist Družbe sv. Cirila in Metoda z nar. kolkom za 2 vinarja. — Naslov Černega pesniške zbirke je Království ticha a smíru (Praha 1907). — Neditirana dopisnica je bila oddana na pošto v Lj. 24. XII. 1907.

25

Ljubljana, 13. II. 08

Čislani gospod!

Moj založnik (nakladatelj) Schwentner se čudi, da niste dozdej naznanili na platnicah (na obalce) »Slov. Přehleda« med novimi, redakciji poslanimi knjigami mojih »Jadranskih biserov«, ki Vam jih je bil poslal že zadnje dni meseca *novembra* 07. Ali te knjige niste prejeli?

Z odličnim spoštovanjem in lepim pozdravom udani Aškerc

Dopisnica

26

Opatija, 6. VII. 08

Tálassa, tálassa! — Najlepši pozdrav Vam! — Hvala lepa, da ste v »Slov. Přehledu« objavili nekaj prevodov iz mojih »Jadranskih biserov«! Prosim, izročite mojo zahvalo in moj pozdrav tudi prevoditelju, gospodu J. Rubínu. — Zakaj niste prišli v Ljubljano?

Vaš udani Aškerc

P. S. Jaz sem potoval m. aprila po Grškem (v Atenah itd.).

Razglednica s panoramo Opatije. — Besedi Tálassa, tálassa sta napisani s grškimi črkami. A, ni za čudo vedel, da je Jiří Rubín pseudonim Ad. Černega. Njegovi prevodi pesmi Ribičeva vrnitev, Potok in morje, Podmorski zakladi, Jutrna pesem ribičeva in Božja pot v Barbano so izšli skupaj s pesnikovo fotogr. v SPř 10/1907—08, str. 433—437.

Ljubljana 24. III. 09

Velecenjeni gospod urednik!

Včeraj sem prejel 5. in 6. čislo »Slov. Přehleda« in našel na prvi strani in dalje več prevodov iz svoje najnovejše knjižice.

Vidim, da me imate še zmerom radi in da spremljate moje delo na liter. polju z vedno enakim interesom in z neohlajeno simpatijo. Té simpatije sem od nekđaj našel največ med Čehi, ker so pač med vsemi Slovani najbolj evropski, najbolj izobraženi.

Dovolite mi, da se Vam vnovič zahvalim za pozornost, ki mi jo izkazuje v Svojem lepem »Přehledu«.

Takisto prosim, da o prvi priliki izročite mojo zahvalo gospodu Jaromiru Boreckemu, ki je jako dobro prevedel moje verze. Izročite mu moj »južno-slovanski« in svobodomiselni pozdrav! —

Slišal sem že lani in iz »Přehleda« razbiram, da še vedno niste čisto zdravi. Veste, da me Vaša bolezen skrbi. Ali pojdete spet na Rab? Morje Vas ozdravi. Želim iz srca, da bi se Vam tista »kosa«, ki ste jo menda prevedli Samí, še dolgo, dolgo ne približala! Proč s koso! Vi in »mi« še nismo zreli za »košnjo«, midva morava še živeti! Živeti! Živeti Sebi, Svoji družini, Svojim idealom še morate, častiti prijatelj!

Da bi se moje želje tudi izpolnile!

Glejte, saj je bil Vrchlický tudi bolan, pa je ozdravel, kakor slišim. In to me veseli.

Klanjam se Vaši gospé soprogi in Vam ter Vas najlepše pozdravljam

udani in Vaš hvaležni Aškerc

P. S. Dermota je opisal ljubljanske razmere čisto z *enostranskega social-nodemokratičnega* stališča ...

V SPř 11/1908—09, str. 189—193 so izšle v prevodu Jaromira Boreckega pesmi Galebi, Večer pri Mohamed-Alijevi džamiji, Mohamed in Ajiša in Grobni vrček iz zbirke Akropolis in piramide, v prevodu L[adislava] B[rt-nickega] pa prevod pesmi Kosa iz zbirke Lirske in epske poezije, za katero je A. mislil, da jo je prevedel Černý. S fotografijo pesnika. — Jar Vrchlický je bil l. 1908 resno bolan. Ni mu pomagalo niti zdravljenje v Opatiji, kjer sta bila z Aškercem, in je l. 1912 umrl. — Z ženo A. Černega, ki jo pozdravlja, se je pesnik seznanil ob kongresu svobodnih mislecev v Pragi septembra 1907, ki se ga je, kakor je znano, osebno udeležil. — A. ima na misli Dermotovo pismo Ze Slovinska v SPř 11/1908—09, str. 23—27, 255—259, zlasti pa pismi Z Lublaně, SPř 9/1906—07, str. 124—125, 318—322, v katerih piše negativno o slov. liberalni stranki.

Oton Berkopec

Praga

Se bo končalo

KRUNOSLAV PRANJČIĆ: JEZIK I STIL MATOŠEVE PRIPOVJEDAČKE PROZE

Pod tem naslovom je v 361. knjigi Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971, natisnjeno delo Krunoslava Pranjića, docenta na zagrebški slavistiki.

Pranjić ima za svojo nalogo ugotavljanje Matoševih stilnih postopkov na vseh jezikovnih ravninah, da bi na ta način pripomogel k popolnejšemu razumevanju in razlagi Matoševih tekstov. Delovna metoda je lingvostilistična. Oborožen z natančnostjo jezikoslovca, hkrati pa s tankočutnostjo interpretatorja in priložnostnega kritika, kaže Pranjić možnosti in dosežke svoje metode, pa tudi neizčrpno jezikovno bogastvo, ki ga jezikoslovec odkriva v umetniškem tekstu, stilist pa interpretira.

Njegova definicija stila in jezika je kombinacija dveh definicij (Marouzeaujeve in Riffaterrove) in se glasi: »Jezik je skupnost izraznih sredstev, s katerimi razpolagamo, ko oblikujemo kako sporočilo; stil — aspekt in kvaliteta — rezultirata iz izbire med temi sredstvi. Jezik izraža, stil poudarja.« Pranjić poudarja, da stil krepi ekspresivnost. Opazuje jezikovne strukture in njihovo funkcioniranje znotraj jezikovnega sistema. Enota stopnjevanja ekspresivnosti je stilem. Razen ugotavljanja stilemov in njihove jezikoslovne analize Pranjić neprestano analizira tudi njihovo stilogenost, to je funkcionalnost stilemov.

Tu se jezikoslovna analiza razširja na stilistično in nujno pride do interpretacije oziroma do funkcionalnega vrednotenja. Tu najdemo tudi odgovor na vprašanje o potrebi jezikoslovne analize, ki bi se utegnilo vsiliti. Brez natančne jezikoslovno-slovnice analize, brez primerjanja z normo in pogostnostjo jezikovnega sporočila, se ne bi mogli spustiti v kolikor toliko znanstveno stilistično kritiko. In če je književnost predvsem besedna umetnost, potem je taka kritika ne samo potreba, ampak nujnost: treba je namreč odkriti vse jezikovne variante in fineše, ki so bile bistvene za umetniški doživljaj.

Pranjić razlikuje dve stilistiki: Deskriptivna ali lingvistična gleda na jezikovni izraz kot na pojmovno, ekspresivno in impresivno vrednost. Pri tem je ekspresivna vrednost tista, ki jo ima jezikovni izraz v kolektivnem, vsakdanjem jeziku, impresivna vrednost pa pripada jezikovni genialnosti avtorja in njegovemu talentu. Genetična stilistika določa pobude jezikovnih struktur. Sam se je odločil za deskriptivno stilistiko, in jo po klasični razvrstitvi slovnice deli na fonostilistiko, morfonostilistiko, sintaktostilistiko in semantostilistiko. Vsaka od teh disciplin ima enoto stilne okrepitve na svoji ravnini: fonostilem, morfonostilem, sintaktostilem in semantostilem.

Na tej osnovi daje nato Pranjić tipologijo Matoševih stilnih postopkov, spremljano z obilico primerov na vseh ravninah: od fonostilistične do semantostilistične. Vsakemu stilemu določa slovnici izvor, tvorbo, odstopanje od splošne rabe, njegovo funkcijo v sobesedilu, zelo pogosto pa daje tudi pojasnilo, zakaj je pisec tako izbral, z vsemi potrebnimi pridrčki takšnih »zato«, ker se izmikajo objektivnemu in eksaktnemu.

Samo primer iz fonostilistike za ponazoritev, kako je Pranjić uporabil lingvostilistično metodo: »Z istim pojmovnim in fizikalnim aparatom (z aku-

stičnimi kazalci) bi lahko razložili tudi neki drug, morda nameren, antigramatičen, toda fonostilemski primer:

Oko dreve kuće ni ćuha, a orajeno oko gleda kroz Byronovu sjenu planin-ski gladac led [...]/ gleda Leman, po kojem puzaju lađe i sjene tisi-jeh oblaka [...]/ (Ogledi, studije i impresije; Coligny, decembra 1898, SD III, 15.)

Prefinjeno uho glashbenika (Matoš čelist!) je verjetno spontano narekovalo to palatalizirano obliko (*tisijeh*), ji dalo prednost pred slovnično pravilno, nepalatalizirano (*tihih* ali arhaično: *tihijeh*). Optimala glasu *s* je od vseh hrvaškoserbskih glasov najvišja (6400—12 800 Hz); *najvišji* (»svetel«) glas je za sinestetika Matoša dejansko najprimernejši za ponazoritev (paradoks!) zvoka tišine! Torej to, kar dejansko ni dano objektivno »temnemu«, *nizkemu* tonu glasu *h*, z neprimerno manjšo višino (optimala: 600—1200 Hz).

Matoš tega svojega inventivnega postopka ni maniristično uporabil v nekem drugem opisu, ker tam ni bil motiviran:

— *Ali ovo šaputanje vjetra kroz lisje [...]/ turobni i djevičanski alt, što se nujno prelijeva tihijem vazduhom amrozijske noći [...]/ (Perci, friški perci, SD I, 151; Pranjić, str. 42.)*

To je samo eden iz množice primerov. Pranjićeva analiza Matoševih tekstov niti za trenutek ne ostane na ravni golih lingvističnih podatkov, ampak je vedno pripravljen odgovor, zakaj je pisatelj tako izbral, ocenjena pa je tudi funkcionalnost pisateljevega izbora v danem sobesedilu. S substitucijo stilemov z vsakdanjimi izrazi kaže Pranjić ne samo na razliko v učinku, ampak tudi na namero, ki se je potencialno skrivala v taki pisateljevi izbiri. To je vrednotenje v razmerju do vsakdanjega govora, vrednotenje teksta kot jezikovne umetnine. V vrednotenje celotnega teksta kot umetniškega dela Pranjić ne posega, saj to ni bil njegov namen.

V tej razpravi je nekaj, kar ji daje izjemnost. Za vse tiste, ki jih posebej ne zanimata niti Matoš niti jezikoslovje, ampak literarna kritika, bi bila lahko majhna šola stilistike in stilistične terminologije, hkrati pa tudi odgovor, ki pove, kako uporabljati jezikoslovno znanje v literarni kritiki in do kakšnih rezultatov je mogoče priti z lingvostilistično analizo.

Božica Kitičić,
Zagreb

DODATNO GRADIVO K PISMOM SLOVENSKE »MODERNE«

Svojčas, ko sem bila še v uredniškem odboru Slavistične revije, sem se potrudila, da je tá začela prejemati tudi posamezne knjige iz kolekcije Monumenta litterarum slovenicarum, ki jih izdaja založba Mladinska knjiga. Morala pa sem dati besedo, da se bodo te drage knjige tudi ocenjevale. Doslej v tej reviji razen Cankarjeve Erotike ni izšla še nobena taka ocena, čeprav je ta serija dosegla že dvanajst del. Kljub temu, da pogršam tu tudi oceno svoje knjige Pisma slovenske »moderne« (1971), pošiljam vendarle prav semkaj dve dopolnili. Saj bi morala biti ena najvažnejših nalog Slavistične revije prav tá, da prispeva ocene in dopolnila k znanstvenemu delu o naših klasikih.

Slučajno sem pred kratkim naletela pri osebi, ki v javnosti ne želi biti imenovana, na nekaj rokopisov naših osrednjih »modernistov«. Dva od teh rokopisov dopolnjujeta vrzel v navedeni moji knjigi, kjer sem zbrala v faksimilirani obliki in obdelala medsebojno korespondenco naše modernistične četverice (Cankarja, Ketteja, Murna in Župančiča) v skupni povezavi (1896—1901).

Med rokopisi, ki so bili že objavljeni, a jih »kljub vsemu prizadevanju danes ni bilo mogoče več najti« (Pisma, str. V), ponatiskujem tam Kettejevo dopisnico Cankarju z dne 19. sept. 1897, dobesedno po prvi objavi Izidorja Cankarja (DS 1926, 185). Zdaj odkrito rokopisno besedilo se z objavo dobesedno ujema, samo dve Kettejevi besedi (naučili; idilično) sta navedeni brez naglasa. Naslovna stran dopisnice, ki tam manjka, se glasi: Cenjeni g. Ivan Cankar, / visokošolec / na / Vrhniki. (Pošt. pečat: Rudolfswerth-Rudolfovo 20/9/97).

Med rokopisi, ki jih je bilo mogoče le posredno izpričati, je tam (Pisma, str. XI) upoštevan tudi pogrešani Murnov dopis Cankarju. Dopisnica, ki se je zdaj našla, se glasi:

Velecenjeni gospod Ivan Cankar, / vseučeliščnik na / Vrhniki. (Pošt. pečat: Laibach-Ljubljana 2/3/98)

Dragi Cankar!

2. III. 98

Ali si čital v »Obzorn.« kako so Župančiča panali? Radoveden sem sila, kakšen smehljaj mu je silil na ustni, ko je čital svojo obsodbo. Cul sem, da si me zadnjič doma iskal. Obžalujem, ker se nisva dobila. Piši pa mi v kratkem in pošlji kaj pesni! Pa gotovo! Nocturno III. sem zavrgel, ker se mi zdi prefantastična. IV in V. sem spojil v eno, VI malo predrugačil. Zadnje dni sem bil nekaj bolehen. Pepica pride mogoče v kratkem v Ljubljano nazaj.

Ves Tvoj Jos. Murn.

Kako so Župančiča panali: Urednik Katoliškega obzornika, dr. Aleš Ušeničnik, polemizira leta 1898 na več mestih tega glasila s slovenskimi novostrujarji, ki so bili takrat še medsebojno povezani kot enoten klub naturalistov in modernistov. Zlasti jih napada v zvezi z njihovimi objavami v dunajski reviji Mladost, kjer v mednarodnem okviru sodelujejo vzajemno s Hrvati. Da bi dokazal njihovo materialistično usmerjenost, se pod črto (str. 73) opira tudi na Župančičev »velikonočni sonet« (Aleksej Nikolajev, Kako je poln kristjanov temni hram!), ki ga dobesedno citira, nato pa dostavlja: Da, to je pravi cvet materializma, ali recimo frivolnega cinizma, venerizma, voluptarizma! Tak pesnik je res ‚figlio di voluttà‘, — sin pohoti!

Nocturno III. sem zavrgel . . . predrugačil: Na ta dobesedni citat Silve Trdinove (Murnovi izbrani spisi, 1933, 238) se ob pogrešanem dopisu sklicuje urednik Dušan Pirjevec v Murnovem zbranem delu (II. 365). Odgovornost za to doslej izglubljeno najdbó pa dr. Trdinove nikakor ne zadeva.

Pepica: Pepca Repenšek, natararica v novomeški gostilni, se v korespondenci »moderne« nekajkrat omenja (gl. Imensko kazalo, Pisma, str. XXXIX).

Navedeni dopisnici sta danes v pretisu (xerox) shranjeni v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice.

Marja Boršnik
Ljubljana

GERALD STONE, LEXICAL CHANGES IN THE UPPER SORBIAN
LITERARY LANGUAGE DURING AND FOLLOWING THE NATIONAL
AWAKENING

Obsežna študija angleškega slavista in sorabista je povzetek doktorske dizertacije. Tudi njegovi članki v *Lětopisu za serbski ludospyt* in v novi seriji *Oxford Slavonic Papers* kažejo, da ga najbolj zanimajo vprašanja rasti gornjelužiškega knjižnega jezika in zgodovina stikov posameznih lužiških izobražencev z Britanci.

S tem obsežnim leksikološkim delom je osvetlil doslej neraziskan razvoj besednjaka gluž. knj. jezika od prebujenja (sredina 19. stol.) naprej. Študija obsega več kot 500 samostojnih gesel (vsaka ustreza le enemu pomenu), razvrščenih v večje pomenske skupine (verjetno zato, da bi se pokazalo, katera jezikovna področja so doživela več sprememb). Razvrstitev v te skupine je deloma preveč subjektivna, saj npr. ni jasno, čemu je npr. *horječahnyč* »vzga-jati, izobraževati« v razdelku *Miscellaneous*, in ne v razdelku *Learning, Education and Science*, kjer je tudi */w/zdžetany* »vzgojen, izobražen«. Taka razdelitev se ne zdi smotrna.

Študijo je treba uvrstiti med pionirska dela te vrste za gluž. knj. jezik. Zaradi posebne narave časopisnega jezika in okoliščin, v katerih nastaja, je le-ta navadno občutljiv merilec jezikovnih premikov. Stone je zato izpisoval predvsem iz časopisov in revij, in to tako, da je upošteval vse sinonime. Poudariti je treba strukturalno obravnavanje leksemov za izražanje istega ali podobnega pojma, npr. *rebellion/revolucja/přewrót/zběžk/pozběžk*, in ugotavljanje njihovih medsebojnih razmerij, npr. čas prodora leksema v jezik, njegova pogostnost, pomenski odtenek itd. Stone je zbrano gradivo primerjal z izpisi iz slovarjev, in sicer od Pfuholovega iz leta 1866 naprej, pritegnil pa je tudi nekaj starejšega Zejlerjevega. S tako metodo je ugotovil razmere posameznih srbskih leksikografov do obravnavanega leksema. Pokazalo se je, da so se s prebujenjem okrepila puristična prizadevanja in v skladu s tem so leksikografi zelo radi nadomeščali starejše in novejše germanizme ter evropeizme s slavizmi, npr. *stróža* nam. *wacha*, in novimi tvorbami, npr. *swobodžina/swobodžinstwo* nam. *republica*, ali pa jih preprosto izpuščali, npr. *kolonija*, *labialny*, *klawěr*. Neslovenske tujke so gornjelužiški Srbi sprejemali večinoma prek nemščine, včasih pa je neposreden vir težko določiti, npr. gluž. *stat* »država« (prim. nem. *Staat*, češ. *Stát*), zato se Stone v komentarju zadovolji z ugotovitvijo, da gre za evropeizem. Zdi se mi pa, da bi moral biti ta pojem v delu, kjer se tolikokrat ponavlja, natančneje določen in teoretično utemeljen. Priročniki trdijo, da je evropeizem leksem ali kaka druga jezikovna poteza, lastna evropskim jezikom, vsaj večini. Ob tem se mi zdi bistveno poudariti, da ta termin zaznamuje predvsem jezikovne pojave, ki so *tudi nastali* na evropskih tleh, saj bi drugače lahko štel za evropeizme tudi amerikanizme, razširjene po evropskih jezikih. V dvomih pa bi bili tudi, kaj narediti z jezikovnimi posebnostmi, ki so nastale v Evropi, a so se npr. s španščino, portugalsščino ali angleščino prenesle še na

* Posebni odtis iz *Lětopisa Instituta za serbski ludospyt w Budyšinje*, 18/1, 1971, 127. str.

druge kontinente. Še bolj nejasen postane pojem evropeizma, če upoštevamo Stonovo trditev, da je gluž. leksem *fakulta* iz morfoloških ozirov (končni -a!) treba šteti prej za češko izposojenko kot za evropeizem. To je res češčini prilagojen leksem, a vsak evropski jezik ga je prilagodil po svoje (sln. *fakulteta*, sh. *fakultet*, nem. *Fakultät*, fr. *faculté*, angl. *faculty*). Dvojna merila se še bolj pokažejo pri klasifikaciji leksema *sovjetski* za evropeizem. Menim, da bi zaradi priponskega obrazila prej lahko rekli, da gre za slovansko izposojenko, morda kar rusko, čeprav ta leksem poznajo tudi drugi evropski pa tudi neevropski jeziki.

Stone se je posebej zanimal tudi za izposojenke iz slovanskih jezikov: največ je čeških in poljskih. Pri tem je upošteval tudi primere, kjer je sicer domači besedi dodan izposojen pomen, npr. gluž. *jazyk* »language« (domače je *řeč*) iz češ. *jazyk*. Večje težave povzročajo gluž. glasoslovnemu razvoju prilagojene izposojenke, za gluž. *rjemeslo* npr. ni jasno, ali je iz češ. *řemeslo* ali iz polj. *rzemioslo*. To prelivanje leksemov iz jezika v jezik pa je v pomoč slovanski etimologiji. Piščeve trditve ponekod niso dovolj prepričljive, npr. gluž. *živjenjopis* naj bi bil glasoslovno prilagojen po češ. *životopis*. Lahko bi bil kar neposreden kalk *biographia* (prim. tudi nem. *Lebensbeschreibung*, sln. *živiljenjepis*). Težko je tudi reči, ali srbohrvaški leksemi sploh pridejo v poštev med slovanskimi izposojenkami in ali je najprimerneje trditi, da je npr. gluž. *čin* »akt, dejanje« pomenska izposojenka iz sh. *čin* »isto« in ne pojasniti razmerja do *činohra* »drama«, sprejetega iz češ.

Vendar pa te pripombe delu ne morejo odvzeti njegove temeljne vrednosti. saj gre za prispevek, ki ga lahko v slovanskih razmerah primerjamo z Breznikovimi razpravami o našem časopisnem jeziku.

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta, Ljubljana

AVTOR JEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z »...«, prevodi, pomeni itd. pa z '...':

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г . . . . . h	Srbohrvatski	х . . . . . h
Srbohrvatski	ђ . . . . . d	Srbohrvatski	џ . . . . . dž
Ruski	е . . . . . e	Ruski	щ . . . . . šč
Ruski	ё . . . . . ě	Bolgarski	шт . . . . . št
Ukrajinski	э . . . . . je	Ruski	ъ . . . . . '
Ukrajinski	и . . . . . y	Bolgarski	ѧ . . . . . ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы . . . . . y
Ukrajinski	ї . . . . . ji	Ruski	ь . . . . . '
Ruski	й . . . . . j	Ruski	ѣ . . . . . ě
Srbohrvatski	љ . . . . . lj	Ruski	э . . . . . è
Srbohrvatski	њ . . . . . nj	Ruski	ю . . . . . ju
Srbohrvatski	ћ . . . . . č	Ruski	я . . . . . ja
Ruski	х x		

Rokopis razprave naj ne presega 30 avtorskih strani, kritike 15, poročila 2—4. Jezikovno nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o temi, uporabljeni metodi in rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (le-to tudi ob vseh eventualnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje Založba Obzorja).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede. Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

Eugeniusz Grodziński, Zarys ogólnej teorii imion własnych. Polska akademia nauk. Instytut filozofii i socjologii. Państwowe wydawnictwo naukowe. Warszawa 1973, 312 str.

Zaliv. December 1973 — šte. 44—45. Trst. Str. 369—528.

Staročeský slovník 5. neosědlý-nesšitý. Academia — Praha 1973. Str. 593—752.

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XVII, 1973. Broj 1, Broj 2. Hrvatsko filološko društvo. Str. 1—72 in 73—146.

Čakavska rič. 2 Split 1973. 213 str.